

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
Σ.Ε.Υ.Π.
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**« Διαζευγμένες οικογένειες μέσα στο πλαίσιο της
Ελληνικής σύγχρονης κοινωνίας»**

ΟΜΑΔΑ:

Αϊβουζίδη Γεωργία
Κυριακίδη Διονυσία
Τσούνη Πανωραία

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:

κ. Βαλσάμη Ουρανία

ΠΑΤΡΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2014

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Διπλωματική εργασία που υπεβλήθη για τη μερική ικανοποίηση των απαιτήσεων για την απόκτηση προπτυχιακού διπλώματος.

ΥΠΟ
Αϊβουζίδη Γεωργία
Κυριακίδη Διονυσία
Τσούνη Πανωραία

ΠΑΤΡΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2014

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	8
Περίληψη	9
Abstract	10
Εισαγωγή	11

Κεφάλαιο 1⁰

Οικογένεια

1.1 Ορισμός οικογένειας.....	12
1.1.1 Ιστορική αναδρομή	13
1.1.2 Προϊστορική οικογένεια	13
1.1.3 Η οικογένεια στην αρχαιότητα.....	14
1.1.4 Η οικογένεια στον Μεσαίωνα.....	15
1.1.5 Η οικογένεια στην Αναγέννηση.....	16
1.1.6 Η οικογένεια στην Τουρκοκρατία.....	16
1.1.7 Ελληνική οικογένεια.....	17
1.2 Μορφές οικογένειας.....	18
1.3 Οι λειτουργίες της οικογένειας.....	21
1.3.1 Αναπαραγωγική λειτουργία.....	21
1.3.2 Εκπαιδευτικές λειτουργίες.....	22
1.3.3 Οικονομικές λειτουργίες.....	23
1.3.4 Ψυχολογικές λειτουργίες.....	24
1.3.5 Λειτουργίες Μέριμνας και πρόνοιας.....	24
1.4 Η οικογένεια ως θεσμός στην Ελληνική κοινωνία.....	25
Περίληψη	27

Κεφάλαιο 2^ο

Διαζύγιο

2.1 Διαζύγιο, ιστορική αναδρομή.....	28
2.2 Το διαζύγιο στην Ελλάδα το νομοθετικό πλαίσιο.....	30
2.2.1 Το συναινετικό διαζύγιο.....	30
2.2.2 Κατ' αντιδικία διαζύγιο.....	32
2.2.3 Το διαζύγιο σε χώρες της Ευρωπαϊκής ένωσης.....	34
2.3 Τα νομικά στάδια του διαζυγίου σύμφωνα με το νόμο της Ελλάδας.....	35
2.4 Τα στάδια του διαζυγίου για την οικογένεια.....	37
2.5 Τα ψυχολογικά στάδια του διαζυγίου για τους συζύγους.....	41
2.5.1 Τα στάδια της ψυχολογικής διάστασης.....	42
2.5.2 Οι ψυχολογικές επιπτώσεις του διαζυγίου για τον άνδρα.....	45
2.6 Η απώλεια του ενός γονέα από το σπίτι.....	47
2.6.1 Παιδί και διαζύγιο.....	47
Περίληψη	49

Κεφάλαιο 3^ο

Επιμέλεια – Συνεπιμέλεια

3.1 Επιμέλεια ανήλικου τέκνου.....	50
3.1.1 Γονική μέριμνα.....	51
3.2 Τι είναι η συνεπιμέλεια (κοινή επιμέλεια).....	53
3.3 Πως εφαρμόζεται η συνεπιμέλεια.....	55
3.3.1 Η συνεπιμέλεια στην Ευρώπη.....	56
3.3.2 Η εφαρμογή της συνεπιμέλειας στην Ελλάδα.....	57
3.4 Συμφωνητικό επιμέλειας (Παράρτημα i).....	58
3.4.1 Συμφωνητικό κοινής επιμέλειας (Παράρτημα ii).....	58
3.5 Κοινωνική έρευνα – κοινωνική έκθεση για επιμέλεια.....	59
3.6 Δικαστικές αποφάσεις ως προς την επιμέλεια.....	62
Περίληψη	64

Κεφάλαιο 4^ο

Διατροφή

4.1 Ορισμός διατροφής	65
4.1.1 Πώς ορίζεται το ποσό της διατροφής.....	66
4.2 Η διατροφή στην Ελλάδα.....	67
4.2.1 Καταβολή διατροφής	67
4.2.2 Μη καταβολή διατροφής	68
Περίληψη	69

Κεφάλαιο 5^ο

Η Προσαρμογή όλων των μελών της οικογένειας στο διαζύγιο

5.1 Γονεϊκή απώλεια.....	70
5.2 Πως βιώνουν τα παιδιά το διαζύγιο.....	71
5.3 Το στρες του διαζυγίου για τους συζύγους.....	76
5.4 Το διαζύγιο ως στρεσογόνο γεγονός για τα παιδιά.....	78
5.5 Επικοινωνία παιδιών με τον ένα γονέα.....	80
5.6 Εναλλασσόμενη κατοικία.....	85
Περίληψη	86

Κεφάλαιο 6^ο

Παιδιά εκτός γάμου

6.1 Ορισμός παιδιών εκτός γάμου.....	87
6.2 Τι ορίζει ο νόμος για τα παιδιά εκτός γάμου.....	88
6.2.1 Δικαιώματα παιδιών εκτός γάμου.....	88
6.3 Δικαιώματα γονέων ως προς τα παιδιά εκτός γάμου.....	90
6.4 Τι επικοινωνία υπάρχει με τον ένα γονέα για τα παιδιά.....	92
Περίληψη	95

Κεφάλαιο 7⁰

Συμπεράσματα – προτάσεις

7.1 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	96
7.2 Συμπεράσματα- Συζήτηση από την βιβλιογραφική ανασκόπηση.....	98

Επίλογος	101

Βιβλιογραφία	102

Παράρτημα i

Συμφωνητικό επιμέλειας.....	113

Παράρτημα ii

Συμφωνητικό κοινής επιμέλειας.....	117

Παράρτημα iii

Εικόνα.....	123

Ευχαριστίες

Η παρούσα πτυχιακή εργασία με θέμα «Διαζευγμένες οικογένειες στη σύγχρονη Ελληνική κοινωνία» της σχολής επαγγελματιών υγείας & πρόνοιας του Τ.Ε.Ι. Δυτικής Ελλάδας και Ιονίων Νήσων πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της πτυχιακής εργασίας του τμήματος κοινωνικής εργασίας Πάτρας.

Στο σημείο αυτό θέλουμε να ευχαριστήσουμε την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Βαλσάμη Ουρανία για τη καθοδήγηση και τις συμβουλές της.

Επίσης νιώθουμε την ανάγκη να εκφράσουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ στους ανθρώπους (οικογένεια, φίλους) που μας παρείχαν καθημερινή ενθάρρυνση, συμπαράσταση, υπομονή, τη θετική τους σκέψη αλλά και βοήθησαν να γίνουν ανεκτές οι απαιτήσεις μας το τελευταίο χρονικό διάστημα που οδηγούσε στην εκπλήρωση του τελικού στόχου μας.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετά μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης τις διαζευγμένες οικογένειες μέσα στο πλαίσιο της Ελληνικής σύγχρονης κοινωνίας. Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει όσο το δυνατόν πιο διεξοδικά το κομμάτι του διαζυγίου όπως βιώνεται στην ελληνική κοινωνία αλλά και πως οι αλλαγές αυτές επηρεάζουν αλυσιδωτά όλα τα μέλη της. Θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στο παιδί και στο ρόλο του κοινωνικού λειτουργού, στο πως εμπλέκεται στις διαδικασίες του διαζυγίου στην οικογένεια. Μέσω της βιβλιογραφικής αναζήτησης και των επιστημονικών ερευνών και συνεδρίων θα παρουσιαστούν σε κάθε κεφάλαιο θέματα που άπτονται του διαζυγίου και της οικογένειας. Πιο αναλυτικά στο κεφάλαιο πρώτο πραγματοποιείται μία προσπάθεια να οριστεί η οικογένεια, οι μορφές της, οι λειτουργίες της και οι αλλαγές της μέσω τις ιστορικής αναδρομής. Στο κεφάλαιο δεύτερο παρουσιάζεται το διαζύγιο με την αντίστοιχη δομή του προηγούμενου κεφαλαίου και ακολουθώντας και σε αυτό την ιστορική αναδρομή. Παρουσιάζεται το νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα και αντίστοιχα κομμάτια του Ευρωπαϊκού νόμου συγκριτικά με την Ελλάδα και τα στάδια του για την οικογένεια. Επιλέγονται και παρουσιάζονται μελέτες Ελλήνων και αντίστοιχα ξένων ερευνών. Στο κεφάλαιο τρία παρουσιάζεται η επιμέλεια και η συνεπιμέλεια νομικά, η κοινωνική έρευνα, η κοινωνική έκθεση και ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού, πως αυτός εμπλέκεται στην διαδικασία του συναινετικού αλλά και του κατά αντιδικία διαζυγίου. Επίσης στο παράρτημα του κεφαλαίου αυτού διατίθεται ένα υπόδειγμα συμφωνητικού κοινής επιμέλειας. Στο κεφάλαιο τέσσερα παρουσιάζεται η διατροφή και πως ορίζεται με ποια κριτήρια. Στο κεφάλαιο πέντε θα παρατεθεί η προσαρμογή των μελών στο διαζύγιο μέσω από την ψυχολογική διάσταση. Θα παρουσιαστούν αποτελέσματα ερευνών στον Ελλαδικό χώρο και σε άλλες χώρες. Δίνεται έμφαση στο στρες που βιώνουν παιδιά και οι σύζυγοι. Στο κεφάλαιο έξι γίνεται μία αναφορά στα παιδιά εκτός γάμου και τι ισχύει για αυτά. Επίσης παρουσιάζονται δικαστικές αποφάσεις. Στο κεφάλαιο επτά με το οποίο ολοκληρώνεται η πτυχιακή εργασία παρατίθενται οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα, τα σχόλια και τα συμπεράσματα.

Λέξεις κλειδιά: διαζύγιο, Ελληνική σύγχρονη οικογένεια, επιμέλεια, συνεπιμέλεια, διατροφή, στρες

Abstract

This paper investigates, through literature review, divorced families in the frame of Modern Greek society. The purpose of this project is to thoroughly present the concept of divorce, as experienced in the Greek society and how these changes influence all its members. Emphasis will be given to the child and the role of the Social Worker, on how they are involved in the in the divorce procedures inside the family. Through literature review and scientific research and conferences, in every chapter topics related to divorce and family will be presented. In more detail, in the first chapter an endeavour to define the categories, functions and the alterations that families have been subjected to through historical review is presented. The second chapter presents the divorce following a similar structure to that of the previous section and performing historical review. The legal framework in Greece and associated parts of the European legal system in comparison with Greece and its stages for the family are presented. Studies by Greek and International researchers are chosen and presented. Chapter Three presents the custody and shared custody in a legal framework, the social research, the social exposure and the role of Social Workers, how they are involved in the procedure of uncontested and contested divorce. In addition, the appendix of this paper includes a Shared Custody Agreement template. Chapter Four includes compensation and how it is determined on what requirements. Chapter Five presents the adjustment of the members in the divorce through the psychological aspect. The results of studies in Greece and other countries are presented. Chapter Six presents the case of children out of marriage. Additionally, judicial decisions are presented. Chapter Seven, which completes this graduate paper, demonstrates propositions for future study, comments and conclusions.

KEY WORDS: divorce, modern Greek family, custody, shared custody, compensation, stress

Εισαγωγή

Το διαζύγιο είναι ένα φαινόμενο που απασχολεί όλο και περισσότερο την ελληνική κοινωνία και αυξάνεται με ραγδαίους ρυθμούς. Η Ελληνική κοινωνία βιώνει τις αλλαγές στον πυρήνα της η οικογένεια κλυδωνίζεται αλλάζει και μεταλλάσσεται. Παρατηρείται ότι οι παραδοσιακοί ρόλοι ανακατανέμονται, ο χρόνος συμβίωσης περιορίζεται και ο παλιός σφιχτός οικογενειακός δεσμός χαλαρώνει. Έρχονται στην επιφάνεια οι πολλές απαιτήσεις, ο ξέφρενος ρυθμός ζωής και οι σύγχρονες συνθήκες διαβίωσης. Ωστόσο οι ριζικές αλλαγές που συντελούνται στην κοινωνία, μας επηρεάζουν αναπόφευκτα και την οικογένεια, επειδή ανάμεσα στην κοινωνία και την οικογένεια υπάρχει διαλεκτική σχέση. Αυτό φέρει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων μορφών οικογένειας. Πιο συγκεκριμένα η πτυχιακή εργασία παρακάτω αναφέρεται ευρύτερα στο θεσμό της οικογένειας και επικεντρώνεται στις διαζευγμένες οικογένειες μέσα στο πλαίσιο της Ελληνικής σύγχρονης κοινωνίας και στις επιπτώσεις του διαζυγίου που έχουν να αντιμετωπίσουν όλα τα μέλη της με ιδιαίτερη έμφαση στα παιδιά. Όποια και να είναι η άποψη του καθένα για τη μορφή σύστασης της οικογένειας καταλήγουμε και συμφωνούμε στο συμπέρασμα ότι η οικογένεια αλλάζει και θα μιλήσουμε για δομικές αλλαγές, δίνοντας στην εργασία αυτή ιδιαίτερη έμφαση στο διαζύγιο και στο ρόλο του κοινωνικού λειτουργού στο πώς εμπλέκεται μέσα σε ζητήματα που αφορούν την οικογένεια και το παιδί. Μέσω από έναν μαραθόνιο αναζήτησης της βιβλιογραφίας θα τοποθετηθούμε με κριτική σκέψη και διεξοδική διερεύνηση του θέματος που διαπραγματεύεται η πτυχιακή εργασία.

Κεφάλαιο 1^ο

Οικογένεια

1.1 Ορισμός οικογένειας

Ο ορισμός της οικογένειας δεν αποδίδεται απόλυτα και δεν αρκεί ένας μόνο ορισμός για να συμπεριλάβει όλη την εξέλιξη της, δεν πρόκειται για μία έννοια σταθερή, η οικογένεια μέσα στο χρόνο εξελίσσεται και αλλάζει, για το λόγο αυτό, θα γίνει μία προσπάθεια στην παρούσα εργασία να ορισθεί η οικογένεια κάνοντας ένα πέρασμα από την δημιουργία της μέχρι το σήμερα. Η οικογένεια όπως και κάθε ζωντανό σύστημα, δεν είναι μια απλή σύναξη ατόμων, αλλά μια ενότητα, «ένα σύνολο» με τη δική του δομή, δικούς του κανόνες και στόχους.

Οικογένεια: Η ετυμολογία του όρου οικογένεια παραπέμπει στην σύνθεση των λέξεων οίκος και γένος, δηλαδή η γενιά που διαμένει στο ίδιο σπίτι. Ένας αποδεκτός ορισμός της οικογένειας για δεκαετίες δόθηκε από το Murdock που ορίζει την οικογένεια ως κοινωνική ομάδα με χαρακτηριστικά την κατοίκηση στον ίδιο χώρο, την οικονομική συνεργασία και την αναπαραγωγή. (Murdock, 1949) Το 1988 ο Popenoe ορίζει την οικογένεια ως μία σχετική μικρή ομάδα συγγενών ή προσώπων με συγγενική σχέση που συγκατοικούν, η οποία αποτελείται τουλάχιστον από ένα ενήλικο άτομο και ένα εξαρτώμενο ανήλικο άτομο και έχει ως αποστολή την αναπαραγωγή και ανατροφή των παιδιών, την μεταξύ των μελών αγάπη και την συντροφιά.(Popenoe, 1988) Σύμφωνα με τον Τσαρδάκη η οικογένεια είναι μία αναγνωρισμένη και παραδοσιακά καθιερωμένη μορφή συμβίωσης των μελών της κοινωνίας. Αποτελεί την αρχική βιολογική και κοινωνική κοινότητα, της οποίας βασικός σκοπός είναι η διατήρηση του ανθρώπινου είδους μέσω της αναπαραγωγής των μελών της κοινωνίας.(Τσαρδάκης, 1993) Σύμφωνα με την Θεωδοροπούλου η οικογένεια μπορεί να οριστεί ως μία κοινωνική ομάδα δύο η περισσότερων ατόμων, που συνδέονται μεταξύ τους εξ' αίματος γάμο ή υιοθεσία και συνήθως ζουν μαζί.(Θεωδοροπούλου ,2003)

Αυτό που παρατηρούμε στους παραπάνω ορισμούς είναι ότι με την πάροδο των χρόνων η οικογένεια παίρνει και άλλη μορφή και αυτό είναι εμφανές με τον τρόπο που ορίζεται στην κάθε εποχή επίσης πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη το πλαίσιο και το πολιτισμικό υπόβαθρο.

1.1.1 Ιστορική αναδρομή

Είναι ενδιαφέρον να γίνει μία αναδρομή στο παρελθόν, για να φανεί η εξελικτική πορεία της οικογένειας. Είναι σημαντικό να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι θα δούμε την οικογένεια πως εξελίχθηκε κατά τους αιώνες αλλά θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην ελληνική οικογένεια διότι πρέπει να τονισθεί και εδώ ότι το πολιτισμικό υπόβαθρο επηρεάζει την δομή της οικογένειας και τις λειτουργίες της.

1.1.2 Προϊστορική οικογένεια

Ως τις αρχές της δεκαετίας 1860-1870, δεν μπορούσε να γίνεται λόγος για ιστορία της οικογένειας. Η ιστορική επιστήμη στον τομέα αυτό βρισκόταν ακόμα ολότελα κάτω από την επίδραση των πέντε βιβλίων του Μωυσή. Την πατριαρχική μορφή της οικογένειας, που στα βιβλία αυτά περιγράφεται πιο λεπτομερειακά από οπουδήποτε αλλού, δεν τη θεωρούσαν μονάχα ασυζήτητα σαν την πιο παλιά μορφή της, αλλά επίσης ύστερα από αφαίρεση της πολυγαμίας την ταύτιζαν με τη σημερινή αστική οικογένεια, έτσι που ουσιαστικά η οικογένεια δεν πέρασε δήθεν απολύτως καμιά ιστορική εξέλιξη. Το πολύ-πολύ παραδέχονταν ότι στην πρωτόγονη εποχή μπορεί να υπήρξε μια περίοδος σεξουαλικής ακαταστασίας.(Lewis, et al.,1877) Ευρήματα τάφων της προϊστορικής εποχής έχουν αποδείξει πως η οικογένεια υπήρξε πάντα με την μορφή που μας είναι σήμερα γνωστή δηλαδή γονείς με τα παιδιά, χωρίς όμως να υπάρχουν περισσότερες λεπτομέρειες για την οργάνωση και την λειτουργία της οικογένειας. Η επιστημονική προσέγγιση της οικογένειας αρχίζει το 19^ο αιώνα με τους Bachofen, Morgan, Engels οι οποίοι για τότε αντιλήφθηκαν για πρώτη φορά την οικογένεια ως κοινωνικό θεσμό η οποία επηρεάζεται από τον βαθμό ανάπτυξης της κοινωνίας. Μέχρι τότε η οικογένεια αντιμετωπιζόταν ως αντικείμενο φιλοσοφικών θεωριών. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Morgan αναδύθηκε μια μορφή οικογενειακής οργάνωσης, γνωστή ως «αιματοσυγγενική» οικογένεια της οποίας χαρακτηριστικό είναι η απαγόρευση αιμομεικτικών σχέσεων μεταξύ γονέων, παιδιών και αδελφών. Ακολουθεί η «πουναλουανή» (ομαδογαμική) οικογένεια, της οποίας χαρακτηριστικό είναι η απαγόρευση σεξουαλικών σχέσεων μεταξύ των αδελφών (Καλτσούνη -Νόβα, 2004)

1.1.3 Η οικογένεια στην αρχαιότητα

Αυτή την περίοδο, αναφέροντας τη λέξη οικογένεια απέδιδαν όλα τα πρόσωπα που βρίσκονταν κάτω από την εξουσία του πατέρα. Την μικρή αυτή κοινωνική ομάδα αποτελούσαν οι γονείς, τα παιδιά και σε κάποιες περιπτώσεις οι γονείς του ζευγαριού. Η οικογένεια ήταν πατριαρχικού τύπου και οι βασικές της λειτουργίες ήταν ο γάμος, η γέννηση και ο θάνατος. Επιπλέον, πρωταρχικός της σκοπός της ήταν η γέννηση αρσενικών απογόνων οι οποίοι θα διαδέχονταν τον πατέρα και έτσι θα συνεχιζόταν η παράδοση.(Καλτσούνη -Νόβα, 2004) Στην Ελλάδα η αντίστοιχη αρχαιοελληνική λέξη είναι ο όρος «οίκος» που σήμερα χρησιμοποιείται επίσημα μόνο για Βασιλικές Οικογένειες(Αλεξιάκης,2002) Στην αρχαία Αθήνα η θέση της γυναίκας-μητέρας ήταν πολύ υποβιβασμένη. Όλη τη μέρα ήταν κλεισμένες στο σπίτι κι ασχολούνταν με τις οικιακές δουλειές. Ανάλογη ήταν και η αγωγή των κοριτσιών, τα οποία τα μάθαιναν να ράβουν και να γνέθουν ενώ μάθαιναν ελάχιστα να γράφουν και να διαβάζουν. Δεν έβγαιναν έξω από το σπίτι χωρίς συνοδεία δούλων(Ενγκελς, 2000). Από την άλλη, τα αγόρια είχαν περισσότερα πλεονεκτήματα όσον αφορά την διαπαιδαγώγησή τους. Ως τα δώδεκα χρόνια τους έμεναν στο σπίτι και μετά τα πήγαιναν να μορφωθούν σε ιερατεία ή αν είχαν την οικονομική ευχέρεια ανάθεταν την διαπαιδαγώγησή τους σε δασκάλους. Πολλοί πλούσιοι ανάθεταν την ανατροφή των βρεφών σε δούλες ή σε παιδαγωγούς δούλους. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι τα παιδιά είχαν ελάχιστη επικοινωνία με τον πατέρα, ο οποίος ή θα εργαζόταν όλη μέρα (χαμηλή - μεσαία τάξη) ή θα ασχολούνταν με τα ζητήματα του δήμου. Την ανατροφή των παιδιών όσο της επέτρεπαν οι δυνατότητές της, την είχε η μάνα, η οποία δεν μπορούσε να προσφέρει τις κατάλληλες γνώσεις και την σωστή αγωγή στα παιδιά της.(Μπόρνεμαν, 1988) Στην Αθήνα η πρώτη κύρια δυσκολία που αντιμετώπιζε ένα νεογέννητο κορίτσι ήταν να του επιτραπεί να ζήσει. Εξαρτιόνταν άμεσα από την απόφαση του πατέρα η έκθεση του νεογνού σε μια ερημική περιοχή, καθώς η γέννηση ενός θηλυκού μέλους θεωρούνταν ανώφελο και επιπρόσθετο έξοδο για τον οίκο, εφόσον μάλιστα σε ένα κατεξοχήν πατριαρχικό σύστημα κληρονομιάς δεν είχε τη δυνατότητα να διατηρήσει το οικογενειακό όνομα και συνεπώς τα οικογενειακά περιουσιακά στοιχεία Στην αρχαία Σπάρτη η σπαρτιατική κοινωνία έριχνε το μεγαλύτερο βάρος της στη σφυρηλάτηση των κοινωνικών δεσμών μεταξύ των ελευθέρων Σπαρτιατών και Σπαρτιατισσών. Έθετε σε δεύτερη μοίρα την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή. Θεωρούσαν τη Σπάρτη ως μια μεγάλη οικογένεια. (Πετροπούλου, 2000) τα πράγματα

στην Σπάρτη ήταν τελείως διαφορετικά από την Αθήνα και ο ρόλος της οικογένειας διαφορετικός. Ο γάμος ήταν θεσμός υποχρεωτικός, για όλο τον ελεύθερο και υγιή πληθυσμό. Η αποστολή της οικογένειας στην Σπάρτη ήταν η γένεση υγιών παιδιών. Τα αγόρια γεννιόντουσαν για να είναι χρήσιμα στην πατρίδα τους και για να εκπαιδευτούν ώστε να γίνουν καλοί στρατιώτες. Τα κορίτσια, για να γεννούν και να ανατρέφουν κι άλλους τέτοιους άνδρες (Ξενίδου, 2001). Οι βασικές δομικές μονάδες της ρωμαϊκής κοινωνίας ήταν το σπιτικό και η οικογένεια (Richard Frank Cowell, 1980). Το σπιτικό αποτελούσαν ο πατέρας, που θεωρούταν η κεφαλή του σπιτιού (pater familias), η σύζυγός του, τα παιδιά τους και πιθανόν άλλοι συγγενείς. Στις πλούσιες οικογένειες μέλη του σπιτικού θεωρούνταν επίσης οι σκλάβοι και οι υπηρέτες. (William et al., 2012) Η κεφαλή της οικογένειας είχε απόλυτη εξουσία (patria potestas) πάνω στα έτερα μέλη. Μπορούσε να επιβάλλει γάμο (π.χ. για οικονομικά συμφέροντα) ή διαζύγιο, να πουλήσει τα παιδιά του σκλάβους, να διεκδικήσει την περιουσία των προστατευόμενων μελών ως δική του, και είχε ακόμη και το δικαίωμα να τιμωρήσει ή να σκοτώσει μέλη της οικογένειας (αν και το τελευταίο δικαίωμα έπαψε να υφίσταται μετά τον 1ο αιώνα π.χ.) (Casson, 1998). Ο γάμος στην Αρχαία Ρώμη θεωρούνταν περισσότερο ως οικονομική και πολιτική συμμαχία παρά ρομαντική συσχέτιση, ιδίως σε ό,τι αφορούσε τις ανώτερες τάξεις.

1.1.4 Η οικογένεια στον Μεσαίωνα

Στο Μεσαίωνα από το 15^ο αιώνα αρχίζουν να διαφαίνονται σημαντικές αλλαγές στην οικογένεια άμεσα συνδεδεμένες με τις νέες οικονομικές συνθήκες που διαμορφώνονται και διαχωρίζουν σιγά σιγά την παραγωγή από τη ζωή της οικογένειας. Αυτή η εξέλιξη συμβαδίζει με την απομάκρυνση της οικογένειας από το δημόσιο και την οριοθέτησή της στο εσωτερικό της, στο ιδιωτικό. Παρουσιάζονται νέα στοιχεία στην οικογένεια τα οποία αποτελούν η μεγαλύτερη ηλικία σύναψης γάμου, η επιλογή νέας κατοικίας για την οικογένεια και η παραμονή των παιδιών σε άλλη οικογένεια μέχρι το γάμο τους. Το τελευταίο είχε σαν στόχο την ωρίμανση του παιδιού και την απόκτησης υπευθυνότητας και αυτονομίας. (Jacques, 1993)

1.1.5 Η οικογένεια στην Αναγέννηση

Στην περίοδο της Αναγέννησης βελτιώνονται οι βιοτικές και κοινωνικοπολιτιστικές συνθήκες, ανοίγονται μεγαλύτερες ευκαιρίες μόρφωσης για τα παιδιά, κυριαρχεί το λογοτεχνικό ιδεώδες της αγωγής και οι παιδαγωγοί είναι επηρεασμένοι από τον δυτικό τρόπο σκέψης και από τα φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής. Στις ευκατάστατες οικογένειες οι γονείς δεν έχουν ανάμειξη στην αγωγή του παιδιού, τα οποία μεγάλωναν με παραμάνες. Στις χαμηλές τάξεις την ανατροφή των παιδιών την είχε η μητέρα, ενώ ο ρόλος του πατέρα είναι έμμεσος αφού κύριο μέλημά του είναι η συνεχής προσπάθεια να έχει μόνιμη εργασία (Δαμάσκου, Ροδάκης, 1987).

1.1.6 Η οικογένεια στην Τουρκοκρατία

Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας ο πατέρας βρισκόταν συνεχώς μακριά από το σπίτι και τα παιδιά του, αλλά ακόμα και να ήταν σπίτι, τα προβλήματα και οι έγνοιες που απασχολούσαν κάθε Έλληνα πατριώτη δεν τον άφηναν να εφαρμόσει το ρόλο του. Από την άλλη η μητέρα λόγω της κρίσιμης κατάστασης του πολέμου, δεν ήταν σε θέση να διαπαιδαγωγήσει σωστά τα παιδιά της, μιας και κυρίαρχος φόβος και ιδέα ήταν να αποτρέψει ενδεχόμενη αρπαγή τους από τους Τούρκους. Ο γάμος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας τελούνταν με μεγάλη βυζαντινή και παραδοσιακή τελετουργία. Μπορεί ο γάμος να ήταν υπόθεση δύο οικογενειών αλλά οι προετοιμασίες του, η έκθεση της προίκας, το ζύμωμα των ψωμιών, ο στολισμός της νύφης και το ντύσιμο του γαμπρού, τα τελετουργικά τραγούδια, αφορούσαν όλη την κοινωνία του χωριού και ήταν δείγμα κοινοτικής αλληλεγγύης και βοήθειας για την οικονομική κατοχύρωση του νέου ζευγαριού με τα δώρα και την προίκα που λάμβανε. Οι οικογένειες των συμπεθέρων και οι πιο φτωχές, έφταναν με τον γάμο των παιδιών τους στο απόγειο του πατροπαράδοτου φιλότιμου, της γενναιοδωρίας και της επίδειξης. Οι γάμοι γίνονταν με προξενεία και διαρκούσαν την περίοδο της Τουρκοκρατίας οκτώ μέρες, από Τετάρτη σε Τετάρτη (Χατζηφώτης, 2002)

1.1.7 Ελληνική οικογένεια

Οι εξελίξεις και οι τάσεις που παρατηρήθηκαν τα τελευταία είκοσι χρόνια στην οικογένεια. Ανάλογα φαινόμενα παρατηρούνται σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες. Για την ελληνική κοινωνία όμως οι αναμορφώσεις στο επίπεδο των στενών προσωπικών σχέσεων έχουν ιδιαίτερη σημασία. Οι οικογενειακοί δεσμοί στην Ελλάδα έπαιζαν πάντα πρωταρχικό ρόλο (Κατάκη, 2012).

α) Η οικογένεια μετά την περίοδο της Τουρκοκρατίας

Ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε και βιώνουμε τις ανθρώπινες σχέσεις αποτελεί βασικό στοιχείο της ταυτότητάς μας. Η αστάθεια και η σταθερότητα είναι η όψη του ίδιου νομίσματος. Δεν είναι σήμερα ο ξενιτεμός, η εξωτερική αντιξοότητα που χωρίζει γονείς από παιδιά, συντρόφους, αδέρφια, αλλά οι άλυτες συγκρούσεις μεταξύ μας.

β) Από τους οικογενειακούς δεσμούς στα οικογενειακά δεσμά ως την αποδέσμευση

Στη σύγχρονη κοινωνία η πυρηνική οικογένεια απομονώθηκε σε τέτοιο σημείο, ώστε τώρα οι ενδοοικογενειακές σχέσεις να έχουν καθοριστική σημασία για την ψυχοκοινωνική λειτουργία των μελών της. Η οικογένεια και προπαντός οι γονείς κάνουν συνειδητές προσπάθειες ώστε το παιδί, όσο το δυνατόν γρηγορότερα να στηριχθεί στις δικές του δυνάμεις (Κατάκη, 2012).

Η ελληνική οικογένεια μπορεί να σκόρπισε στο χώρο, μπορεί να βίωσε την σκλαβιά, μπορεί να μην είχε κράτος, διατήρησε όμως το σημείο αναφοράς το δέσιμό της με συγκεκριμένο περιβάλλον και συγκεκριμένα κυρίως πρόσωπα. Το σημείο αναδρομής είναι οι ρίζες του ανθρώπου και μία σταθερή ανθρώπινη ομάδα. Στα πλαίσια του παραδοσιακού τρόπου ζωής, οι αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέλη αυτής της ομάδας ήταν μόνιμες και αναλλοίωτες. (Κατάκη, 2012) Όλες οι μελέτες έχουν εντοπίσει το βασικό ρόλο που έχει παίξει η μικρή κλειστή κοινότητα στη διαμόρφωση και στην εξέλιξη(οικονομική, πολιτική και πολιτισμική) της ελληνικής κοινωνίας. (Παπαρρηγόπουλος, 1932) Όπως έχουν δείξει πολλές έρευνες, η ευρεία οικογένεια είναι σημαντικότερος και ισχυρότερος δεσμός θεσμός για όλες τις χώρες της λεκάνης της Μεσογείου. Η ιδιαιτερότητα των ελληνικών αντιλήψεων για τις στενές ανθρώπινες σχέσεις διαπιστώνεται όταν κανείς τις συγκρίνει με την αντίληψη που έχουν για παράδειγμα οι Ιταλοί για την ευρεία οικογένεια. (Κατάκη, 2012)

1.2 Μορφές οικογένειας

Η οικογένεια έχει παγκοσμίως αλλά και στην Ελλάδα πολλές μορφές. Οι πηγές που συλλέγουμε πληροφορίες για την οικογένεια είναι: δημοτολόγια, απογραφές πληθυσμού, περιηγητικά κείμενα, συλλογές λαογραφικού υλικού, δημοσιευμένα κείμενα λαϊκής φιλολογίας, μελέτες.

Η πυρηνική οικογένεια-συζυγική/παραδοσιακή: Είναι η οικογένεια που περιλαμβάνει τον πατέρα, την μητέρα και τα παιδιά τους. Η πυρηνική οικογένεια, μπορεί να μένει σε χωριστό σπίτι ή κοντά στους συγγενείς, ή μακριά σε άλλη πόλη ή άλλη χώρα, όπως συμβαίνει με μετανάστες. Η πυρηνική οικογένεια, ωστόσο, θεωρείται ότι είναι ο ‘πυρήνας’ κάθε εκτεταμένης οικογένειας. (Μαντιαφού, Κανελλοπούλου, 1979)

Η πολυπυρηνική οικογένεια: Είναι η οικογένεια που συναντάμε σε πολλές περιοχές του κόσμου (Ινδίες, Κίνα) και ιδιαίτερα στα Βαλκάνια, καθώς και στην Ελλάδα ως τα μέσα του 20ου αιώνα. Η οικογένεια αυτή ονομάζεται και σύνθετη ή πολυεστιακή οικογένεια ή οικιακή κοινότητα. Ήταν διαδεδομένη ως τα μέσα του 20 αιώνα σε μεγάλη έκταση της ηπειρωτικής Ελλάδας σε ορεινές, ημιορεινές αλλά και πεδινές περιοχές. Απουσίαζε από τα νησιά του Αιγαίου, ενώ υπήρχε σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό σε ορισμένα νησιά της Επτανήσου, ενδεχομένως λόγω μετανάστευσης τους τελευταίους αιώνες από την ηπειρωτική Ελλάδα. (Αλεξιάκης, 2002)

Η εκτεταμένη οικογένεια: Η οικογένεια αυτή αποτελείται όχι μόνο από τους δύο συζύγους και τα παιδιά τους, αλλά περιλαμβάνει και άλλα συγγενικά πρόσωπα, όπως είναι οι παππούδες, οι γιαγιάδες, οι θείοι ή οι θείες και τα ξαδέρφια. Επομένως αυτή η οικογένεια περιλαμβάνει δύο ή περισσότερες πυρηνικές οικογένειες που συνδέονται με δεσμούς συγγενείας. Η κλασική εκτεταμένη οικογένεια συχνά αποκαλείται “οικογένεια τριών ή τεσσάρων γενεών”, διότι περιέχει τις τρεις γενιές των παππούδων, των γονέων και των παιδιών, που συνήθως ζουν αν όχι κάτω από την ίδια στέγη, πάντως στον ίδιο δρόμο, στην ίδια γειτονιά και διατηρούν τακτική επαφή με τη συζυγική οικογένεια. (Θεοδωροπούλου, 2003)

Η μονογονεϊκή οικογένεια: Αποτελείται από έναν γονέα και μόνο σύμφωνα με το άρθρο 1 ορίζεται ο γονέας εκείνος ο οποίος ασκεί εν τοις πράγμασι και κατ’ αποκλειστικότητα ή μετά από σχετική ανάθεση τη γονική μέριμνα ενός ή περισσότερων ανήλικων

τέκνων,(άρθρο 1 , 2011, του Αρ. Φύλλου 1139) αποκλειστικά στις ακόλουθες περιπτώσεις: χηρεία, ελεύθερη συμβίωση χωρίς σύμφωνο συμβίωσης, τέκνο γεννημένο εκτός γάμου, υιοθεσία τέκνου από ένα μόνο γονέα.(<http://www.ydmed.gov.gr/>)

Η διαζευγμένη οικογένεια: Ορίζεται η οικογένεια που οι σύζυγοι έχουν πάρει διαζευκτήριο. Το διαζύγιο είναι η παύση της έγγαμης συμβίωσης συζύγων και παιδιών. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί την οικογένεια που προκύπτει μετά από διαζύγιο από τις άλλες μονογονεϊκές οικογένειες, όπως την οικογένεια μετά από θάνατο και την οικογένεια της άγαμης μητέρας είναι το διαζύγιο.

Η μικτή οικογένεια: είναι ο τύπος οικογένειας στην οποία ζουν και οι δύο γονείς με τα παιδιά τους, είναι όμως δυνατό να υπάρχουν και τα παιδιά του ενός ή και των δυο συζύγων από προηγούμενο γάμο. (Λακάν,1990)

Η πολυγαμική οικογένεια: Εμφανίστηκε είτε με τη μορφή της οικογένειας με έναν άντρα και πολλές γυναίκες (συνηθέστερος τύπος), είτε με τη μορφή της οικογένειας με μια γυναίκα και πολλούς άντρες (σπανιότερος τύπος). (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, 1996).Παρουσιάζεται κυρίως σε περιοχές όπου επιτρέπεται η πολυγαμία. Αποτελείται από ένα κεντρικό πρόσωπο, συνήθως την κεφαλή του νοικοκυριού, τις ή τους συζύγους του, μερικές φορές και παλλακίδες, και τα παιδιά τους. Αυτή η μορφή οικογενειακής οργάνωσης μπορεί να θεωρηθεί ένα αλληλεπικαλυπτόμενο σύνολο πυρηνικών οικογενειών καθεμιά από τις οποίες έχει τον ίδιο άνδρα – σύζυγο ως κεφαλή της οικογένειας. (Zeitzen, Kockvedgaard, 2008)

Η ανασυγκροτημένη οικογένεια: Οι ανασυγκροτημένες οικογένειες είναι αυτές που δημιουργούνται από τον δεύτερο γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων μετά από ένα διαζύγιο ή μία περίπτωση χηρείας. Γενικότερα είναι η οικογένεια που προκύπτει αρχικά από την ένωση ενός ζευγαριού στο πλαίσιο ενός ορισμένου τρόπου οικιακής ζωής στον οποίο εντάσσονται και τα παιδιά από προηγούμενους γάμους.(<http://www.encyclo.co.uk>)

Η χωλή οικογένεια: Πρόκειται για συζυγικές οικογένειες που έχουν διασπαστεί σε δυο τμήματα, όχι γιατί οι σύζυγοι δεν επιθυμούν να ζουν μαζί αλλά γιατί μη οικογενειακοί λόγοι τους οδήγησαν σ' αυτό. Η κατάσταση αυτή οφείλεται κυρίως σε κοινωνικοοικονομικούς λόγους. Το κύριο χαρακτηριστικό του τύπου αυτού είναι η μακρά απουσία του ενός από τους συζύγους- γονείς, χωρίς όμως αυτό να δηλώνει διάσπαση της συναισθηματικής ενότητας και της λειτουργίας της οικογένειας.(Μουσούρου, 1989)

Οι Κοινοβιακές οικογένειες: που διακρίνονται σε δυο τύπους. Ο πρώτος τύπος είναι το συλλογικό νοικοκυριό. Βασική μονάδα του τύπου αυτού είναι η συζυγική οικογένεια, η οποία συμμετέχει μαζί με άλλες συζυγικές οικογένειες (με τις οποίες συγκατοικεί) σε κοινές δραστηριότητες και στην από κοινού χρησιμοποίηση των υλικών μέσων και των εν γένει δυνατοτήτων που το συλλογικό νοικοκυριό διαθέτει. Ο δεύτερος τύπος είναι το καθαυτό κοινοβιακό νοικοκυριό που έχει ως βασική μονάδα το άτομο, το οποίο συμμετέχει με άλλα άτομα σε κοινές δραστηριότητες. Η κοινοβιακή κίνηση ξεκίνησε κατά τη δεκαετία του 1960 και έφτασε στο απόγειό της στις αρχές του '70. Την περίοδο εκείνη, το 3% περίπου του πληθυσμού των ΗΠΑ ζούσε σε 25.000 περίπου κοινόβια κάποιας μορφής (Μουσούρου , 1989)

Μορφογένεση: Το νέο ζευγάρι και η σχέση του, ο λόγος που παντρεύονται τα ζευγάρια είναι η δημιουργία σχέσης. Η σχέση με άλλα λόγια η συναλλαγή και η επικοινωνία, από μέσον που είναι για την επίτευξη επιδιώξεων, μετατρέπεται σε αυτοσκοπό. Η οικογένεια που στηρίζεται στο παιδί απορρίπτεται. Σύμφωνα με έρευνα που έγινε για την εξέταση των ζευγαριών φάνηκε οι νέοι σήμερα να διαγράφουν τον θεσμό της οικογένειας, που μέχρι πρόσφατα ήταν βασικός κοινωνικός θεσμός. (Κατάκη, 2012)

Όπως παρατηρείται, η ετερογένεια των πολλών διαφορετικών συνόλων που θεωρούνται οικογένειες μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι είναι πολύ δύσκολο να δώσει κανείς έναν ορισμό που να καλύπτει όλα τα είδη και τις μορφές της οικογένειας.

1.3 Οι λειτουργίες της οικογένειας

Η οικογένεια, αποτελεί τον βασικότερο φορέα κοινωνικοποίησης, γιατί αναλαμβάνει το άτομο από τη στιγμή της γέννησής του και το επηρεάζει καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, μεταφέροντας του αξίες, πρότυπα και τρόπους συμπεριφοράς. Στο πλαίσιο των οικογενειακών σχέσεων το άτομο μαθαίνει τι είναι αποδεκτό και τι όχι, ταυτίζεται με ανθρώπους του περιβάλλοντος του, αποκτά την ικανότητα να δημιουργεί σχέσεις και, τελικά, συγκροτεί την προσωπικότητα του. (Μάνεσης, 2011) Οι κύριες λειτουργίες της οικογένειας είναι τέσσερις: αναπαραγωγικές, οικονομικές, εκπαιδευτικές και ψυχολογικές. Κάποιες βασικές λειτουργικές αρχές που επιτελεί η οικογένεια είναι η αναπαραγωγή, η διαμόρφωση κατάλληλων περιβαλλοντικών όρων για τη διαβίωση των νέων και την ανάπτυξή τους, η μετάδοση του πολιτισμού, η παροχή των αναγκαίων μορφωτικών αγαθών, κατάλληλη συμπεριφορά για να μπορούν οι νέοι να συνανστρέφονται με τον κοινωνικό τους περίγυρο και εκμάθηση της γλώσσας τα οποία θα αναλυθούν εκτενέστερα παρακάτω. (Χελμουτ,1989)

1.3.1 Αναπαραγωγική λειτουργία

Η αναπαραγωγική λειτουργία είναι απαραίτητη για την βιολογική αναπαραγωγή της κοινωνίας αλλά και για την δημιουργία οικογένειας. (Τσαούσης, 1991). Οι μεταβολές τις οποίες έχει υποστεί η λειτουργία αυτή είναι πολλές και σημαντικές. Οι κυριότερες από αυτές είναι εκείνες οι οποίες προέκυψαν από την ανάπτυξη της τεχνολογίας της αναπαραγωγής, που επανέφερε την διάταξη μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού πατέρα αλλά και δημιουργεί μια πρωτοφανή διάκριση της βιολογικής μητέρας σε δότρια και δότρια μήτρας (δηλαδή κυοφορούσα). Έτσι, ένα παιδί μπορεί να έχει πέντε γονείς: έναν βιολογικό και έναν κοινωνικό πατέρα, δυο βιολογικές και μια κοινωνική μητέρα. Οι συνδυασμοί των πέντε αυτών γονέων όπως και οι ποικίλες δυνατότητες προέλευσής τους, αλλοιώνουν και μπορεί να καταστήσουν ασαφής τις συγγενικές σχέσεις και επομένως να διαταράξουν την οικογενειακή τάξη. Την δυνατότητα δημιουργίας οικογένειας από κατηγορίες του πληθυσμού που χωρίς την σύγχρονη τεχνολογία αναπαραγωγής, δεν θα είχαν αυτή τη δυνατότητα, όπως είναι για παράδειγμα, άτομα που δεν επιθυμούν ετερόφυλη σχέση. Στις περιπτώσεις αυτές δημιουργείται μια ουσιαστικά άλλη οικογένεια. Την ανάπτυξη της ιδέας του οικογενειακού προγραμματισμού αλλά και των μεθόδων ικανοποιητικού ελέγχου των γεννήσεων, που στηρίζεται στην επικράτηση της σημασίας

της υπεύθυνης επιλογής αλλά και της αξίας του παιδιού και που έχουν οδηγήσει αφενός στην παιδοκεντρικότητα της οικογένειας και αφετέρου, στην επικίνδυνη υπογεννητικότητα του ελληνικού πληθυσμού (Μουσούρου, 2005)

1.3.2 Εκπαιδευτικές λειτουργίες

Οι εκπαιδευτικές λειτουργίες είναι απαραίτητες για την πολιτισμική αναπαραγωγή της κοινωνίας. Αυτές περιλαμβάνουν: Λειτουργίες που αποσκοπούν στην απόκτηση γνώσεων, τεχνογνωσίας και ικανοτήτων που είναι χρήσιμες για την ένταξη των νεότερων μελών της οικογένειας στην παραγωγή. Οι λειτουργίες αυτές της οικογένειας υπήρξαν ιδιαίτερα σημαντικές στις παραδοσιακές γεωργικές – αγροτικές κοινωνίες, αλλά και στις σύγχρονες βιομηχανικές επιτελούνται από εξειδικευμένους θεσμούς, όπως το σχολείο. Αν και έχει ουσιαστικά χάσει τις λειτουργίες αυτές, η οικογένεια έχει αναπτύξει στρατηγικές για την εκπαίδευση των παιδιών της και επιδρά αποφασιστικά στην εκπαίδευση αυτή. Οι εκπαιδευτικές λειτουργίες περιλαμβάνουν επίσης, την σημαντική λειτουργία της κοινωνικοποίησης η οποία παρά τις μεταβολές που έχει υποστεί, παραμένει μεταξύ των κυρίων λειτουργιών της οικογένειας. Οι μεταβολές συνίστανται κυρίως στις επιπτώσεις που έχει η αντικατάσταση της κοινωνικοποίησης της νέας γενιάς από την δια βίου κοινωνικοποίηση. Σ' αυτήν την νέα αντίληψη κοινωνικοποίησης, δεν είναι μόνο τα μεγαλύτερης ηλικίας μέλη της οικογένειας που μούν τα νεότερα σε αξίες, κανόνες και τρόπους δράσης, αλλά και τα νεότερα μέλη της οικογένειας, τα παιδιά, εισάγουν και εξοικειώνουν τα μεγαλύτερα στις καινούργιες κοινωνικές συνθήκες που καθιστούν αναπόφευκτες μεταβολές αξιών και τρόπων δράσης. Έτσι, στο πλαίσιο της οικογένειας, η δια βίου κοινωνικοποίηση βασίζεται στις σχέσεις προσώπων και γενεών και λειτουργεί και ως παράγοντας σύσφιξης των σχέσεων αυτών. (Μουσούρου, 2005). Η οικογένεια δεν είναι αυτή που μεταδίδει τεχνογνωσία, όπως συνέβαινε στις παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες τον ρόλο αυτό έχουν αναλάβει εξειδικευμένοι θεσμοί. Παρόλα αυτά συνεχίζει να παίζει βασικό ρόλο στην εκπαιδευτική στρατηγική για τα μέλη της, ενώ αποτελεί πρωταρχικό χώρο κοινωνικοποίησης. Η κοινωνικοποίηση αυτή μάλιστα, δεν είναι μία μονόδρομη διαδικασία μεταφοράς γνώσεων και ικανοτήτων από τα μεγαλύτερα μέλη στα νεότερα, αλλά αμφίδρομη, μια που τα νεότερα μέλη μεταφέρουν σύγχρονες αντιλήψεις και νέες ικανότητες στους μεγαλύτερους. Πρόκειται, λοιπόν, για μία δια βίου κοινωνικοποίηση που βασίζεται στις σχέσεις των μελών της οικογένειας και των γενεών που αυτά εκπροσωπούν. (Μουσούρου, 2004)

1.3.3 Οικονομικές λειτουργίες

Στις προβιομηχανικές κοινωνίες, στην παραδοσιακή γεωργική –αγροτική κοινωνία, η οικογένεια αποτελούσε βασική παραγωγική μονάδα. Σήμερα στις σύγχρονες βιομηχανικές – αστικές κοινωνίες, η οικογένεια είναι μια μονάδα κατανάλωσης που συνδέεται με την παραγωγή μέσω της οικονομικής δραστηριότητας κάποιων από τα μέλη της η οικογένεια δεν αποτελεί βασική μονάδα παραγωγής. Οι οικονομικές λειτουργίες έχουν επηρεαστεί περισσότερο από την κοινωνική μεταβολή και αποβλέπουν στην επιβίωση της οικογένειας όπως και στην εξασφάλιση της διατήρησης ή και της βελτίωσης της κοινωνικής της θέσης. (Μουσούρη, 2005) Η παραγωγή γίνεται εκτός οικογένειας και τα μέλη της συμμετέχουν ως άτομα. Ο ρόλος της οικογένειας σήμερα είναι καταναλωτικός: η οικονομία παράγει υλικά και η οικογένεια καταναλώνει. Υπάρχει βέβαια και η άποψη πως η οικογένεια παράγει υπηρεσίες αυτές της οικιακής εργασίας των γυναικών ζήτημα που έχει απασχολήσει έντονα τη φεμινιστική σκέψη (Delphy, 1970). Πιθανόν οι λειτουργίες έχουν επηρεαστεί περισσότερο από την κοινωνική μεταβολή. Η μεταβολή είναι μεγάλη και έχει σημαντικότερες επιπτώσεις στον ρόλο των γυναικών, την θέση των εξαρτημένων παιδιών και ηλικιωμένων, αλλά και την ικανότητα της οικογένειας να εξασφαλίζει την οικονομική ένταξη των νεότερων μελών της. (Μουσούρου, 2005) Οι οικονομικές λειτουργίες είναι αυτές που διαφοροποιούνται περισσότερο από όλες τις άλλες ως αποτέλεσμα του κοινωνικοοικονομικού εκσυγχρονισμού. Σε μια παραδοσιακή κοινωνία οι λειτουργίες αυτές συνίστανται σε μια ποικιλία δραστηριοτήτων όπου η κατανομή της εργασίας εξαρτάται από το φύλο και καθιστούν την οικογένεια συνολικά μια πλήρη οικονομική μονάδα, μια μονάδα δηλαδή παραγωγής και κατανάλωσης όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω. Στις σύγχρονες όμως οικογένειες, η οικογένεια ως ομάδα είναι κατά κύριο λόγο μονάδα κατανάλωσης και όχι μια μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης, όπως στις παραδοσιακές κοινωνίες, με συνέπεια την έντονη διαφοροποίηση των ρόλων και των φύλων. (Stephenson, 1973)

1.3.4 Ψυχολογικές λειτουργίες

Οι λειτουργίες αυτές συνίστανται κυρίως στην ικανοποίηση της ανάγκης των ατόμων να αισθάνονται ασφαλή και να απολαμβάνουν τη στοργή των άλλων. Είναι θετικό από κάθε άποψη να αισθάνεται το κάθε μέλος ότι κάθε πράξη του, τελικά, αναφέρεται στην οικογένειά του και να ενισχύεται από την αίσθηση ότι ανήκει σε μια ομάδα, στην οποία προσφέρει τις δυνάμεις του, και από την οποία μπορεί να αναμένει ηθική και υλική συμπαράσταση. Στις σύγχρονες κοινωνίες, όπου η ταχύτητα των κοινωνικών μετασχηματισμών δημιουργεί ρευστότητα στις σχέσεις και ανασφάλεια στα άτομα, οι σχετικές λειτουργίες έχουν αποκτήσει ιδιαίτερα μεγάλη σημασία. (Τσαούσης, 1984) Είναι οι μόνες οικογενειακές λειτουργίες που έγιναν σημαντικότερες και οι προσδοκίες των μελών της οικογένειας από αυτές αυξήθηκαν και αυξάνουν. Οι αυξημένες αυτές προσδοκίες προϋποθέτουν ότι το καθένα από τα μέλη της οικογένειας διαθέτει την ωριμότητα τις ικανότητες και την επιθυμία να προσφέρει στα άλλα την στήριξη που το ίδιο προσδοκά από αυτά. (Μουσούρου, 2005)

1.3.5 Λειτουργίες Μέριμνας και πρόνοιας

Οι λειτουργίες μέριμνας και πρόνοιας εξασφαλίζουν στα μέλη της οικογένειας φροντίδα εφόσον την χρειάζονται. Η εξασφάλιση αυτή συνδέεται με τις ψυχολογικές λειτουργίες και αποτελεί σημαντικότερο παράγοντα κοινωνικής συνοχής. Η σύγχρονη οικογένεια έχει χάσει ένα σημαντικό τμήμα των λειτουργιών αυτών λόγω εξειδικευμένων φορέων, όπως νοσοκομεία και ιδρύματα, που έχουν αναλάβει την παροχή της απαραίτητης συναισθηματικής στήριξης. Η σημασία των θεσμών και των φορέων κοινωνικής πρόνοιας που όσο πάει και αυξάνεται αντιστοιχεί προς την σταδιακή απώλεια της δυνατότητας της οικογένειας να παράσχει πρόνοια. (Μουσούρου, 2005)

1.4 Η οικογένεια ως θεσμός στην Ελληνική κοινωνία

Η οικογένεια είναι αναμφίβολα το πιο ζωντανό κοινωνικό κύτταρο. Είναι ο καθρέφτης ολόκληρης της κοινωνίας. είναι η κοινωνία η ίδια σε μικρογραφία. Η οικογένεια είναι θεσμός προστατευόμενος τόσο από το Σύνταγμα όσο και από το άρθρο 9 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που προβλέπει, ότι το δικαίωμα γάμου και το δικαίωμα ίδρυσης οικογένειας διασφαλίζονται σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή τους. Σύμφωνα με το άρθρο 21 η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του κράτους. Πολύτεχνες οικογένειες, ανάπηροι πολέμου και ειρηνικής περιόδου, θύματα πολέμου, χήρες και ορφανά εκείνων που έπεσαν στον πόλεμο, καθώς και όσοι πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο έχουν δικαίωμα ειδικής φροντίδας από το κράτος. Το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων. Η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που την στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του κράτους. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή δημογραφικής πολιτικής, καθώς και η λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας. (Σύνταγμα της Ελλάδας, 2008) Ο όρος οικογένεια υποδηλώνει την πρωταρχική κοινωνική ομάδα, που ο δεσμός των μελών της συνυφαίνεται με βιολογικό γεγονός: σεξουαλική σχέση ή τεκνοποιία. (Δεληγιάννης, 1986) Με την είσοδο του σε κάθε θεσμό, ο άνθρωπος χάνει τη δυνατότητα να ασκεί τα δικαιώματά του με τον ίδιο τρόπο μέσα στην κυριαρχική σχέση κράτους - πολίτη και στη μερικότερη σχέση του θεσμού. Τα δικαιώματα που ασκούνται μέσα από τους θεσμούς, θεσμοποιούνται, δηλαδή μεταβάλλονται. Όσον αφορά το θετικό περιεχόμενο του θεσμού, ο νομοθέτης οφείλει να παρέχει τις απαραίτητες εγγυήσεις για την προστασία και ενίσχυση της οικογένειας. Το αρνητικό περιεχόμενο εμφανίζεται με την συνταγματική απαγόρευση οποιασδήποτε επιβολής δυσμενούς συνέπειας στα άτομα που συνάπτουν γάμο ή δημιουργούν οικογένεια καθώς και με την απαγόρευση παρεμπόδισης όλων των μελών της οικογένειας να αναγνωρισθούν νομικά ως τέτοια και να αναπτύξουν συ μ περιφορά και επικοινωνία που είναι σύμφυτη με τον θεσμό του γάμου. Στη σημερινή εποχή, που χαρακτηρίζεται

από την κρίση του παραδοσιακού προτύπου της οικογένειας, το Σύνταγμα αποτελεί το τελευταίο προπύργιο προστασίας της οικογένειας απέναντι σε κάθε αθέμιτη παρέμβαση έναντι της κρατικής αλλά και ιδιωτικής εξουσίας. (Βιδάλης, 1996)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εξέλιξη του πολιτισμού συνοδεύτηκε από αλλαγές, όπως είναι φυσικό και επόμενο, δε θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση η οικογένεια. Σε αυτό το κεφάλαιο αναλύθηκε η εξέλιξη της οικογένειας και οι αλλαγές που έχει υποστεί ως θεσμός μέχρι σήμερα. Έγινε μία προσπάθεια ορισμού κατά χρονική αλληλουχία του πρότυπου της οικογένειας από την αρχαιότητα έως την σημερινή Ελληνική οικογένεια. Εν συνεχεία αναλύθηκαν οι μορφές της οικογένειας (πυρηνική συζυγική/παραδοσιακή, πολυπυρηνική, εκτεταμένη, μονογονεϊκή, διαζευγμένη, μικτή, πολυγαμική, ανασυγκροτημένη, χωλή, κοινοβιακές, μορφογένεση) όπου αναφέρεται η συσχέτιση του παραδοσιακού περιεχομένου με τις διαφοροποιήσεις της σύγχρονης πραγματικότητας, την πατρική αυθεντία να διαδέχεται σιγά-σιγά την ισότητα των μελών της. Ακολούθησε η ανάλυση των λειτουργιών της οικογένειας οι οποίες είναι οι εξής: α) αναπαραγωγική, β) εκπαιδευτικές, γ) οικονομικές, δ) ψυχολογικές, ε) μέριμνας και πρόνοιας. Κλείνοντας σ' αυτό το κεφάλαιο γίνεται αναφορά της οικογένειας ως θεσμός στην Ελληνική κοινωνία. Οι αλλαγές που έγιναν και γίνονται, τι αναφέρει το νομοθετικό πλαίσιο και ποια η επίδρασή του στο θεσμό της οικογένειας.

Κεφάλαιο 2^ο

Διαζύγιο

2.1 Διαζύγιο, ιστορική αναδρομή

Το διαζύγιο είναι η παύση της έγγαμης συμβίωσης συζύγων και σηματοδοτεί το κλείσιμο μιας πορείας διαταραγμένων συζυγικών σχέσεων, το τέλος μιας κρίσης μέσα στην οικογένεια.

Ανατρέχοντας στα αρχαία ελληνικά δίκαια θα διαπιστώσουμε ότι και οι αρχαίοι Έλληνες διατηρούσαν το δικαίωμα λύσεως του γάμου τους. Ήδη κατά τον Στ' αιώνα ο θεσμός του γάμου λυνόταν είτε με κοινή συναίνεση και των δύο συζύγων είτε μονομερώς με πρωτοβουλία οποιουδήποτε εκ των δυο. Σε περίπτωση μάλιστα που υπαίτιος της λύσης ήταν ο σύζυγος, αυτός ήταν υποχρεωμένος να καταβάλει στην σύζυγό του εκτός από την προίκα και αποζημίωση. Κατά τον Ε' αιώνα το διαζύγιο είχε διαμορφωθεί πλήρως. Το δικαίωμα λύσης του γάμου διατηρούσε ο σύζυγος, η σύζυγος και ο πατέρας της συζύγου ενώ η διαδικασία και οι λόγοι διαζυγίου διέφεραν ως προς το πρόσωπο. Ένας άνδρας της Αρχαίας Ελλάδας έχει πάντα το δικαίωμα να διώξει τη γυναίκα του, και όταν ακόμη δεν έχει τίποτε (μοιχεία, ανικανότητα) να την κατηγορήσει, ακόμα κι ενώ αυτή είναι σε εγκυμοσύνη. Το διαζύγιο ήταν πολύ απλό για τον άνδρα. Μια απλή δήλωση ενώπιον μαρτύρων ότι χωρίζει την γυναίκα του και αναλαμβάνει την υποχρέωση να επιστρέψει την προίκα της. Η γυναίκα επίσης έχει τυπικά δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο, όχι όμως για μοιχεία (διότι οι Αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν πως μόνο ο άντρας έχει τέτοιου είδους ελευθερία), αλλά σε περιπτώσεις ξυλοδαρμού και γενικά άσχημης συμπεριφοράς προς αυτήν. Όμως στην πράξη αφενός έπρεπε να αποδειχθούν οι κατηγορίες αυτές πράγμα δύσκολο, αφού λίγοι έβλεπαν τη γυναίκα και αφετέρου η κοινή γνώμη των Αρχαίων Ελλήνων δεν πολύ εκτιμούσε τις γυναίκες που χώρισαν με αυτόν τον τρόπο από τον άντρα τους (Ρεινζμπεργκ, 2004). Το συναινετικό διαζύγιο ίσχυε στο Βυζάντιο, όμως η πίεση της Εκκλησίας οδήγησε τον Ιουστινιανό σε απαγόρευση του. Ο Ιουστίνος επέτρεψε και πάλι το συναινετικό διαζύγιο, αλλά με την Εκλογή καταργήθηκε αυτή η διάταξη. Τέλος οι Μακεδόνες επανέφεραν τις ιουστινιάνειες ρυθμίσεις και σύμφωνα με τον Πρόχειρο Νόμο και τα Βασιλικά το συναινετικό διαζύγιο ίσχυε μόνο εφόσον οι τέως σύζυγοι έμπαιναν σε μοναστήρι. Οι βυζαντινοί βασιλείς επεδίωκαν την ενίσχυση των οικογενειακών θεσμών και τον περιορισμό του διαζυγίου. Μάλιστα ο Λέων

Γ' κατήργησε το συναινετικό διαζύγιο. Το βυζαντινό δίκαιο δικαιολογούσε το διαζύγιο για παλλακεία μόνο όταν ο άνδρας έφερνε την παλλακίδα στο σπίτι, γεγονός που σύμφωνα με τον Πρόχειρο νόμο θεωρούνταν πορνεία, ενώ ο Λέων ΣΤ' κατέστησε νομικά αδύνατη την ύπαρξη της παλλακείας.

Στη Ρώμη κατά τη διάρκεια του 9ου αιώνα επιτρεπόταν το διαζύγιο, όταν το ήθελε ο ένας σύζυγος. Αντίθετα στο Βυζάντιο το ελεύθερο διαζύγιο είχε καταργηθεί από τον 8ο αιώνα. Επιπλέον η χωριστή ιδιοκτησία αντικαταστάθηκε από το αδιαίρετο σύνολο της οικογενειακής περιουσίας (προίκα και προγαμιαία δωρεά).

Στην Τουρκοκρατία οι Ελληνίδες παντρευόντουσαν έλληνες, με τον αρραβώνα να γίνεται πολύ νωρίς. Ο πατέρας επέλεγε το σύζυγο, που γινόταν ο φυσικός αφέντης της γυναίκας. Οι γάμοι σπάνια διαλύονταν. Λόγοι διαζυγίου ήταν η πνευματική ασθένεια, η άμβλωση και η ανακάλυψη πως η νύφη δεν ήταν παρθένα. Μετά το διαζύγιο, η γυναίκα μπορούσε να ζητήσει πίσω την προίκα της, καθώς και διατροφή, εκτός κι αν είχε η ίδια διαπράξει απιστία. Πάντως, καθώς τα κορίτσια περνούσαν σχεδόν όλη τη ζωή τους στο σπίτι, σπάνια σκεφτόντουσαν κάτι τέτοιο. Η υπακοή της συζύγου στο σύζυγο ποίκιλε ανά περιοχή. Εκεί που υπήρχε οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη, η σύζυγος απέκτησε εξουσία στην ανατροφή των παιδιών το σχεδιασμό του γάμου τους και στη διαχείριση της περιουσίας. Μπορούσε επίσης να διεκδικήσει τα παιδιά της αν έχανε το σύζυγό της πριν αυτά ενηλικιωθούν. Περίπτωση διαζυγίου για τη γυναίκα υπήρχε όταν ο άντρας είχε παρατήσει το σπίτι του πάνω από επτά χρόνια. Ωστόσο αν μετά την πολύχρονη αυτή απουσία η γυναίκα αποφάσιζε να ξαναπαντρευτεί την θεωρούσαν όλοι άτιμη και αν τυχόν ξαναγύριζε κάποτε ο άντρας της, θα ζητούσε οπωσδήποτε να εκδικηθεί τον σφετεριστή. Αν η γυναίκα ήταν στείρα, ή ακόμη σε ορισμένες περιπτώσεις αν δεν γεννούσε αγόρια, ο άντρας, με την συγκατάθεση του πεθερού του αλλά και της ίδιας της γυναίκας του, ξαναπαντρευόταν (Μάουερ, 2007)

2.2 Το διαζύγιο στην Ελλάδα το νομοθετικό πλαίσιο

Με βάση το ισχύον νομικό καθεστώς, όπως αυτό προσδιορίζεται στα άρθρα 1438 έως 1446 του Αστικού Κώδικα, η κρίση του γάμου, που συνήθως εκδηλώνεται με τη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης, κορυφώνεται με το διαζύγιο, που αποτελεί τη λύση του γάμου με δικαστική απόφαση, ανεξαρτήτως του τύπου (πολιτικό ή θρησκευτικό) με τον οποίο τελέστηκε. Η δικαστική απόφαση λύνει το γάμο, όταν γίνει αμετάκλητη. Ο γάμος λύνεται με διαζύγιο με δύο τρόπους: Με συναινετικό διαζύγιο και με διαζύγιο κατ' αντιδικία. Συναινετικό διαζύγιο είναι η λύση του γάμου με δικαστική απόφαση ύστερα από συμφωνία των συζύγων. Η απόφαση τους αυτή να λύσουν το γάμο τους πρέπει να λαμβάνεται ύστερα από ώριμη σκέψη και όχι υπό το κράτος της ψυχολογικής πίεσης, που προκαλούν οι πρώτες απογοητεύσεις από τον έγγαμο βίο. Για τούτο και ο νόμος (ΑΚ 1441 §2 εδ ' α ') απαιτεί τη συμπλήρωση τουλάχιστον ενός έτους έγγαμης ζωής, προκειμένου να ζητηθεί το συναινετικό διαζύγιο. Το έτος πρέπει να έχει συμπληρωθεί πριν κατατεθεί η αίτηση. Δεν απαιτείται να έχει προηγηθεί διάσταση. (Βαρθακοκοίλης, 2000)

2.2.1 Το συναινετικό διαζύγιο

Αυτονόητη προϋπόθεση για να εκδοθεί συναινετικό διαζύγιο είναι η συμφωνία των συζύγων, η οποία αποτελεί διαδικαστική πράξη. Η συμφωνία των συζύγων δηλώνεται στο δικαστήριο, αυτοπροσώπως ή με ειδικό πληρεξούσιο, σε δύο συνεδριάσεις που απέχουν μεταξύ τους έξι τουλάχιστον μήνες (ΑΚ 1441 §2). Το εξάμηνο αυτό αποτελεί «προθεσμία περίσκεψης» για τους συζύγους, που θα πρέπει να αποφεύγουν τις εσπευσμένες και βεβιασμένες αποφάσεις. Η αρχική δήλωση της συμφωνίας παύει να ισχύει, αν περάσουν δύο χρόνια από την πρώτη συζήτηση και δεν επαναλήφθηκε σε δεύτερη συνεδρίαση. Αν υπάρχουν ανήλικα τέκνα, οι σύζυγοι οφείλουν να προσκομίζουν στο δικαστήριο έγγραφη συμφωνία τους, με την οποία να ρυθμίζουν την επιμέλεια τους και την επικοινωνία μαζί τους (ΑΚ 1441§3). Η συμφωνία αυτή επικυρώνεται από το δικαστήριο και ισχύει μέχρι να εκδοθεί δικαστική απόφαση, η οποία να ρυθμίζει το ζήτημα σύμφωνα με το άρθρο 1513 ΑΚ

Προϋποθέσεις για τη συναινετική λύση ενός γάμου είναι μεταξύ των άλλων η ύπαρξη έγγραφης συμφωνίας διάζευξης των συζύγων, η ύπαρξη κοινής αίτησης περί λύσεως του γάμου τους, η τήρηση ορισμένης διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου (η

δήλωση της συμφωνίας των συζύγων περί λύσεως του γάμου σε μία συνεδρίαση), η συγκεκριμένη χρονική διάρκεια του υφιστάμενου γάμου, η ύπαρξη έγγραφης συμφωνίας των συζύγων για τα τέκνα (εάν υπάρχουν) και δη για την επιμέλεια και επικοινωνία των ανηλίκων τέκνων.

Ειδικότερα, για την έκδοση συναινετικού διαζυγίου σε περίπτωση ύπαρξης ανηλίκου τέκνου απαιτείται η υπογραφή από τα συμβαλλόμενα μέρη (συζύγους-γονείς) ενός ιδιωτικού συμφωνητικού, στο οποίο θα ορίζεται ρητά ποιος εκ των δύο γονέων θα έχει την επιμέλεια του ανηλίκου τέκνου και πώς θα επικοινωνεί ο άλλος γονέας (που δεν έχει την επιμέλεια του ανηλίκου τέκνου) μ' αυτό. Όρος διατροφής του ανηλίκου τέκνου δεν απαιτείται εκ του νόμου να συμπεριλαμβάνεται. Σε διαφορετική περίπτωση, η δικαστηριακή διαδικασία που ακολουθείται για να ρυθμιστεί το ζήτημα της διατροφής είναι η κατάθεση αίτησης ασφαλιστικών μέτρων δια της οποίας ο ασκών την επιμέλεια του ανηλίκου τέκνου ζητά την προσωρινή επιδίκαση διατροφής για λογαριασμό του ανηλίκου τέκνου.

Η διαδικασία είναι: Υπογράφεται ένα ιδιωτικό συμφωνητικό, με το οποίο τα συμβαλλόμενα μέρη (σύζυγοι) δηλώνουν ρητά την επιθυμία τους να λύσουν τον γάμο τους συναινετικά. Εάν υπάρχουν ανήλικα τέκνα, τότε στο ίδιο συμφωνητικό μπορούν και πρέπει να συμπεριληφθούν όροι επιμέλειας και επικοινωνίας που αφορούν το ανήλικο τέκνο. Στη συνέχεια κατατίθεται αίτηση συναινετικού διαζυγίου στο κατά τόπον αρμόδιο Μονομελές Πρωτοδικείο και λαμβάνεται ημερομηνία δικασίμου. Εάν τα συμβαλλόμενα μέρη (σύζυγοι) δεν επιθυμούν να παραστούν αυτοπροσώπως στο ακροατήριο την ημέρα της δικασίμου, έχουν τη δυνατότητα να συντάξουν ένα ειδικό πληρεξούσιο σε συμβολαιογράφο, δια του οποίου θα δίνουν την πληρεξουσιότητα στον/η δικηγόρο της επιλογής τους να παραστεί αντ' αυτών στη δίκη και να τους εκπροσωπήσει κατά την εκδίκαση του συναινετικού τους διαζυγίου. Το εν λόγω ειδικό πληρεξούσιο μπορεί να είναι κοινό για αμφότερα τα μέρη και χωριστό για κάθε ένα απ' αυτά. Στη συνέχεια εκδικάζεται το συναινετικό διαζύγιο την ημέρα της ορισθείσης δικασίμου. Ο/η εντολοδόχος δικηγόρος για την εκδίκασή του χρειάζεται να έχει στα χέρια του μία ληξιαρχική πράξη γάμου και ένα πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης. Τα δύο αυτά έγγραφα απαιτείται να έχουν εκδοθεί πρόσφατα από τα ΚΕΠ ή από τον Δήμο (τουλάχιστον εντός του τελευταίου εξαμήνου). Μέσα στους επόμενους μήνες από την εκδίκαση του συναινετικού διαζυγίου δημοσιεύεται η δικαστική απόφαση που κάνει δεκτή την αρχική αίτηση. Στη συνέχεια ακολουθεί η διαδικασία παραίτησης από τα

ένδικα μέσα, η οποία εφόσον έχει προηγηθεί η σύνταξη ειδικού πληρεξουσίου σε συμβολαιογράφο γίνεται ερήμην των μερών από τον/τους πληρεξουσίου δικηγόρους τους. Διαφορετικά απαιτείται η παρουσία των συμβαλλομένων μερών στο Μονομελές Πρωτοδικείο. Μόλις γίνει η παραίτηση από τα ένδικα μέσα, σε περίπτωση που ο γάμος είναι θρησκευτικός βγαίνει η εισαγγελική παραγγελία περί λύσεως του γάμου, την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη την προσκομίζουν στην κατά τόπον αρμόδιο Μητρόπολη (με βάση τον Ιερό Ναό τέλεσης του νόμιμου θρησκευτικού γάμου), απ' όπου λαμβάνουν ένα πιστοποιητικό περί «πνευματικής» λύσεως του γάμου καθώς και ένα πιστοποιητικό περί τελέσεως νέου γάμου. Τα πιστοποιητικά αυτά εκδίδονται εφάπαξ, γι' αυτό δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να χάνονται. Σε περίπτωση που ο γάμος είναι πολιτικός, τότε τα συμβαλλόμενα μέρη προσκομίζουν τα έγγραφα περί παραιτήσεως από τα ένδικα μέσα στο κατά τόπον αρμόδιο Ληξιαρχείο, όπου καταχωρείται η λύση του γάμου τους. Το συναινετικό διαζύγιο εκδίδεται πλέον κατόπιν κατάθεσης αίτησης και μιας και μόνο δικασίμου ενώπιον του αρμόδιου Μονομελούς Πρωτοδικείου. Επί της αίτησης εκδίδεται δικαστική απόφαση (περίπου δύο μήνες μετά τη δικάσιμο). Επιπλέον, μειώνεται ο ελάχιστος χρόνος διάρκειας του γάμου, που απαιτείται προκειμένου οι σύζυγοι να μπορούν να ζητήσουν συναινετικό διαζύγιο, από έναν χρόνο σε έξι μήνες. Τέθηκε σε ισχύ τον 2 Απριλίου του 2012. (Άρθρο 3, παράγραφος 2 του Νόμου 4055/2012) Όταν οι σύζυγοι δεν ακολουθήσουν τον τρόπο του συναινετικού διαζυγίου, δεν μένει παρά η αντιδικία. Η σχετική αγωγή μπορεί να ασκηθεί μόνο εφόσον συντρέχουν ορισμένοι λόγοι διαζυγίου, που περιοριστικά αναφέρονται στον νόμο.

2.2.2 Κατ' αντιδικία διαζύγιο

Στο διαζύγιο κατ' αντιδικία μπορεί να ασκηθεί αγωγή μόνο, εφόσον συντρέχουν ορισμένοι λόγοι διαζυγίου. Οι λόγοι αυτοί είναι η αφάνεια (Α. Κ. 1440), ο ισχυρός κλονισμός της έγγαμης σχέσης για λόγο που δεν αφορά αποκλειστικά του ενάγοντα (Α. Κ. 1439 §§1 και 2) και ο ισχυρός κλονισμός της έγγαμης σχέσης ύστερα από τετραετή διάσταση (Α. Κ. 1439 §2)

Η κήρυξη σε αφάνεια αποτελεί λόγο διαζυγίου. Ο σύζυγος του άφαντου θα εγείρει εφόσον το επιθυμεί, αγωγή διαζυγίου. Η δίκη διεξάγεται κατά τη διαδικασία της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας και το δικαστήριο δεσμεύεται από την απόφαση που κήρυξε την αφάνεια. Αν επανεμφανιστεί ο άφαντος μετά την αμετάκλητη απόφαση περί διαζυγίου, ο γάμος δεν αναβιώνει. Έγκυρος, φυσικά, παραμένει παρά την επανεμφάνιση

ο τυχόν γάμος , που ο σύζυγος του άφαντου συνήψε με τρίτο πρόσωπο, μετά την αμετάκλητη απόφαση διαζυγίου. Το άρθρο 1439§1 και 2 ΑΚ καθιερώνει ως λόγο που δεν αφορά αποκλειστικά τον ενάγοντα . Το πραγματικό, επομένως , του κανόνα περιλαμβάνει δύο στοιχεία. Τον ισχυρό κλονισμό του γάμου και ένα λόγο του κλονισμού που δεν αφορά αποκλειστικά τον ενάγοντα.

Κλονισμός του γάμου υπάρχει, όταν επέρχεται ριζική μεταστροφή στα συναισθήματα του συζύγου απέναντι στο γάμο όταν, δηλαδή, εκλείπει η ψυχική διάθεση για τη συνέχιση της έγγαμης σχέσης. Στην κυριολεξία δεν κλονίζεται ο γάμος, αλλά ο συναισθηματικός κόσμος του συζύγου. Ο νόμος όμως δεν αρκείται σε κάθε μεταστροφή των αισθημάτων του συζύγου απέναντι στο γάμο. Πρέπει ο κλονισμός αυτός να είναι ισχυρός, η μεταστροφή δηλαδή των αισθημάτων να είναι τόσο σημαντική, ώστε η εξακολούθηση της έγγαμης συμβίωσης να είναι βασίμως αφόρητη για τον ενάγοντα.

Τόσο , όμως ο κλονισμός, όσο και η ένταση του, ώστε να καθίσταται «βασίμως αφόρητη» η συμβίωση, αφορούν αποκλειστικά τον ενάγοντα. Κατά συνέπεια, τα κριτήρια, με βάση τα οποία θα πρέπει να διαπιστωθεί αν το συγκεκριμένο γεγονός προκάλεσε κλονισμό τόσο ισχυρό, ώστε η συνέχιση της έγγαμης συμβίωσης βασίμως να καθίσταται αφόρητη για τον ενάγοντα δεν μπορεί παρά να είναι υποκειμενικά , να συνδέονται, δηλαδή , με το συγκεκριμένο σύζυγο και στο πλαίσιο ζωής που έχει διαμορφώσει με τον άλλο σύζυγο. Η κρίση για το αν υπάρχει ή όχι «ισχυρός κλονισμός», σε βαθμό που βασίμως η έγγαμη συμβίωση να καθίσταται αφόρητη για τον ενάγοντα, θα είναι αντικειμενική τούτο, όμως, δε σημαίνει ότι θα είναι και αποστασιοποιημένη από τα συγκεκριμένα πρόσωπα και τα πρότυπα συμπεριφοράς που αυτά ακολουθούν . Αντικειμενική κρίση σημαίνει λογική κρίση, όχι απαραίτητα αναγόμενη σε κάποια αφηρημένη σύλληψη του «μέσου συζύγου». Για να διαπιστωθεί, επομένως, ο ισχυρός κλονισμός, που βασίμως καθιστά αφόρητη την έγγαμη συμβίωση, θα συνεκτιμηθούν όλα τα στοιχεία της συγκεκριμένης έγγαμης σχέσης με βάση αυτά τα συγκεκριμένα στοιχεία, που συνθέτουν το πλαίσιο ζωής του ζεύγους, θα κριθεί αν εξαντληθούν τα όρια αντοχής του ενάγοντος.

Τόσο το συναινετικό, όσο και το κατ ' αντιδικία διαζύγιο, προϋποθέτουν δικαίωμα προς διάζευξη. Στο συναινετικό διαζύγιο και οι δύο σύζυγοι έχουν κοινό δικαίωμα να ζητήσουν από το δικαστήριο να διαπιστώσει τη βούληση τους να λύσουν το γάμο με διαζύγιο, εφόσον συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις.

2.2.3 Το διαζύγιο σε χώρες της Ευρωπαϊκής ένωσης

Οι αιτίες καθώς και οι πρακτικές λεπτομέρειες διαζυγίου ή διάστασης διαφέρουν σημαντικά από τη μια χώρα της Ε.Ε στην άλλη. Ωστόσο, σε περιπτώσεις που εμπλέκονται δύο ή περισσότερες χώρες της Ε.Ε όταν, ο ένας από τους δύο συζύγους ζει σε διαφορετικές χώρες, εφαρμόζονται ορισμένοι κανόνες που καθορίζουν τη χώρα που έχει τη σχετική δικαιοδοσία. Μπορεί να ζητηθεί η έκδοση απόφασης για διάσταση ή διαζύγιο είτε από κοινού με τον/την σύζυγό είτε, με κοινή αίτηση, είτε χωριστά, όπου ο καθένας υποβάλλει την αίτηση από μόνος του. Το δικαστήριο της χώρας της Ε.Ε που εξέδωσε απόφαση για διάσταση είναι και το αρμόδιο δικαστήριο για την μετατροπή της σε διαζύγιο (εφόσον δεν υπάρχει αντίθετη εθνική διάταξη) Εξαιρέση αποτελεί η Δανία. Οι κανόνες της ΕΕ για το διαζύγιο και τη διάσταση, όσον αφορά τη δικαιοδοσία και την αναγνώριση, δεν ισχύουν στη Δανία. (<http://europa.eu>)

Και η Ελλάδα έχει υιοθετήσει τους κανονισμούς της Ε.Ε για τα διαζύγια ζευγαριών από διαφορετικές χώρες. Τα ζευγάρια είναι σε θέση να συμφωνούν εκ των προτέρων ποιο δίκαιο θα εφαρμόζεται σε περίπτωση διαζυγίου ή δικαστικού χωρισμού τους. Σε περίπτωση που το ζευγάρι δεν μπορεί να συμφωνήσει, οι δικαστές θα έχουν στη διάθεσή τους κοινή μέθοδο για να αποφασίζουν ποιας χώρας η νομοθεσία πρέπει να εφαρμοστεί. Ο ευρωπαϊκός κανονισμός για τα διαζύγια έχει υιοθετηθεί από 16 κράτη-μέλη: Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Ουγγαρία, Ιταλία, Λετονία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Πορτογαλία, Ρουμανία, Σλοβενία, Ισπανία, Λιθουανία και Ελλάδα. (<http://www.ministryofjustice.gr>)

Σε περίπτωση που το ζευγάρι δεν μπορεί να συμφωνήσει, οι δικαστές θα έχουν στη διάθεσή τους κοινή μέθοδο για να αποφασίζουν ποιας χώρας η νομοθεσία πρέπει να εφαρμοστεί. Ο κανονισμός, που τέθηκε σε ισχύ στις 21 Ιουνίου 2012, δεν έχει επιπτώσεις στους εθνικούς νόμους περί διαζυγίου ή γάμου, ούτε προβλέπει την υιοθέτηση κανόνων που επηρεάζουν ουσιαστικά το οικογενειακό δίκαιο των κρατών μελών. (Ευρωπαϊκή επιτροπή γενική διεύθυνση δικαιοσύνης, 2013)

2.3 Τα νομικά στάδια του διαζυγίου σύμφωνα με το νόμο της Ελλάδας

Μετά την τροποποίηση του Αστικού Κώδικα με το άρθρο 16 του ν. 1329/83 και τον ν. 3346/2005 ισχύουν τα ακόλουθα:

Το συναινετικό διαζύγιο: Ο νομοθέτης με το νόμο 1329/83 μεταρρύθμισε ουσιαδώς τις διατάξεις του Εβδόμου Κεφαλαίου του Τέταρτου Βιβλίου του Αστικού Κώδικα και πλέον από το 1983 ο γάμος (ανεξαρτήτως του τύπου κατά τον οποίο τελέσθηκε , είτε δηλαδή θρησκευτικός είτε πολιτικός) λύεται και με συναινετικό διαζύγιο. Οι προϋποθέσεις για την έκδοση του συναινετικού είναι: Η κοινή συναίνεση των δυο συζύγων προς λύση του γάμου τους. Διάρκεια του γάμου ενός έτους τουλάχιστον πριν την κατάθεση της κοινής αιτήσεως. Δήλωση της συμφωνίας τους αυτής ενώπιον του Δικαστηρίου. Συμφωνία των συζύγων περί επιμέλειας των ανηλίκων τέκνων τους (εφόσον υπάρχουν). Η αίτηση εκδικάζεται ενώπιον του Δικαστηρίου (Μονομελούς Πρωτοδικείου), στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται ο τόπος της τελευταίας κοινής διαμονής των συζύγων ή στην περιφέρεια του Δικαστηρίου του οποίου έχει την κατοικία ένας εκ των δυο συζύγων κατά την διαδικασία της εκουσίας δικαιοδοσίας. Μετά την κατάθεση της αιτήσεως και την πρώτη δήλωση των συζύγων περί συναινετικής λύσεως του γάμου τους (Α Συζήτηση) δίνεται μια προθεσμία τουλάχιστον έξι μηνών (που δεν ξεπερνούν όμως τους επτά μήνες) οπότε και γίνεται η δεύτερη συνεδρίαση (Β Συζήτηση) όπου επαναλαμβάνουν οι διάδικοι την δήλωση τους περί συναινετικής λύσεως του γάμου τους. Στην συνέχεια το Δικαστήριο εξετάζει αν ισχύουν οι προϋποθέσεις περί λύσεως του γάμου με συναινετικό διαζύγιο και εκδίδει την απόφαση του . Για τις δύο αυτές συζητήσεις είναι απαραίτητη η παράσταση δικηγόρου ενώ δεν απαιτείται η παρουσία των αιτούντων αφού αυτή δύναται να αντικατασταθεί με ειδικό πληρεξούσιο από Συμβολαιογράφο. Τα απαιτούμενα δικαιολογητικά: Ληξιαρχική πράξη γάμου, πιστοποιητικό οικογενειακής καταστάσεως, ειδικό πληρεξούσιο το οποίο πρέπει να έχει δοθεί μέσα στον τελευταίο μήνα πριν από κάθε συνεδρίαση) από συμβολαιογράφο (εφόσον οι αιτούντες δεν επιθυμούν να παρίστανται αυτοπροσώπως ενώπιον του δικαστηρίου)

Σε περίπτωση μη ύπαρξης συναίνεσης μεταξύ των συζύγων, ο γάμος μπορεί να λυθεί με ενέργειες που μπορούν να εκκινήσουν μονομερώς από τον κάθε σύζυγο

χωριστά. **Το κατ' αντιδικία διαζύγιο:** Ο γάμος λύνεται είτε λόγω ισχυρών κλονιστικών γεγονότων(1439 Α.Κ) του γάμου (διαζύγιο λόγω ισχυρού κλονισμού του γάμου) είτε λόγω διαστάσεως υπέρ τη διετία (διαζύγιο λόγω διετούς διάστασης). Ο νόμος καθιερώνει μία σειρά από περιπτώσεις, οι οποίες συνιστούν μαχητά τεκμήρια ισχυρού κλονισμού, δηλαδή η επίκληση και η απόδειξή τους αρκεί για τη λύση του γάμου, χωρίς να απαιτείται να αποδειχθεί περαιτέρω και η τυχόν υπαιτιότητα του ενός ή του άλλου συζύγου και περιλαμβάνουν περιοριστικά τις κάτωθι περιπτώσεις: τη διγαμία, τη μοιχεία, την εγκατάλειψη συζυγικής στέγης, την επιβουλή της ζωής και την άσκηση ενδοοικογενειακής βίας. Εφόσον οι σύζυγοι βρίσκονται σε διάσταση συνεχώς για δύο τουλάχιστον χρόνια, ο κλονισμός τεκμαίρεται αμάχητα και το διαζύγιο μπορεί να ζητηθεί, ανεξαρτήτως από το ποιος είναι υπαίτιος για τον χωρισμό. Δηλαδή ακόμη και εάν ο κλονισμός οφείλεται σε γεγονός που αφορά αποκλειστικά το πρόσωπο του ενάγοντα, στην περίπτωση συμπλήρωσης διετούς διάστασης, και αυτός δικαιούται να ζητήσει τη λύση του γάμου με διαζύγιο. Η συμπλήρωση του χρόνου διάστασης υπολογίζεται κατά τον χρόνο συζήτησης της αγωγής και δεν εμποδίζεται από μικρές διακοπές που πραγματοποιήθηκαν ως προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεων μεταξύ των συζύγων. Η διάσταση αποτελεί μία αόριστη νομική έννοια, η οποία εξειδικεύεται με βάση τις συνθήκες του κάθε συγκεκριμένου ζευγαριού. Στο διαζύγιο κατ' αντιδικία το δικαστήριο με δικαστική απόφαση ορίζει την διατροφή σύμφωνα με το άρθρο 7 Ο δικαιούχος διατροφής από το σύμφωνο συμβίωσης συμπορεύεται, ως προς το δικαίωμα διατροφής, με τον διαζευγμένο σύζυγο του υποχρέου. Ο υπόχρεος διατροφής, μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, δεν μπορεί να επικαλεσθεί την υποχρέωσή του αυτή, προκειμένου να απαλλαγεί, εν όλω ή εν μέρει, από την υποχρέωση συνεισφοράς ή διατροφής συζύγου ή ανήλικων τέκνων του. Με την επιφύλαξη των παραγράφων 2 και 3, η συμβατική υποχρέωση της παραγράφου 1 προηγείται της εκ του νόμου υποχρέωσης διατροφής άλλων προσώπων απέναντι στον δικαιούχο, που βρίσκεται σε αδυναμία, μετά τη λύση του συμφώνου, να διατρέφει τον εαυτό του με τις δικές του δυνάμεις. (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως Αρ. Φύλλου 241 26/11/2008 Άρθρο 4, 7,10,14 3983)

2.4 Τα στάδια του διαζυγίου για την οικογένεια

Το διαζύγιο είναι μια πολύ επώδυνη και δύσκολη κατάσταση για τη ζωή ενός ανθρώπου. Η διαδικασία του χωρισμού είναι ιδιαίτερα σύνθετη, γιατί οι δεσμοί των συζύγων λειτουργούν σε πολλά διαφορετικά επίπεδα (συναισθηματικό, σεξουαλικό, κοινωνικό, οικογενειακό, νομικό και οικονομικό), οπότε είναι πιθανό η ρήξη στον καθένα από αυτούς τους δεσμούς να συμβεί σε διαφορετικό χρονικό διάστημα. Το διαζύγιο, ως κατάληξη μιας, συνήθως, μακρόχρονης κρίσης του γάμου πλήττει τόσο τους συζύγους όσο και τα παιδιά. Διαφορετικά βιώνουν τα μέλη της οικογένειας το διαζύγιο θα αναλυθεί παρακάτω για το κάθε μέλος χωριστά. Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούν τα στάδια του διαζυγίου με άξονα την οικογένεια και έχοντας στο κέντρο του το ζευγάρι σύμφωνα με το μοντέλο του Emily M. Brown, ένα μοντέλο για την διαδικασία του διαζυγίου. (Brown, 2005)

Ένας χωρισμός ακόμα και αν στο τέλος μπορεί να βιωθεί λυτρωτικά για το ένα ή και τα δύο μέρη, κατά βάση είναι μια επώδυνη εμπειρία. Όταν οι σύντροφοι δεσμεύονται σε μια κοντινή μακροχρόνια σχέση, συνειδητά ή και ασυνείδητα επενδύουν και προσδοκούν στην κάλυψη βασικών τους ψυχολογικών αναγκών όπως αυτές διαμορφώθηκαν μέσα στην προσωπική ιστορία του καθενός.

Το συμβόλαιο μιας σχέσης συχνά έχει άδηλους όρους, οι οποίοι είναι δύσκολο να επαναδιαπραγματευτούν από το ζευγάρι στην πορεία της σχέσης ακριβώς γιατί δεν είναι πάντα συνειδητοί και φυσικά δεν έχουν επικοινωνηθεί με καθαρότητα. Η ματαίωση της κάλυψης αυτών των ψυχολογικών αναγκών έχει κόστος τόσο για τις γυναίκες, όσο και για τους άνδρες. (Ζιούβας, 2013)

Αν και συχνά φαίνεται ακατανόητη η συναισθηματική "τρέλα" που συμβαίνει να έχουν τα ζευγάρια κατά τη διάρκεια της διαδικασίας διαζυγίου, έχουν αναγνωριστεί από πολλούς επαγγελματίες στον τομέα αυτό κάποια κοινά στάδια. Υπάρχουν τέσσερις φάσεις διαδικασίας του διαζυγίου, η συζήτηση, η απόφαση, η μετάβαση και η θεραπεία. Μερικά ζευγάρια αρχίζουν και να ολοκληρώσουν τη νομική διαδικασία του διαζυγίου καιρό μετά το χωρισμό και την ολοκλήρωση των συναισθηματικών σταδίων του διαζυγίου. Άλλα, βέβαια, ξεκινούν τη νομική διαδικασία του διαζυγίου αμέσως μετά την απόφαση να χωρίσουν αφού την έχουν κοινοποιήσει. Το προτεινόμενο μοντέλο δεν

ταιριάζει σε όλες τις περιπτώσεις. Φαίνεται να είναι πιο κατάλληλο όταν για τον έναν από τους δύο είναι ξεκάθαρη η απόφαση για το διαζύγιο. Από την άλλη όταν το διαζύγιο είναι κοινή απόφαση και των δύο που συνήθως το ποσοστό είναι πολύ μικρότερο σε σχέση με την προηγούμενη κατηγορία τα στάδια είναι η διαβούλευση, η μετάβαση, η απόφαση και η επούλωση.

Για τα ζευγάρια που η απόφαση για διαζύγιο είναι στον έναν από τους δύο.

Η φάση της συζήτησης, της σκέψης (Deliberation Phase) Αυτή είναι η χρονική περίοδος μεταξύ των οποίων η ιδέα του διαζυγίου είναι επιφανειακή και η στιγμή που το διαζύγιο τελικά αποφασίζεται να παρθεί. Συχνά, σε αυτό το στάδιο υπάρχει κάποια μορφή αγχωτικής κατάστασης για ένα από τα δύο μέρη ή για τα δύο μαζί. Συνήθως τα άτομα είναι στη μέση αυτής της φάσης, που σπάνια το καταλαβαίνουν. Τυπικά, αυτό το στάδιο το γεγονός ότι η σχέση είναι το πρόβλημα δεν μπορεί να εκφραστεί άμεσα με λέξεις. Αντίθετα, χαρακτηρίζεται από έμμεση, συγκαλυμμένη, καταστροφική συμπεριφορά από τον έναν ή και τους δύο. Συχνά αυτός που έχει πάρει την απόφαση του διαζυγίου είτε συνειδητά είτε όχι, αρχίζει «το ξαναγράψιμο» της ιστορία του γάμου ή την εικόνα του άλλου συζύγου για να οικοδομήσει μια υπόθεση που δικαιολογεί την ενδεχόμενη διάσπαση. «Ξαναγράφοντας» περιλαμβάνει την επιλογή, το χρωματισμό και την ανάδειξη «κακών πραγμάτων»: ανεπίλυτα " πονάει" από το παρελθόν ή συμπεριφορά που δεν λειτουργεί επί του παρόντος. Περιλαμβάνει επίσης «συγκάλυψη» ή αγνοώντας τα "καλά" και φτάνοντας έτσι στο συμπέρασμα ότι το διαζύγιο είναι κατάλληλο. Αυτή η διαδικασία είναι σκόπιμη, η υποκειμενική επιλογή, σε αντίθεση με την «ιστορική ακρίβεια» ή ψάχνουν για την αλήθεια δεδομένου ότι ο σκοπός τους είναι να δικαιολογήσουν την επιλογή να χωρίσουν το οποίο έχει ήδη γίνει. Είναι μια περίοδος που βρίσκονται στο σημείο χωρίς επιστροφή με έλλειψη θετικής παρέμβασης, οι συμπεριφορές και οι ενέργειες κινούν τη σχέση προς το αναπόφευκτο σημείο του διαζυγίου.

Σε γενικές γραμμές, η αντιπαράθεση σχετικά με το διαζύγιο και ο διαχωρισμός σηματοδοτήσει το τέλος αυτού του σταδίου. Εκ των υστέρων, οι άνθρωποι φαίνεται να έχουν εξαιρετικά λίγες εκφράσεις λύπης για την απόφαση να χωρίσουν και να πάρουν διαζύγιο.

Η φάση της απόφασης (Decision Phase) Με την ανακοίνωση του διαζυγίου τελειώνει η προηγούμενη φάση, η φάση της διαβούλευσης. Συχνά, υπάρχει μια σύντομη, αλλά έντονη φάση της λήψης αποφάσεων, όπου η πρόθεση για το διαζύγιο έχει

κοινοποιηθεί σοβαρά, αλλά το αποτέλεσμα παραμένει αμφίβολο. Τα μέλη της οικογένειας και οι φίλοι συμμετέχουν και προσφέρουν αυτόκλητες συμβουλές. Αυτός που δεν ήθελε το διαζύγιο ή αγνοεί την δυσαρέσκεια της/του συζύγου ή μπαίνει στην διαδικασία να ανταποδώσει ή να τιμωρήσει για την απόρριψη και τον πόνο τον άλλον ή να προσπαθήσει να μεταπείσει τον/την σύζυγο για την απόφαση, μπορούν να συμβούν όλα τα παραπάνω. Αν δεν γίνει επανεξέταση από το ένα μέρος δεν ήταν δική του η απόφαση του διαζυγίου τότε προχωρά με το διαζύγιο και την επόμενη φάση.

Η φάση της μετάβασης (Transition Phase) Αυτή η φάση είναι μια περίοδος γεμάτη με τη δυνατότητα για ένα ευρύ φάσμα «αλλόκοτων» συμπεριφορών. Το πιθανότερο είναι ένας χρόνος αλλόκοτης συμπεριφοράς για τον έναν ή και για τους δύο. Ενώ το ζευγάρι μπορεί να διαχωρίζεται φυσικά στο τέλος της προηγούμενης φάσης, αυτή είναι μια περίοδος που απαιτεί συναισθηματικό ή ψυχολογικό χωρισμό. Σεξουαλική δραστηριότητα με άλλους συντρόφους είναι κοινό κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης. Οι άνδρες συχνά γίνονται πιο αρρενωποί και πιο ποθητοί. Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες μπορεί να έχουν έμμονη ιδέα με σεξουαλικές φαντασιώσεις.

Η φάση του τερματισμού(Terminating period) η φάση του τερματισμού αποδίδεται με την έννοια της περιόδου γιατί μπορεί να εκτίνεται σε πολλά χρόνια και είναι συχνά δύσκολη και πολλές φορές και αδύνατη. Βλέπουν τη ζωή τους ως άρρηκτα συνυφασμένη με αυτή του/της πρώην συντρόφου, μπορούν να δουν το μισό από τον εαυτό τους και τη ζωή τους ως την περάτωση με το διαζύγιο, μια αντίληψη του θανάτου από τον οποίο δεν μπορούν ποτέ να ανακάμψουν. Η μελέτη των Wallersteing και Blakeslee δείχνει ότι οι άνθρωποι απλά δεν το βλέπω έτσι.

Η φάση της αντιδικίας (Litigation Phase) Η φάση αυτή δεν είναι συναισθηματική. Σε γενικές γραμμές, η διαδικασία διαρκεί περίπου ένα έτος, εάν το διαζύγιο είναι πλήρως αμφισβητηθεί δικαστικά και είναι σημαντικά μικρότερη αν τα μέρη καταλήξουν σε φιλική συμφωνία. Μόλις η νομική διαδικασία αρχίσει γρήγορα, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τον επαναπροσδιορισμό των ρόλων του κάθε ενός. Ως εκ τούτου, μπορεί να είναι είτε μια περίοδος τεράστιας ανάπτυξης ή στασιμότητας ή και απελπισίας, ή μπορεί να είναι και τα δύο, σε διάφορους βαθμούς.

Η φάση της επούλωσης (Healing Phase) Ως πρώην σύζυγοι, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τη θεραπεία, μια δέσμευση για το μέλλον και την υπόσχεση μιας νέας ζωής. Πρόκειται για μια περίοδο που χαρακτηρίζεται από την ατομική ανάπτυξη του εαυτού στην απουσία του άλλου συζύγου. Είναι μία περίοδος όπου μπορεί να υπάρξει

μετακίνηση από προηγούμενες δυσλειτουργικές συμπεριφορές και συχνά συνεχίζεται επ' αόριστον.

Εκτός από τα προβλέψιμα στάδια, υπάρχουν και προβλέψιμα συναισθήματα. Ο Hayes αναφέρει την απόρριψη (το πιο βασικό για αυτόν που δεν πήρε την απόφαση να αποχωρίσει από το γάμο), ο θυμός, η μοναξιά, η σύγχυση, η αυτο-αμφιβολία, η κατάθλιψη, ο φόβος του να κάνουν λάθη, ο φόβος του ότι είναι ανεπαρκείς, ο φόβος της μετάβασης, άγχος για το άγνωστο, αυτολύπηση και ευφορία. (Hayes *et al.*, 1981)

Οι διαφορές των δύο φύλων σύμφωνα με τον Wallerstein δείχνουν ότι χρειάζονται περισσότερο χρόνο οι γυναίκες και πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες άνω των 40 ετών, από τους άνδρες μετά το χωρισμό για να ρυθμίσουν τη ζωή τους όπως ήταν. Αυτό είναι κάπως περίεργο, δεδομένου ότι στην μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων, οι γυναίκες επιδιώκουν το διαζύγιο. Ένα μέρος μπορεί να ερμηνευθεί ότι το διαζύγιο είναι η αντίδραση στις συμπεριφορές του συντρόφου τους που τον προσδιορίζει με σαφήνεια ως υπεύθυνο για την απόφαση του διαζυγίου.

Οι άνδρες γενικά και ιδιαίτερα οι άνδρες που είναι επιτυχημένοι στα επαγγέλματά τους, φαίνεται να αντιμετωπίζουν λιγότερες ψυχολογικές αλλαγές μετά το διαζύγιο. Ωστόσο, ο Bryan υποστηρίζει ότι σημαντικό ρόλο για το διαφορετικό επίπεδο προσαρμογής μεταξύ ανδρών και γυναικών μετά το διαζύγιο διαδραματίζουν οι οικονομικοί λόγοι. Συγκεκριμένα, μετά από το διαζύγιο, οι γυναίκες τα πάνε λιγότερο καλά από τους άνδρες (Bryan, 1999). Ο άνδρας καλείται να διαχειριστεί επώδυνα συναισθήματα αποχωρισμού και απώλειας. Αν εκφράσουν την λύπη τους για τα ματαιωμένα τους όνειρα, φοβούνται ότι αμφισβητείται η ανδρική τους ταυτότητα. Η έκφραση τέτοιων συναισθημάτων προσιδιάζει την γυναικεία διαχείριση της απώλειας και ως εκ τούτου δημιουργεί φόβους εκθήλυνσης και ντροπή στους άνδρες που έχουν μάθει να ορίζουν την ταυτότητά τους σε αντιπαραβολή με την γυναικεία. Ο «πραγματικός άνδρας» για το μόνο που σίγουρα δεν πρέπει να κατηγορηθεί είναι ότι κάνει σαν γυναίκα. Η ανάσχεση της θλίψης από την ντροπή προκαλεί και συχνά εκφράζεται στους άνδρες σε μια γενικευμένη οργή, ενίοτε και επιθετικότητα.

Στην άλλη πλευρά του νομίσματος, ο έλεγχος αυτής της οργής πολλές φορές παίρνει την μορφή συγκαλυμμένης κατάθλιψης πίσω από αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές όπως ο αλκοολισμός, η πολυφαγία, η επικίνδυνη οδήγηση ή ακόμα και σεξουαλικές συμπεριφορές υψηλού κινδύνου.

2.5 Τα ψυχολογικά στάδια του διαζυγίου για τους συζύγους

Μετά από μία προσπάθεια αντιμετώπισης του ψυχικού τραύματος και της προσωπικής ανασυγκρότησης σταδιακά έρχεται η «απεξάρτηση» των δύο συζύγων μεταξύ τους. Αυτός ο διαχωρισμός έχει να κάνει και με στοιχεία της προσωπικότητας που μπορεί να έχει πάρει ο ένας από τον άλλον και αυτό να επηρέαζε τη ζωή του.

Ο Wiseman αναφέρει κάποια στάδια σχετικά με την διαδικασία του πένθους που προκαλείται από μία ψυχολογική κρίση, που είναι παρόμοια με το θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου. Τα πέντε αυτά στάδια είναι τα ακόλουθα:

Η άρνηση, πολύ συχνά οι δύο σύζυγοι χρησιμοποιούν αυτόν τον τρόπο άμυνας για να διατηρήσουν τον γάμο τους. Οι συχνότερες μορφές άρνησης είναι: πρώτον, οι σύζυγοι δηλώνουν ότι είναι ικανοποιημένοι από την έγγαμη ζωή τους και τη σχέση τους παρ' όλα τα προβλήματα και τις δυσκολίες και το δεύτερο, ότι οι σύζυγοι μπορεί να παραδέχονται ότι έχουν σοβαρά προβλήματα αλλά τα αποδίδουν κυρίως σε άλλους εξωτερικούς παράγοντες, για να αποφύγουν την συνειδητή αντιμετώπιση τους.

Απώλεια και κατάθλιψη: Όταν φτάσουν οι ίδιοι σε σημείο που θα συνειδητοποιήσουν την σοβαρότητα της κατάστασης, προκύπτει η ανάγκη να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα έτσι όπως είναι. Οι αντιδράσεις και τα συναισθήματα είναι παρόμοια με την απώλεια ενός σημαντικού ατόμου, την λύπη, την κατάθλιψη, την μοναξιά και την έλλειψη επικοινωνίας.

Θυμός και αμφιθυμία: Τα συναισθήματα όπου προκαλεί η αντιμετώπιση του διαζυγίου προκαλεί έντονα αισθήματα θυμού και απογοήτευσης, συναισθήματα που πολλές φορές αποτελούν και αίτια της κατάθλιψης. Οι ρυθμίσεις σχετικά με την επιμέλεια των παιδιών οικονομικά και πρακτικά θέματα πολλές φορές επιφέρουν εκρήξεις θυμού και οργής. Το να εκφραστούν όλα αυτά τα «αρνητικά συναισθήματα» και να αντιμετωπιστούν σταδιακά, είναι καθοριστικό για την τελική «αποδοχή» του διαζυγίου και την μετάβαση σε επόμενα στάδια προσαρμογής. Αρκετά συχνά κατά την φάση αυτού του σταδίου παρουσιάζονται και συναισθήματα αμφιθυμίας, και πολλές φορές θα δούμε προσπάθειες συμφιλίωσης και επανασύνδεσης.

Επαναπροσανατολισμός του τρόπου ζωής και της ταυτότητας: Εδώ και οι δύο οι σύζυγοι προσπαθούν να προσαρμοστούν σε ένα νέο τρόπο ζωής που απαιτεί μία διαδικασία επαναπροσδιορισμού της «ταυτότητάς» τους σε διάφορους τομείς, προσωπικούς, επαγγελματικούς, οικονομικούς. Πιο δύσκολη φαίνεται να είναι αυτή η

φάση για τις γυναίκες που παντρεύτηκαν σε πολύ νεαρή ηλικία. Βρισκόντουσαν σε φάση όπου δεν μπορούσαν να αναπτύξουν την θέση τους επαγγελματικά και κοινωνικά.

Αποδοχή και νέο επίπεδο λειτουργίας: Το ζευγάρι για να φτάσει στο σημείο να αποδεχτεί το διαζύγιο, θα χρειαστεί χρόνος και αρκετή δουλειά. Ο/Η σύζυγος σιγά-σιγά αρχίζει και σταθεροποιεί την νέα του ταυτότητα, έχοντας ήδη αντιμετωπίσει σε μεγάλο βαθμό τα αισθήματα του θυμού προς τον άλλον σύζυγο και έχοντας αποκτήσει ήδη μία μεγαλύτερη ικανότητα κατανόησης και συνεργασίας, ιδίως ζητήματα σχετικά με τα παιδιά τους.(Wiseman, 1975:56, 205- 212)

2.5.1 Τα στάδια της ψυχολογικής διάστασης

Σύμφωνα με την Kessler τα στάδια της ψυχολογικής διάστασης της προσαρμογής του ατόμου στη διαδικασία του διαζυγίου είναι :

Η απομυθοποίηση: Όταν περάσει η αρχική περίοδος του ζευγαριού όπου όλα είναι τόσο όμορφα και ρομαντικά, σταδιακά αρχίζουν να εμφανίζονται οι πρώτες δυσκολίες και οι αντίθετες απόψεις κάνουν την εμφάνιση τους, τότε αρχίζει η απομυθοποίηση της σχέσης τους. Αυτή η απομυθοποίηση μπορεί να οδηγήσει είτε στην ενδυνάμωση της σχέσης με την ανοιχτή έκφραση συναισθημάτων, σκέψεων και την ειλικρινή επικοινωνία, είτε να οδηγήσει σταδιακά στην αρχική φάση του συναισθηματικού διαζυγίου στις αρνητικές πλευρές τις. Εδώ, σ' αυτή την φάση η οικογένεια διατηρεί μία φαινομενική ισορροπία.

Η διάβρωση: Σ' αυτή τη φάση αρχίζει να γίνεται ανοιχτή η έκφραση της απογοήτευσης, της έντασης, του θυμού και της απογοήτευσης. Ο ψυχικός πόνος είναι και για τους δύο συζύγους πολύ έντονος γιατί και οι δυο τους ενδιαφέρονται πολύ ο ένας για τον άλλον. Το βασικό τους εμπόδιο είναι ο τρόπος με τον οποίο επικοινωνούν, ο οποίος στηρίζεται πολλές φορές σε λεκτικά ή μη λεκτικά μηνύματα. Η ανάγκη για συναισθηματική κάλυψη πολλές φορές οδηγεί σε αναζήτηση και δημιουργία εξωσυζυγικών σχέσεων.

Η αποσύνδεση/αδιαφορία: Στην φάση αυτή ο ένας προς τον άλλο εκφράζει μία αδιαφορία, υπάρχει μία σταδιακή ψυχική αποσύνδεση. Η συνηθέστερη μορφή επικοινωνίας τους είναι αυτής της «φαινομενικής ησυχίας» όπου υπάρχει μία υποβόσκουσα ένταση και θυμός. Η λεκτική επικοινωνία είναι αρκετά περιορισμένη και αποφεύγονται τρυφερές στιγμές. Η σύγχυση που επικρατεί για τις θετικές και αρνητικές

πλευρές του γάμου είναι ιδιαίτερα έντονες και ο ένας σύζυγος ήδη έχει αρχίσει να σκέφτεται την ζωή του μετά το διαζύγιο.

Ο φυσικός χωρισμός: Η Kessler αναφέρει ότι ο φυσικός χωρισμός είναι ο πιο επώδυνος, υπάρχουν έντονα αισθήματα μοναξιάς, άγχους και σύγχυσης, και τα άτομα έχουν την ανάγκη για την αναζήτηση μιας νέας ταυτότητας. Θεωρείται ότι ο σύζυγος που κίνησε πρώτος την διαδικασία του διαζυγίου, εφόσον έχει αποσυνδεθεί πρώτος από την σχέση και δεν έχει αισθήματα απόρριψης, είναι περισσότερο προετοιμασμένος για να ζήσει μόνος του μετά τον χωρισμό. Το έχει ήδη ανάγκη και είναι έτοιμος να αντιμετωπίσει άγχος του και τον φόβο για το άγνωστο. Η Kessler, επίσης, επισημαίνει ότι αυτή η επαφή με τα αισθήματα άγχους και μοναξιάς οδηγούν το κάθε άτομο στην προσωπική του εξέλιξη και μέσα από αυτό μπορεί να αναβιώσει την προσωπική του δημιουργία, το θάρρος, την αποφασιστικότητα και την βαθιά ψυχική τους σύνδεση.

Ο θρήνος: Με την διαδικασία του θρήνου το άτομο «προετοιμάζεται» για τη ψυχολογική απομάκρυνση από το άλλο άτομο (το ίδιο και στην ανθρώπινη απώλεια). Τα συναισθήματα που επικρατούν είναι θυμός, ψυχική οδύνη, θλίψη.

Η δεύτερη εφηβεία: Ο/Η σύζυγος είναι σε μία φάση πλέον που αναδιοργανώνει αρκετά συναισθήματα, τρόπους έκφρασης που μέχρι τότε είχε. Νιώθει αισθήματα ανακούφισης, έντονης εσωτερικής χαράς, ανανέωσης απελευθέρωσης από τις δυσκολίες του διαζυγίου. Αισθήματα και επιθυμίες που είχαν «κρυφτεί» βγαίνουν στην επιφάνεια, όπως διερεύνηση και κάλυψη προσωπικών αναγκών, πρόκληση για διαφορετικές ευκαιρίες. Εδώ υπάρχει η παγίδα στο να αντιδράσουν υπερβολικά κάποιες φορές. Αυτή η πρόσφατη «αποκτημένη ελευθερία» μπορεί να δημιουργήσει αρκετές περιστασιακές σχέσεις και αυτό αποτελεί ένα φυσιολογικό στάδιο της διαδικασίας προς την νέα αυτή φάση του ατόμου, απλά κάποιοι πολύ εύκολα μπορούν να παραξενευτούν με αυτή την αλλαγή, να μη το περιμένουν.

Η διερεύνηση και σκληρή προσπάθεια: Σ' αυτή την φάση συνεχίζεται η διερεύνηση του εαυτού και των διαπροσωπικών σχέσεων, το άτομο πλέον αναλαμβάνει την πλήρη ευθύνη του εαυτού του, και της πορείας του. Συνεχίζει αυτήν την έντονη εξισορρόπηση σε διάφορους τομείς και την αναζήτηση ενός νέου συντρόφου. Γενικότερα η ατομική εξέλιξη συνεχίζεται (Guttman, 1993). Σύμφωνα με τον ψυχολόγο Γιώργο Πιντέρη, οι φάσεις του διαζυγίου είναι τελείως διαφορετικές για το κάθε σύζυγο θεωρεί πως άλλες είναι οι φάσεις όπως τις ορίζει για εκείνον που φεύγει και άλλες για εκείνον που τον εγκαταλείπουν. Ορίζει και μία άλλη κατηγορία οι κοινές φάσεις για όσους

χωρίζουν και μένουν μόνοι. Σε αυτήν τη τελευταία κατηγορία οι φάσεις έχουν πολλές ομοιότητες, η κλιμάκωση είναι η ίδια, με την παραπάνω θεωρία που αναφέρθηκε του Wiseman.

Φάσεις μοναδικές για εκείνον που φεύγει.

Η απογοήτευση : Στη φάση αυτή η απογοήτευση σχετίζεται με την πίκρα και τον πόνο. Δεν υπάρχει θυμός γι' αυτά που έπραξε το άτομο, όσο γι αυτά που ένιωσε από τον άλλον σύζυγο.

Η έκρηξη : Στη φάση αυτή όταν η απογοήτευση φτάσει σε τέτοιο σημείο που να μην υπάρχει ελπίδα πια ότι με την συζήτηση μπορεί να βελτιωθεί η σχέση του ζευγαριού.

Η αποξένωση : Η φάση αυτή μοιάζει με την φάση της απογοήτευσης, υπάρχει μία βασική διαφορά μεταξύ τους στην απογοήτευση ακόμα και δεν γίνει κάτι για αλλαγή εξακολουθεί να με ενδιαφέρει η σχέση. Η αποξένωση μπορεί να πάρει διάφορες μορφές. Ένδειξη για την φάση της αποξένωσης είναι η έλλειψη κινήτρων.

Ο φυσικός χωρισμός : Σε αυτή την φάση ο Πιντέρης κάνει διαχωρισμό τον οποίο όπως αναφέρει στην φάση αυτή δεν κάνει η Kessler πιο συγκεκριμένα υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε αυτόν που εγκαταλείπει το σύντροφό του χωρίς να έχει βρει καινούριο σύντροφο, δηλαδή δεν εγκαταλείπει έχοντας δημιουργήσει καινούρια σχέση. Εδώ βάζει δύο υποκατηγορίες α) όταν εγκαταλείπει χωρίς δημιουργία σχέσης β) όταν εγκαταλείπει έχοντας δημιουργήσει άλλη σχέση.

Φάσεις μοναδικές για εκείνον που τον εγκαταλείπουν.

Το Σοκ : Παρόμοιες φάσεις με την ανακοίνωση ενός θανάτου.

Ο τροχός του μαρτυρίου : Πολύ δυνατός πόνος, που μπορεί να είναι και σωματικός και όχι μόνο ψυχικός. Οι ψυχικές διεργασίες που κάνει ο καθένας με τον εαυτό του και οι πηγές που έχει.

Οι πρώτες βοήθειες : Σε αυτή την φάση βιώνεται έντονη απελπισία. Ο καθένας φτάνει σε ένα σημείο που περνάει το όριο και θα πρέπει να αποφασίσει αν θα ζήσει ή αν θα πεθάνει. (Πιντέρης, 2008)

2.5.2 Οι ψυχολογικές επιπτώσεις του διαζυγίου για τον άνδρα

Η πρόκληση που θέτει ένας χωρισμός για τον άνδρα είναι να μάθει να αναγνωρίζει και να εκφράζει συναισθήματα λύπης, φόβου, απογοήτευσης, ανεπάρκειας, άγχους και ανασφάλειας που πυροδοτούνται από τη εν λόγω διαδικασία, αποφεύγοντας την εκδραμάτιση ή απώθησή τους. Η διαδικασία αυτή είναι ιδιαίτερα δυσχερής για πολλούς άνδρες γιατί το αντικείμενο της απώλειας – η γυναίκα τους – που τώρα προκαλεί αυτά τα «δύσπεπτα» συναισθήματα, ήταν συχνά το πρόσωπο που μεταβόλιζε την συναισθηματική τους ζωή και τους βοηθούσε να ρυθμίσουν τα συναισθήματά τους έως τότε.

Η μητέρα – η πρώτη γυναίκα στη ζωή όλων – είναι αυτή που συνήθως μαθαίνει να διακρίνουμε τα συναισθήματά και κυρίως μαθαίνει να τα ρυθμίζουμε σε ανεκτά επίπεδα μέσα από τον στενό δεσμό που κτίζει με το παιδί της. Η επιτυχής ενδοβολή και η σταδιακή οικειοποίηση αυτής της ψυχολογικής διεργασίας αυξάνει τον βαθμό συναισθηματικής αυτονομίας

Ένας χωρισμός για τον άνδρα μπορεί να είναι μια πειστική συνθήκη που θα τον ωθήσει να αναθεωρήσει τον τρόπο και το περιεχόμενο στην επικοινωνία του καθώς και το δίκτυο συνομιλητών του. Για αρκετούς άνδρες είναι αρκετά δύσκολο να μιλήσουν για την υποκειμενική τους εμπειρία, συνήθως αρέσκονται να μιλάνε για θέματα έξω από αυτούς και με «αντικειμενικό» τρόπο και επιχειρηματολογία.

Για έναν άνδρα μπορεί να είναι οικείο να μιλήσει γενικά και αφαιρετικά για ένα πρόβλημα σχέσης, είναι όμως αρκετά δύσκολο να τοποθετηθεί υποκειμενικά και συχνά χωρίς να είναι σε θέση να παρέχει μια «συνολική, ριζική λύση του προβλήματος». Συχνά οι άνδρες «μιλάνε» με τις πράξεις τους, οι οποίες ωστόσο χρειάζονται «μετάφραση».

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ένας χωρισμός για έναν άνδρα, μπορεί να είναι και ο χωρισμός από εκείνη την πλευρά του εαυτού του που αποποιείται κάποια συναισθήματα, ένας χωρισμός από την πλευρά του εαυτού που αρνείται να ζητήσει βοήθεια και να εκτεθεί συναισθηματικά. Υπό αυτή την έννοια, η πρόκληση για τον χωρισμένο άνδρα είναι να πάρει διαζύγιο και από έναν στερεοτυπικό τρόπο με τον οποίο διαχειρίζεται συναισθηματικά φορτισμένες περιστάσεις.

Η πατρότητα καθαυτή συνιστά για τον άνδρα μια νέα διάσταση του ανδρισμού του. Η μετάβαση στον γονεϊκό ρόλο τον φέρνει σε επαφή ταυτόχρονα με το παιδί μέσα του και με τον δικό του πατέρα. Ταυτόχρονα τον μικραίνει και τον μεγαλώνει πολύ.

Αναβιώνει παιδικές ανάγκες του μέσα από την επαφή με το παιδί του (κάποιες φορές ανεκπλήρωτες), ενώ παράλληλα επαναπροσδιορίζει την γονεϊκή ευθύνη και οπτική, αναθεωρώντας την άποψή του για τη στάση του δικού πατέρα μέσα από τον νέο του ρόλο.

Σημαντικές ανακατατάξεις γίνονται και στην συντροφική σχέση με την μετάβαση στην γονεϊκότητα. Αν όλα τα παραπάνω αποτελούν τις νέες διαστάσεις που κομίζει στην ζωή ενός άνδρα η πατρότητα, μπορεί ίσως κάποιος να αναλογιστεί τις επιπρόσθετες προκλήσεις που τίθενται στον χωρισμένο πατέρα.

Πολλά ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν την ευεργετική επίδραση του ενεργού πατέρα σε πολλαπλά επίπεδα της ζωής του παιδιού. Ωστόσο, δεν είναι λίγοι εκείνοι οι πατεράδες που μετά από έναν χωρισμό οχυρώνονται πίσω από «τον ρόλο του καλού κουβαλητή» και ουσιαστικά αποσύρονται συναισθηματικά από την ζωή των παιδιών τους.

Ο χωρισμένος άνδρας-πατέρας έχει να αντιμετωπίσει πολλαπλές δυσκολίες ώστε να αποφύγει την παραπάνω εξέλιξη. Καλείται να αυξήσει στο μέτρο του δυνατού τον τακτικό χρόνο παραμονής με το/α παιδί/α του. Στον χρόνο αυτό έχει να καλύψει αρμοδιότητες που υπερβαίνουν τις πιο παραδοσιακές προδιαγραφές του πατρικού ρόλου (βάσει των οποίων και ο ίδιος κατά πάσα πιθανότητα ανατράφηκε): να μεριμνήσει για τις καθημερινές βασικές ανάγκες του παιδιού, να το στηρίζει συναισθηματικά, να το ακούσει, να το υποστηρίξει σε δραστηριότητες.

Πολλοί άνδρες της νέας γενιάς, είναι συχνά διατεθειμένοι να παίξουν ένα πιο ενεργό ρόλο στην ανατροφή του παιδιού τους στην προσπάθειά τους να γράψουν ένα επανορθωτικό σενάριο σε σχέση με την συναισθηματική απουσία που βίωσαν πολλοί από αυτούς στη σχέση με τον δικό τους πατέρα. Έτσι δεν είναι πια σπάνιο, ο άνδρας να αναλαμβάνει πιο σύνθετους γονεϊκούς ρόλους μετά από ένα χωρισμό. (Ζιούβας, 2013)

2.6 Η απώλεια του ενός γονέα από το σπίτι.

Τα παιδιά αντιδρούν διαφορετικά στο διαζύγιο ανάλογα με την ηλικία τους και την ικανότητά τους να καταλάβουν και να εκφράσουν το πώς αισθάνονται. Οι αντιδράσεις των παιδιών επηρεάζονται και από την ικανότητα των γονιών να δίνουν συνεχόμενη συναισθηματική υποστήριξη και μια αίσθηση σιγουριάς. Σημαντικός παράμετρος είναι ο τρόπος που οι γονείς διαχειρίζονται το διαζύγιο αλλά και τη σχέση

που έχει το παιδί με το γονιό που αποχωρεί από την οικεία. Τα περισσότερα παιδιά ακόμα και τα πολύ μικρά, επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από το χωρισμό των γονιών τους. Σε πρακτικό επίπεδο, ένας χωρισμός δεν επιφέρει μόνο την απώλεια ενός γονέα, αλλά και πολλές ακόμα αλλαγές. Η πορεία εξαρτάται από το χαρακτήρα του ατόμου, από το πόσο είχε διαρκέσει ο γάμος, από το κοινωνικό περιβάλλον και τις δυνατότητες υποστήριξης που αυτό παρέχει, καθώς και το βαθμό αποδιοργάνωσης, που η κρίση του γάμου προκάλεσε στην προσωπικότητα του κάθε συζύγου. Επίσης το γεγονός ότι το διαζύγιο σημαίνει ακόμα κοινωνικό στίγμα και ότι ανάλογα αντιμετωπίζεται ο διαζευγμένος και τα παιδιά διαζευγμένων γονιών, συχνά καθιστά αναγκαία την παρέμβαση τρίτων, ειδικών, τόσο σε προληπτικό όσο και θεραπευτικό επίπεδο.

2.6.1 Παιδί και διαζύγιο

Οι μέχρι τώρα έρευνες δείχνουν ότι ο χωρισμός των γονέων αποτελεί, όπως και για τους γονείς, μια τραυματική εμπειρία για το παιδί· ακόμη και όταν το ίδιο θεωρεί το χωρισμό των γονιών του ως λύτρωση από τις αδιάκοπες συγκρούσεις τους. Η ηλικία και το στάδιο ανάπτυξης των παιδιών αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στις άμεσες και βραχυχρόνιες αντιδράσεις και την προσαρμογή τους στο χωρισμό των γονέων τους (Χέρμπετ, 2008). Η αντίδραση των παιδιών προσχολικής ηλικίας προς τον χωρισμό των γονέων τους χαρακτηρίζεται από ποικίλες συναισθηματικές αντιδράσεις και αλλαγές στη συμπεριφορά τους, οι οποίες στα αγόρια φαίνεται να διαρκούν περισσότερο. Ο φόβος, το άγχος, η θλίψη και ο θυμός των παιδιών εκδηλώνονται συνήθως με διαταραχές του ύπνου (εφιάλτες) και του ελέγχου των σφιγκτήρων (ενούρηση), διαταραχές στη θρέψη, εριστικότητα, επιθετικότητα, σύγχυση, ενοχές, αυτοκατηγορίες, συναισθηματική εξάρτηση (Dominian, 1998). Τα παιδιά σχολικής ηλικίας που έχουν πληγωθεί από το διαζύγιο των γονέων τους απεικονίζουν την οικογένειά τους κομμένη στην μέση. (Εικόνα 1, παράρτημα iii) Η ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων των παιδιών της σχολικής ηλικίας διευκολύνει την κατανόηση της συμπεριφοράς, των αντιδράσεων και των συναισθημάτων των άλλων όσο και του εαυτού τους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι διαθέτουν και την ικανότητα για μια πληρέστερη ερμηνεία των συναισθημάτων και των αιτιών που σχετίζονται με το χωρισμό. Οι αντιδράσεις των παιδιών της σχολικής ηλικίας χαρακτηρίζονται συνήθως από θλίψη, απόσυρση, φόβο, άγχος, θυμό, φαντασιώσεις για συμφιλίωση των γονέων, πτώση στη σχολική επίδοση, επιθετικότητα, αισθήματα

απώλειας ή απόρριψης, ντροπή και εσωτερικές συγκρούσεις για «τη θέση» που θα πάρουν υπέρ του ενός ή του άλλου γονέα (Χέρμπετ, 2008). Στους εφήβους το διαζύγιο των γονέων παρουσιάζεται ιδιαίτερα σκληρό. Ο χωρισμός των γονέων σχετίζεται με δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις, στη διαμόρφωση ταυτότητας και στην επίτευξη της αυτονομίας τους. Παρουσιάζουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, χαμηλή ψυχολογική ευημερία, χαμηλή αίσθηση της εξουσίας και περισσότερη ένταση με τους γονείς. Αισθάνονται έντονο θυμό και θλίψη και παρουσιάζουν έλλειψη της αίσθησης θεμελιώδους ασφάλειας από την οποία να μπορούν να πάρουν δύναμη και να ξεπεράσουν τις αναπτυξιακές τους δυσκολίες (Χέρμπετ, 2008). Οι φίλοι ίσως γίνουν η εναλλακτική λύση για την οικογένεια καθώς προσφέρουν την ικανοποίηση της αίσθησης του ανήκειν, της συνέχειας και της σταθερότητας (Ντομινιαν, 1998). Έχει βρεθεί ότι η προσαρμογή των παιδιών στο διαζύγιο συνδέεται άμεσα με την προσαρμογή των γονέων. Τα παιδιά προσαρμόζονται καλύτερα όταν οι γονείς δε δοκιμάζουν σημαντικά προβλήματα προσαρμογής. Μέσω, ίσως, κατάλληλης συμβουλευτικής οι διαζευγμένοι γονείς θα μπορούσαν να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, να διαχειριστούν το άγχος τους και να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες που συναντούν (Παππά, 2006).

Τα παιδιά επηρεάζονται από την απουσία του ενός γονέα από την καθημερινότητά τους παρόλα αυτά δεν υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα για την Ελληνική κοινωνία που να εξετάζουν πως νιώθει το παιδί για τον γονιό που αποχωρεί συνήθως στην Ελλάδα αποχωρεί από την οικεία ο πατέρας, σίγουρα το παιδί επηρεάζεται από αυτή την αλλαγή όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω αλλά πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την σχέση του παιδιού και την καθημερινή του τριβή που είχε με τον πατέρα. Επίσης είναι πολύ σημαντικό οι σχέσεις που έχει το παιδί με το γονιό που έχει αποχωρήσει και τη επικοινωνία έχει μετά. Δεν μπορούμε να γενικεύσουμε για την συμπεριφορά και τις αντιδράσεις των παιδιών ως προς τον γονέα που αποχωρεί γιατί υπάρχουν πολλές διαστάσεις και παράμετροι που πρέπει να εξετασθούν.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται εκτενής αναφορά στο διαζύγιο. Ορισμένοι γάμοι δεν εξελίσσονται ομαλά για διάφορους λόγους με αποτέλεσμα να καταλήγουν στο διαζύγιο και τις επώδυνες συνέπειες του. Γίνεται ιστορική αναδρομή στο διαζύγιο από τα αρχαία χρόνια, το Βυζάντιο, τη Τουρκοκρατία μέχρι και τη σημερινή εποχή. Ιδιαίτερη ανάλυση γίνεται στο νομοθετικό πλαίσιο της Ελλάδας για το διαζύγιο. Πιο συγκεκριμένα αναλύονται τα νομικά βήματα ενός διαζυγίου αλλά και τα είδη διαζυγίων που υπάρχουν. Δύο είναι τα ήδη διαζυγίου: το συναινετικό και το κατ' αντιδικία. Στη συνέχεια γίνεται ανάλυση για τις διαδικασίες που απαιτεί το διαζύγιο. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά της νομοθεσίας σε περίπτωση που ο ένας από τους δύο συζύγους είναι από άλλη χώρα της Ε.Ε. Αναλύθηκαν επίσης οι φάσεις του διαζυγίου οι οποίες είναι: η φάση συζήτησης – σκέψης, της απόφασης, η μετάβασης, ο τερματισμός, η αντιδικία και η φάση της επούλωσης. Η διαδικασία του διαζυγίου προκαλεί μια βαθιά αναστάτωση με αποτέλεσμα τα άτομα που εμπλέκονται σε αυτή τη διαδικασία να είναι πιο επιρρεπή και πιο ευάλωτα. Έτσι λοιπόν, έχουμε τα πέντε ψυχολογικά στάδια του διαζυγίου για την οικογένεια: την άρνηση, την απώλεια και την κατάθλιψη, το θυμό και την αμφιθυμία, ο επαναπροσανατολισμός του τρόπου ζωής και της ταυτότητας και η αποδοχή και το νέο επίπεδο λειτουργίας. Σημαντική παράμετρος για τις φάσεις του διαζυγίου αλλά και για τα ψυχολογικά στάδια τα οποία ακολουθούν παρακάτω διαδραματίζει το φύλο. Ακολουθούν τα στάδια της προσαρμογής των εμπλεκόμενων ατόμων μέσω των οποίων γίνεται ένας κύκλος συναισθημάτων με σκοπό την αναγνώρισή τους και την αντιμετώπιση αυτών. Τα στάδια της ψυχολογικής διάστασης είναι η απομυθοποίηση, η διάβρωση, η αποσύνδεση/αδιαφορία, ο φυσικός χωρισμός, ο θρήνος, η δεύτερη εφηβεία, η διερεύνηση και η σκληρή προσπάθεια. Παρουσιάστηκε και η οπτική που βλέπει ένας άντρας ψυχολόγος που έχει βιώσει το διαζύγιο και πως αντιλαμβάνεται τα στάδια σε σχέση με τα όσα έχει μελετήσει στην βιβλιογραφία σχετικά με το διαζύγιο και έγινε σύγκριση αυτόν με την θεωρία των σταδίων της Kessler. Επίσης αναλύονται οι επιπτώσεις του διαζυγίου για τον άντρα. Τέλος αναλύεται η αντίδραση του παιδιού απέναντι στο διαζύγιο. Τα συναισθήματα που βιώνει αλλά και η απώλεια του ενός γονέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Επιμέλεια - Συνεπιμέλεια

3.1 Επιμέλεια ανήλικου τέκνου

Σύμφωνα με το άρθρο 1518 του αστικού κώδικα ορίζεται η Επιμέλεια του προσώπου. Η επιμέλεια του προσώπου του τέκνου περιλαμβάνει ιδίως την ανατροφή, την επίβλεψη, τη μόρφωση και την εκπαίδευσή του, καθώς και τον προσδιορισμό του τόπου της διαμονής του. Κατά την ανατροφή του τέκνου οι γονείς του ενισχύουν, χωρίς διάκριση φύλου, να αναπτύσσει υπεύθυνα και με κοινωνική συνείδηση την προσωπικότητά του. Η λήψη σωφρονιστικών μέτρων επιτρέπεται μόνον εφόσον αυτά είναι παιδαγωγικώς αναγκαία και δεν θίγουν την αξιοπρέπεια του τέκνου. Κατά τη μόρφωση και την επαγγελματική εκπαίδευση του τέκνου οι γονείς λαμβάνουν υπόψη τις ικανότητες και τις προσωπικές του κλίσεις. Γι αυτό το σκοπό οφείλουν να συνεργάζονται με το σχολείο και αν υπάρχει ανάγκη, να ζητούν τη συνδρομή αρμόδιων κρατικών υπηρεσιών ή δημόσιων οργανισμών. (www.ministryofjustice.gr)

Σύμφωνα με την απόφαση ΑΠ 1316/2009 «βασικό κριτήριο για την ανάθεση της επιμέλειας των ανήλικων τέκνων στον έναν από τους γονείς αποτελεί το συμφέρον του τέκνου, σωματικό, υλικό, πνευματικό, ψυχικό και ηθικό και γενικά κάθε είδους συμφέρον. Ακόμη επιβάλλεται στο δικαστήριο για τη λήψη της απόφασής του ο σεβασμός της ισότητας μεταξύ των γονέων χωρίς διακρίσεις εξαιτίας του φύλου ή της κοινωνικής προέλευσης. Οι ικανότητες των γονέων, το περιβάλλον, το επάγγελμα, η πνευματική τους ανάπτυξη και η δράση τους στο κοινωνικό σύνολο, η ικανότητα προσαρμογής τους στις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας μέσα στα πλαίσια ορθολογικής αντιμετώπισης των θεμάτων των νέων, η σταθερότητα των συνθηκών ανάπτυξης του τέκνου χωρίς εναλλαγές στις συνθήκες διαβίωσής του, περιλαμβάνονται στα κριτήρια προσδιορισμού του συμφέροντος του τέκνου»

3.1.1 Γονική μέριμνα

Η βασική ρύθμιση που εισάγει ο Αστικός Κώδικας στο άρθρο 1510 παρ. 1 είναι ότι η γονική μέριμνα ανήκει και στους δύο γονείς, καθένας από τους οποίους έχει καθήκον και συγχρόνως δικαίωμα να προβαίνει στην άσκησή της. Σύμφωνα με το άρθρο 1510 ΑΚ «η μέριμνα για το ανήλικο τέκνο είναι καθήκον και δικαίωμα των γονέων (γονική μέριμνα), οι οποίοι την ασκούν από κοινού. Η γονική μέριμνα περιλαμβάνει την επιμέλεια του προσώπου, τη διοίκηση της περιουσίας του και την εκπροσώπηση του τέκνου σε κάθε υπόθεση ή δικαιοπραξία ή δίκη, που αφορούν το πρόσωπο ή την περιουσία του. Σε περίπτωση όπου η γονική μέριμνα παύει λόγω θανάτου, κήρυξης σε αφάνεια ή έκπτωσης του ενός γονέα, η γονική μέριμνα ανήκει αποκλειστικά στον άλλο. Αν ο ένας από τους γονείς αδυνατεί να ασκήσει τη γονική μέριμνα για πραγματικούς λόγους ή γιατί είναι ανίκανος ή περιορισμένα ικανός για δικαιοπραξία, την ασκεί μόνος ο άλλος γονέας. Η επιμέλεια όμως του προσώπου του τέκνου ασκείται και από τον ανήλικο γονέα. (www.ministryofjustice.gr)

Σύμφωνα με το άρθρο 1511 Α.Κ. κάθε απόφαση των γονέων σχετικά με την άσκηση της γονικής μέριμνας πρέπει να αποβλέπει στο συμφέρον του τέκνου. Στο συμφέρον του τέκνου πρέπει να αποβλέπει και η απόφαση του δικαστηρίου, όταν, κατά τις διατάξεις του νόμου, το δικαστήριο αποφασίζει σχετικά με την ανάθεση της γονικής μέριμνας ή με τον τρόπο της άσκησής της. Η απόφαση του δικαστηρίου πρέπει επίσης να σέβεται την ισότητα μεταξύ των γονέων και να μην κάνει διακρίσεις εξαιτίας του φύλου, της φυλής, της γλώσσας, της θρησκείας, των πολιτικών ή όποιων άλλων πεποιθήσεων, της ιθαγένειας, της εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης ή της περιουσίας.

Σύμφωνα με το άρθρο 1512 του Α.Κ. σε περίπτωση διαφωνίας, αν οι γονείς διαφωνούν κατά την άσκηση της γονικής μέριμνας, και το συμφέρον του τέκνου επιβάλλει να ληφθεί απόφαση, αποφασίζει το δικαστήριο. (www.ministryofjustice.gr)

Η γονική μέριμνα επί του προσώπου ανήλικου παιδιού ασκείται κατά κανόνα από κοινού από κάθε έναν από τους δύο γονείς. Ανεξαρτήτως του εάν οι γονείς συμβιούν ή έχουν συνάψει έγγαμη σχέση, ασκούν από κοινού τα δικαιώματα που απορρέουν από τη γονική μέριμνα, εφόσον έχει αποδειχθεί για αμφοτέρους η ύπαρξη γονικής σχέσης με το παιδί (άρθρα 373 και 374 του Αστικού Κώδικα).

Οι διατάξεις του ισχύοντος Α.Κ. (άρθρα 1510-1518). Ο Α.Κ. προβλέπει ως αρχή ότι η γονική μέριμνα θα ανήκει και στους δύο γονείς. Από τη γονική μέριμνα μπορεί υπό ορισμένες συνθήκες να χωριστεί η επιμέλεια, η οποία μπορεί να ανατεθεί εν όλω ή εν μέρει σε ένα εκ των δύο. Αυτό συνήθως γίνεται σε περίπτωση διαζυγίου και έχει ως βάση το συμφέρον του παιδιού σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

Μέρος της γονικής μέριμνας είναι η επιμέλεια (ΑΚ, άρθρο 1518) περιλαμβάνει τα σημαντικότερα στοιχεία του βίου ενός παιδιού όπως η διαμονή, η εκπαίδευση, καθημερινή φροντίδα.

3.2 Τι είναι η συνεπιμέλεια (κοινή επιμέλεια)

Ο όρος κοινή επιμέλεια- συνεπιμέλεια χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια κατάσταση όπου, μετά το διαζύγιο ή το χωρισμό, οι γονείς του παιδιού επιδιώκουν να διατηρήσουν ίση ή ισοδύναμη ευθύνη για την ανατροφή του παιδιού. Η αρχή του όρου Κοινή Επιμέλεια - Συνεπιμέλεια (Ιταλικά: Principio di bigenitorialità) δηλώνει ότι ένα παιδί έχει πάντα και σε κάθε περίπτωση το δικαίωμα να διατηρεί μια σταθερή σχέση με τους δύο γονείς του, έστω και αν αυτοί είναι σε διάσταση ή διαζευγμένοι, εκτός αν υπάρχει αναγνωρισμένη ανάγκη για τον διαχωρισμό του / της από τον ένα ή και τους δύο γονείς. Ένα τέτοιο δικαίωμα βασίζεται στην ιδέα ότι το να είναι κάποιος γονέας, είναι μια δέσμευση ότι ένας ενήλικος/η σέβεται τα παιδιά του / της, έτσι ώστε αυτό να μην μπορεί και δεν πρέπει να επηρεάζεται από κάθε είδους χωρισμό μεταξύ των γονέων .

Σύμφωνα με το άρθρο 30 του Ιταλικού Συντάγματος, να είναι κάποιος γονέας είναι δικαίωμα και καθήκον. Ως δικαίωμα, δεν μπορεί να περιορίζεται από τη συμφωνία ενός τρίτου, ακόμη και αν ο τρίτος θα είναι ο άλλος γονέας. Ως καθήκον, δεν είναι δυνατόν ο γονέας να παραιτηθεί, καθώς δεν είναι δυνατόν να παραιτηθεί από κάθε δικαίωμα. (www.quirinale.it/costituzione/costituzione.htm)

Η αρχή της Κοινής Επιμέλειας - Συνεπιμέλειας αντιτίθεται στη συνήθεια να χορηγείται η επιμέλεια του τέκνου αποκλειστικά σε έναν μόνο γονέα, και προωθεί την κοινή ανατροφή των παιδιών, ως προστασία του δικαιώματος των παιδιών να συνεχίσουν να λαμβάνουν την φροντίδα και την αγάπη κι από τους δύο γονείς. Η αρχή αυτή ιδρύθηκε στην Ιταλία στις αρχές του 21ου αιώνα από τους συλλόγους των χωρισμένων γονέων, που για χρόνια αγωνίζονται εναντίον μιας κοινωνικής νοοτροπίας και ενός νομοθετικού και νομικού συστήματος που κάνει διακρίσεις μεταξύ των δύο φύλων και "τρέφει" τις συγκρούσεις μεταξύ των πρώην συζύγων, ειδικά όταν υπάρχουν και παιδιά. Οι σύλλογοι αυτοί στην πραγματικότητα αγωνίζονται να λύσουν πολλά προβλήματα που σχετίζονται με χωρισμούς και διαζύγια, από διεθνείς απαγωγές παιδιών από τους γονείς τους, από το σύνδρομο γονικής αποξένωσης, και για τα ίσα δικαιώματα μεταξύ των δύο φύλων στον τομέα των δικαστικών διαμαχών και των διαζυγίων.

Εν κατακλείδι η εξίσου κοινή επιμέλεια (shared joint custody) ορίζεται ως η συνεπής και συγκεκριμένη υλοποίηση του κανόνα ότι το παιδί έχει οικογενειακή ζωή και

με τους δύο βιολογικούς του γονείς, ανεξάρτητα αν ζουν μαζί, αν είναι χωρισμένοι ή διαζευγμένοι. (<http://www.synepimelia.gr>)

3.3 Πως εφαρμόζεται η συνεπιμέλεια

Οι περισσότερες χώρες στον δυτικό κόσμο έχουν εξασφαλίσει για τα παιδιά την κοινή επιμέλεια. Δηλαδή ότι για την ανατροφή του παιδιού αποφασίζουν και οι δύο γονείς. Η εξίσου κοινή επιμέλεια εκτός από κοινή επιμέλεια προϋποθέτει και εναλλασσόμενη φροντίδα και εναλλασσόμενη κατοικία. Οι γονείς δεν μοιράζονται μόνο τις ευθύνες αλλά και τον χρόνο και την κατοικία του παιδιού. Το παιδί έχει δύο λειτουργικά σπίτια, όχι δηλαδή ένα στο οποίο μένει και ένα στο οποίο είναι επισκέπτης. Η κοινή επιμέλεια περιλαμβάνει κάθε πτυχή της ζωής του παιδιού στις οποίες περιλαμβάνεται η εκπαίδευση, η υγεία, η ανατροφή, οι κοινωνικές σχέσεις, η διασκέδαση, τα σπόρ, οι διακοπές και άλλα.

3.3.1 Η συνεπιμέλεια στην Ευρώπη

Οι χώρες που γνωρίζουμε να έχουν υποχρεωτική από τον νόμο την εξίσου κοινή επιμέλεια είναι τέσσερις : Η Γαλλία, το Βέλγιο, η Σουηδία, η Δανία. Ανάλογα με τις γλώσσες, λέγεται και εναλλασσόμενη κατοικία. Στις άλλες χώρες η εξίσου κοινή επιμέλεια επιτρέπεται αλλά δεν επιβάλλεται από τη νομοθεσία. Ήδη η πρακτική σε πολλές χώρες έχει εγκαταστήσει την shared parenting και αυτός είναι ο τρόπος που ανατρέφουν τα παιδιά. Όπως έγραψε ο πρωτοπόρος της εξίσου κοινής επιμέλειας καθηγητής Gerard Neyrand, στην Γαλλία έγινε το 2002 υποχρεωτική η εναλλασσόμενη κατοικία αλλά ήδη από την δεκαετία του 1970 αυτή εφαρμόζοταν με την συμφωνία μεταξύ των γονέων, συνήθως των ανώτερων τάξεων. (Neyrand,1999). Η κοινή επιμέλεια στην Ρουμανία, ο κώδικας οικογενειακού δικαίου αντικαταστάθηκε με τον Νέο Αστικό Κώδικα στις 01.10.2011 και έκτοτε επιτρέπεται η κοινή επιμέλεια και η κοινή φροντίδα του παιδιού. Ο νέος αστικός κώδικας έθεσε ένα τεκμήριο ότι η κοινή επιμέλεια επιβάλλεται από το αληθές συμφέρον του παιδιού αλλά επίσης επιτρέπει την εξίσου κοινή επιμέλεια (κοινή φροντίδα και ίσο χρόνο) εάν και οι δύο γονείς συμφωνούν. Εάν δεν υπάρχει συμφωνία των γονέων ο δικαστής είναι υποχρεωμένος από τον νόμο να εκδώσει μια απόφαση κοινής επιμέλειας.

Η κοινή επιμέλεια στην Σουηδία, οι γονείς που είναι παντρεμένοι όταν το παιδί γεννιέται έχουν αυτόματα από κοινού την επιμέλεια. Οι γονείς που δεν είναι παντρεμένοι πρέπει να εγγραφούν και να επιβεβαιώσουν την πατρότητα πριν αποδοθεί ή από κοινού

την επιμέλεια. Το να έχουν την επιμέλεια του παιδιού σημαίνει ότι έχουν το δικαίωμα και την υποχρέωση να λαμβάνουν αποφάσεις που αφορούν τις προσωπικές υποθέσεις του παιδιού. Σύμφωνα με το σουηδικό δίκαιο αυτό σημαίνει ότι οι γονείς είναι υπεύθυνοι για την προσωπική κατάσταση των παιδιών και για να εξασφαλίσουν ότι τα παιδιά τους λαμβάνουν την κατάλληλη φροντίδα, προστασία και ανατροφή, επίσης πρέπει να εξασφαλίσουν ότι τα παιδιά τους λαμβάνουν την κατάλληλη φροντίδα για την ηλικία τους, την εξέλιξή τους και άλλες περιστάσεις και να προσέχουν τα συμφέροντά τους όσον αφορά την οικονομική τους στήριξη και την εκπαίδευση επίσης να βεβαιωθούν ότι τα παιδιά τους είναι υπό έλεγχο και να κάνουν κάθε αναγκαίο βήμα για να εμποδίσουν τα παιδιά τους να βλάψουν οποιοδήποτε άλλο. Η εξίσου κοινή επιμέλεια είναι ο κανόνας και κατ' εξαίρεση το δικαστήριο αποφασίζει διαφορετικά, ο αυξημένος ρόλος των κοινωνικών υπηρεσιών επηρεάζει αρκετά. (<http://www.kvinnojouren.se/regulation-child-custody-sweden>) , (<http://www.synepimelia.gr>)

Η κοινή επιμέλεια στη Δανία, έχει μεγάλη εμπειρία στην εξίσου κοινή επιμέλεια αφού αυτή, ήδη από τη δεκαετία 1980, ήταν μια επιλογή. Ανεξάρτητα από την νομοθετική μεταβολή, η χώρα είχε ήδη καταφέρει να εκμηδενίσει τους γονείς » επισκέπτες του παιδιού μια φορά την εβδομάδα» έχοντας καταφέρει την σχεδόν καθημερινή επικοινωνία του παιδιού με τον γονιό που δεν είχε επιμέλεια. Με τον νόμο του 2007 (Parental Responsibility Act 2007, Act No. 499), κεφάλαιο 3 παρ. § 17, ο οποίος τροποποιήθηκε ήδη το 2009, δεν προβλέπεται αναγκαστικά η εξίσου κοινή επιμέλεια ή η κοινή επιμέλεια αφού δίνει χώρο για αντίθετες συμφωνίες των γονέων. Δηλαδή επιτρέπει την αποκλειστική επιμέλεια εάν συμφωνήσουν οι γονείς ή αν το δικαστήριο τερματίσει την κοινή επιμέλεια . Κατά συνέπεια η εξίσου κοινή επιμέλεια δεν είναι η επιβαλλόμενη λύση αλλά η προκρινόμενη λύση, ένα σημείο εκκίνησης που επιτρέπει στους γονείς να συμφωνήσουν. (<http://www.statsforvaltningen.dk/site.aspx?p=6398>)

Η κοινή επιμέλεια στην Ιταλία, το 2006 με τον νόμο 54 της 8/2/2006 περί ρύθμισης της διάστασης των γονέων και της κοινής επιμέλειας των παιδιών, έγινε υποχρεωτική η κοινή γονική μέριμνα και επιμέλεια. Με το άρθρο 155 προβλέπεται ότι ακόμα και σε περιπτώσεις προσωπικής διάστασης των γονέων, το ανήλικο παιδί έχει το δικαίωμα να εξασφαλίσει μια ισορροπημένη και διαρκή σχέση με κάθε ένα από τους γονείς, να λάβει και από τους δύο φροντίδα, εκπαίδευση και κατάρτιση, και να δεχθεί ουσιώδεις σχέσεις με τους προγόνους και του συγγενείς και από τις δύο γονικές γραμμές.

(Legge 8 febbraio, 2006). Η κοινή επιμέλεια στη Γαλλία τον Ιούνιο 2002 η εξίσου κοινή επιμέλεια (εναλλασσόμενη κατοικία) έχει βρεθεί στην ίδια νομική θέση με την αντίθετη πρακτική της σταθερής κατοικίας του παιδιού. Ο νόμος δεν επιτρέπει στον δικαστή να καθορίσει που θα μένει το παιδί. Οι γονείς καλούνται να αποφασίσουν και εάν δεν το καταφέρουν τότε το παιδί θα μένει εξίσου και στα δύο σπίτια των γονιών του. Η έννοια και η πρακτική της εναλλασσόμενης κατοικίας υπήρχε ήδη από την δεκαετία του 1970 με τον όρο «εναλλασσόμενη φροντίδα». Η ομάδα πίεσης κατά της εναλλασσόμενης κατοικίας οδήγησε το θέμα ξανά προς συζήτηση ενώπιον επιτροπής της Γερουσίας την 23^η Μαΐου 2007. Η σύγκλητος κατέληξε στο ότι δεν χρειάζεται να επανεξεταστεί η κατάσταση. (<http://www.synepimelia.gr>)

3.3.2 Η εφαρμογή της συνεπιμέλειας στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα επιτρέπεται η κοινή επιμέλεια εάν την συμφωνήσουν οι γονείς. Στην περίπτωση που ένας από τους δύο διαφωνήσει τότε επιβάλλεται από τα Δικαστήρια η αποκλειστική επιμέλεια. Η Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Ισοκράτης του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών προτείνει δύο κατευθύνσεις : το σύμφωνο κοινής επιμέλειας και το κλασσικό σύμφωνο αποκλειστικής επιμέλειας. (<http://www.synepimelia.gr>)

3.4 Συμφωνητικό επιμέλειας (Παράρτημα i)

3.4.1 Συμφωνητικό κοινής επιμέλειας (Παράρτημα ii)

3.5 Κοινωνική έρευνα – κοινωνική έκθεση για επιμέλεια

Οι κοινωνικοί λειτουργοί ασχολούνται με τη φύση, την αιτιολογία και την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικά αποκλεισμένες ή καταπιεζόμενες ομάδες του πληθυσμού, ανεξάρτητα από την/ις κοινότητα/ες που ανήκουν. Ενδιαφέρονται για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων και την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών αποβλέποντας στην κοινωνική ευημερία και δικαιοσύνη. Ωστόσο, οι κοινωνικοί λειτουργοί στη χώρα μας συχνά εργάζονται στο δημόσιο τομέα που αυτό μπορεί να μπερδεύει ή ακόμα και να διακυβεύει τα συμφέροντα της κοινωνικής εργασίας και κατ' επέκταση του ευπαθή πληθυσμού που εξυπηρετούν.

(<http://www.skle.gr/>)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως οι κοινωνικοί λειτουργοί παρέχουν εξατομικευμένη συμβουλευτική και παρέμβαση σε άτομα, οικογένειες, κοινωνικές ομάδες, οργανισμούς/επιτροπές και κοινότητες. Ενώ βασιζόμενοι σε ενδείξεις (χρησιμοποιώντας την κοινωνική έρευνα αλλά και την εμπειρία τους από την πρακτική τους) συμβάλλουν στην ανάπτυξη κοινωνικής πολιτικής και στη βελτίωση των κοινωνικών παρεμβάσεων τους. (Παπαϊωάννου, 2008)

Πιο συγκεκριμένα, η διενέργεια της κοινωνικής έρευνας αποτυπώνεται στο άρθρο 8 ως η συλλογή στοιχείων περί του τρόπου διαβίωσης των ανηλίκων, της διαγωγής και της προσωπικότητάς τους με απευθείας επικοινωνία με τον ανήλικο, τους οικείους του, τους δασκάλους και εργοδότες του και μετά κάθε άλλο πρόσωπο που σχετίζεται με αυτόν. Ο όρος «κοινωνική έρευνα», δανεισμένος από την κοινωνική εργασία, απαρχαιωμένος και μη δόκιμος στη σύγχρονη βιβλιογραφία της επιστήμης, καταδεικνύει για ακόμη μια φορά την ανάγκη για αναθεώρηση του προαναφερθέντος νομοθετήματος. (Κοσκιιάδου, 2008), (<http://www.epimelitesanilikon.gr>) . Ο όρος έχει αντικατασταθεί στην ελληνική βιβλιογραφία και ακολούθως στη νομοθεσία (Π.Δ. 50/1989 Καθορισμός επαγγελματικών δικαιωμάτων των πτυχιούχων του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματών Υγείας και Πρόνοιας των ΤΕΙ) με αυτόν της ψυχοκοινωνικής ή κοινωνικής μελέτης ή εκτίμησης και συμπίπτει με την πρώτη φάση της κοινωνικής εργασίας με άτομα. (Π.Δ. 50/1989 Καθορισμός επαγγελματικών δικαιωμάτων των πτυχιούχων του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματών Υγείας και Πρόνοιας των ΤΕΙ)

Στην περίπτωση του συγκρουσιακού διαζυγίου μπορεί να διαταχθεί η διεξαγωγή κοινωνικής έρευνας, την κοινωνική έρευνα αναλαμβάνουν να διενεργήσουν οι κοινωνικοί λειτουργοί στο άρθρο 681γ αναφέρεται ότι η έρευνα διεξάγεται από όργανα της αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας , των συνθηκών διαβίωσης του ανηλίκου και την υποβολή στο δικαστήριο, έως την ημέρα της συζήτησης, σχετικής αναλυτικής έκθεσης η οποία, στις περιπτώσεις όπου φέρεται στο δικόγραφο της αγωγής ότι ο ένας από τους γονείς ή το ανήλικο τέκνο παρουσιάζει ψυχικά προβλήματα, θα πρέπει να συνοδεύεται και από ψυχιατρική έκθεση. Το μονομελές ή πολυμελές δικαστήριο είναι εξάλλου υποχρεωμένο, κατά την συζήτηση στο ακροατήριο της αγωγής και πριν από κάθε συζήτηση να προσπαθήσει, με την ποινή του απαράδεκτου, να επιλύσει συμβιβαστικά τη διαφορά, ύστερα από ακρόαση των διαδίκων και των πληρεξουσίων τους. (<http://www.ministryofjustice.gr>) Κατά το άρθρο 681γ που αναφέρθηκε και παραπάνω όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 38 του νόμου 2447/1996 που ισχύει από 30.12.1996 και όπως αντικαταστάθηκαν στην συνέχεια οι παράγραφοι 2,3 και 4 αυτού με το άρθρο 19 της παραγράφου 3 του νόμου 2521/1997, που ισχύει από 1.9.1997. Με τις τροποποιήσεις που έγιναν καθιερώνεται , για τις διαφορές που υπάγονται στην πιο πάνω διάταξη , δηλαδή για τις διαφορές που αφορούν την άσκηση γονικής μέριμνας και την επικοινωνία των γονέων και ανιόντων με το ανήλικο τέκνο, στάδιο προδικασίας ή ευχέρεια του δικαστηρίου να αποφασίζει τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης και η υποχρέωση του δικαστηρίου να επικοινωνεί με το τέκνο και να λαμβάνει υπόψη την γνώμη του, τόσο κατά την απόπειρα συμβιβασμού όσο και κατά το στάδιο της κύριας διαδικασίας. Το στάδιο υποχρεωτικής προδικασίας , η παράλειψη του οποίου τάσσεται κατά το τελευταίο εδάφιο της παραγράφου 2 με την ποινή του απαράδεκτου, το οποίο λαμβάνεται υπόψη και αυτεπαγγέλτως , περιλαμβάνει : α) Την έρευνα από όργανα της αρμόδιας κοινωνικής υπηρεσίας των συνθηκών διαβίωσης του ανηλίκου και την υποβολή στο δικαστήριο, έως την ημέρα της συζητήσεως, σχετικής αναλυτικής εκθέσεως. Για την τήρηση, όμως, της προδικασίας αυτής απαιτείται η κατά τα άρθρα 49 επ. νόμου 2447/1996 ίδρυση των κατά πρωτοδικείο κοινωνικών υπηρεσιών, που θα λειτουργούν ως αυτοτελείς αποκεντρωμένες υπηρεσίες. Συνεπώς, έως την έκδοση των σχετικών προεδρικών διαταγμάτων, η τήρηση της ανωτέρω προϋποθέσεως ατονεί και έτσι δεν δημιουργείται απαράδεκτο, β) Την προσπάθεια του μονομελούς πρωτοδικείου ή του πολυμελούς δικαστηρίου κατά την πρώτη συζήτηση στο ακροατήριο της αγωγής και πριν από κάθε συζήτηση για συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς. Η απόπειρα για

συμβιβαστική επίλυση των διαφορών περιλαμβάνει και την ακρόαση του τέκνου εάν έχει την ωριμότητα για την σαφή αντίληψη της σημασίας της διαφοράς και του συμφέροντός του. (Βαθρακοκοίλη, 2000:51)

Στο συμφωνητικό κοινή επιμέλειας ορίζεται ως διαμεσολαβητής κοινωνικός λειτουργός ή ψυχολόγος ή α) κοινωνικός λειτουργός και β) ψυχολόγος ή το ζευγάρι αποφασίζει να ορίσει μόνο κοινωνικό λειτουργό, ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού είναι να κάνει κάποιες συνεδρίες με το ζευγάρι πριν καταλήξουν στην σύνταξη του συμφωνητικού δυστυχώς δεν υπάρχει βιβλιογραφία που να ορίζει πως πρέπει να λειτουργήσει ο κοινωνικός λειτουργός γιατί στην Ελλάδα όπως προαναφέρθηκε η εφαρμογή του συμφωνητικού κοινής επιμέλειας είναι προαιρετική και μόνο αν συμφωνήσουν μεταξύ τους οι σύζυγοι συντάσσεται το συμφωνητικό και κατατίθεται στο δικαστήριο μαζί με την αίτηση του διαζυγίου. Όμως ο κοινωνικός λειτουργός στις συνεδρίες με το ζευγάρι χρησιμοποιεί δεξιότητες και τεχνικές που γνωρίζει από την εργασία του με οικογένεια. Ο κοινωνικός λειτουργός ακούει με προσοχή το περιεχόμενο, τα θέματα, τη δήλωση των μελών της οικογένειας. Επίσης παρατηρεί πως έχουν διαταχθεί τα μέλη στο γραφείο του και ποια μη λειτουργικά μηνύματα ανταλλάσσουν μεταξύ τους. Σιγά σιγά ο χάρτης της οικογένειας οργανώνεται και γίνεται ορατός. Βέβαια η οικογενειακή δομή που αναδύεται αποτελεί μονάχα ένα πλαίσιο το οποίο βοηθά στην οργάνωση του κοινωνικού λειτουργού στα δεδομένα που συγκεντρώνει. Καθώς αυτά συμβαίνουν βιώνει τι οικογενειακές δυνάμεις : η οικογένεια ασκεί στον κοινωνικό λειτουργό ελκτικές και απωστικές δυνάμεις, τοποθετώντας τον στον ρόλο του κριτή, του μεσολαβητή, του συμμάχου, του αντιπάλου, του συντρόφου, του γονέα ή του παιδιού. Έτσι αναπτύσσεται μία βιωματική γνώση των προτιμήσεων προτύπων συναλλαγής της οικογένειας. Στην παρέμβασή του λειτουργεί τόσο ως συμμετέχων όσο και ως παρατηρητής. (Μινούτσιν, 2000)

3.6 Δικαστικές αποφάσεις ως προς την επιμέλεια

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε αποφάσεις του Πρωτοδικείου Αθηνών έτος 2007 σε απλά τυχαία δείγματα (μεγέθους 30) αποφάσεων ετών 1999 έως και 2008 (εξαιρουμένου του 2007). Στατιστικοί έλεγχοι έδειξαν ότι οι αποφάσεις του 2007 δεν παρουσιάζουν συστηματικές αποκλίσεις από αυτές των άλλων ετών. απέδειξε ότι στην Ελλάδα εφαρμόζεται μόνο το σύστημα της αποκλειστικής επιμέλειας των τέκνων, δηλαδή η επιμέλεια ανατίθεται αποκλειστικά σε έναν μόνο γονέα. Στα αποτελέσματα της έρευνας δεν εμφανίστηκε ούτε μια απόφαση δικαστηρίου, που να επιδικάζει κοινή επιμέλεια στους δύο γονείς.

Πιο συγκεκριμένα, οι δικαστικές αποφάσεις: Εκδίδονται σχεδόν πάντα κατόπιν αγωγής της μητέρας (ποσοστό 89,42%) και αφορούν κυρίως τη διατροφή και όχι την επιμέλεια των παιδιών (ποσοστό 97,6% των αιτημάτων των γυναικών). Η επιμέλεια δίδεται αποκλειστικά στη μητέρα, ο δε πατέρας εμφανίζεται να τη διεκδικεί σπανιότατα, ενώ σε πολλές περιπτώσεις την παραχωρεί στη μητέρα. Η επιμέλεια ανατίθεται στη μητέρα όταν αυτή υποβάλλει σχετικό αίτημα (ποσοστό 90,6%), ανεξάρτητα από την ηλικία και το φύλλο των παιδιών. Ο πατέρας, είτε δεν την διεκδικεί, είτε φέρεται να συμφωνεί στην ανάθεσή της, είτε έχει συναινέσει προηγουμένως στο ιδιωτικό συμφωνητικό συναινετικού διαζυγίου. Σε ορισμένες περιπτώσεις (περίπου στο 10%) ο πατέρας ζητά από το δικαστήριο να ρυθμιστεί η επικοινωνία με τα παιδιά του.

Σύμφωνα με την δικηγόρο κα Ελένη Μητσοπούλου: (καθώς και υπεύθυνη έρευνας, συλλογής και επεξεργασίας των στοιχείων) Η στάση του διαζευγμένου πατέρα ερμηνεύεται ως συμμόρφωση με την κρατούσα αντίληψη και πρακτική, που επιβάλλει την ανάθεση της επιμέλειας αποκλειστικά στη μητέρα, χωρίς να σημαίνει οπωσδήποτε ελλιπές/μειωμένο ενδιαφέρον για τα παιδιά και την ανατροφή τους. Τουναντίον αμφότεροι οι γονείς έχουν ελλιπή πληροφόρηση για το ότι θα μπορούσαν να ασκήσουν από κοινού την επιμέλεια των παιδιών τους. Όταν ο πατέρας διεκδικεί την επιμέλεια (ποσοστό 9% περίπου) πολύ συχνά του ανατίθεται από το Δικαστήριο, (ποσοστό 7% περίπου), εκτιμάται ότι πρόκειται για ακραίες κοινωνικά περιπτώσεις προφανούς ακαταλληλότητας της μητέρας, είτε για περιπτώσεις εγκαταλείψεως των τέκνων από αυτήν.

Μετά τη διάσπαση της έγγαμης συμβίωσης η επιμέλεια βάσει νομοθεσίας (Ακ, άρθρο 1513), ανατίθεται αποκλειστικά στον ένα γονέα, εκτός αν οι δύο συμφωνήσουν να την ασκούν από κοινού, ή αν το Δικαστήριο αποφασίσει να κατανείμει διαφορετικά τη γονική μέριμνα. Κριτήριο δε για την ανάθεση της επιμέλειας είναι όχι το φύλλο του γονέα, αλλά η καταλληλότητα του και το συμφέρον του τέκνου.

Η παραπάνω έρευνα αναφέρεται σε ένα πολύ μικρό δείγμα πληθυσμού και δεν έχουν γίνει παρόμοιες έρευνες για ολόκληρο τον Ελληνικό πληθυσμό, πράγμα που συνεπάγεται ότι τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευθούν. (http://ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_gen_el.htm)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε αυτό το κεφάλαιο αναλύθηκε η επιμέλεια- συνεπιμέλεια ανήλικου τέκνου και η γονική μέριμνα. Αρχικά αναφέρθηκαν ορισμοί για το καθένα. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά ως προς την εφαρμογή της συνεπιμέλειας στην Ελλάδα αλλά και σε άλλα κράτη όπου σε αυτό το στάδιο οι γονείς μοιράζονται τις ευθύνες και στην ουσία τα παιδιά έχουν δύο λειτουργικά σπίτια. Πιο συγκεκριμένα γίνεται αναφορά και ανάλυση της συνεπιμέλειας στην Ευρώπη. Στο κεφάλαιο αυτό αναφέρονται οι χώρες όπου η επιμέλεια είναι υποχρεωτική βάση νόμου, αυτές είναι η Γαλλία, το Βέλγιο, η Σουηδία, η Δανία. Σε αυτές τις χώρες η συνεπιμέλεια αναφέρεται και ως «εναλλασσόμενη κατοικία». Στις άλλες χώρες η επιμέλεια επιτρέπεται αλλά δεν επιβάλλεται από τη νομοθεσία. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στην εφαρμογή της συνεπιμέλειας στην Ελλάδα. Παρατίθεται ένα υπόδειγμα συμφωνητικού κοινής επιμέλειας και αναλύεται η κοινωνική έρευνα-κοινωνική έκθεση για την κοινή επιμέλεια. Δίνεται έμφαση στο ρόλο του κοινωνικού λειτουργού αλλά και τις παροχές του ως προς το άτομο, την οικογένεια, τη κοινότητα με σκοπό τη σωστή διεξαγωγή της κοινωνικής έκθεσης, παρουσιάζεται ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού σε ένα συγκρουσιακό διαζύγιο και πώς πρέπει να γίνεται η διεξαγωγή της κοινωνικής έρευνας- έκθεσης. Τέλος υπάρχει μία αναφορά στο στάδιο υποχρεωτικής προδικασίας και στην προσπάθεια του μονομελούς πρωτοδικείου ή πολυμελούς δικαστηρίου. Επίσης σημαντική είναι η αναφορά στο συμφωνητικό κοινής επιμέλειας. Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να αναγνωρίσει και να κατανοήσει ο αναγνώστης την αναγκαιότητα της συνεπιμέλειας στην Ελλάδα και γενικότερα που έχει στόχο την ισότητα των γονέων με τη κοινή λήψη αποφάσεων με απώτερο σκοπό την ομαλή πορεία εξέλιξης της ζωής του ανήλικου παιδιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Διατροφή

4.1 Ορισμός διατροφής

Σύμφωνα με το άρθρο 1485, Μεταξύ ανιόντων και κατιόντων, ανιόντες και κατιόντες έχουν αμοιβαία υποχρέωση διατροφής κατά τους όρους των άρθρων 1486 έως 1502. Υπάρχουν ακόμα δύο άρθρα που αναφέρονται στην διατροφή, άρθρο 1486 αναφέρονται οι όροι διατροφής. Δικαίωμα διατροφής έχει μόνο όποιος δεν μπορεί να διατρέφει τον εαυτό του από την περιουσία του ή από εργασία κατάλληλη για την ηλικία του, την κατάσταση της υγείας του και τις λοιπές βιοτικές του συνθήκες ενόψει και των τυχόν αναγκών της εκπαίδευσής του. Το ανήλικο τέκνο και αν ακόμη έχει περιουσία, έχει δικαίωμα διατροφής από τους γονείς του, εφόσον τα εισοδήματα της περιουσίας του ή το προϊόν της εργασίας του δεν αρκούν για τη διατροφή του. Το άρθρο 1487, δεν έχει υποχρέωση διατροφής εκείνος που, ενόψει και των λοιπών υποχρεώσεων του, δεν είναι σε θέση να τη δώσει χωρίς να διακινδυνεύσει η δική του διατροφή. Ο κανόνας αυτός δεν ισχύει, όταν πρόκειται για τη διατροφή ανηλίκου τέκνου από το γονέα του, εκτός αν αυτό μπορεί να στραφεί εναντίον άλλου υπόχρεου ή αν μπορεί να διατραφεί από την περιουσία του.

4.1.1 Πώς ορίζεται το ποσό της διατροφής.

Σύμφωνα με το άρθρο 1493 Το μέτρο διατροφής προσδιορίζεται με βάση τις ανάγκες του δικαιούχου, όπως αυτές προκύπτουν από τις συνθήκες της ζωής του (ανάλογη διατροφή). Η διατροφή περιλαμβάνει όλα όσα είναι αναγκαία για τη συντήρηση του δικαιούχου και επί πλέον τα έξοδα για την ανατροφή, καθώς και την επαγγελματική και την εν γένει εκπαίδευσή του. Σύμφωνα με το άρθρο 1494 Μεταβολή των όρων. Αν, αφότου εκδόθηκε η απόφαση που προσδιορίζει τη διατροφή, μεταβλήθηκαν οι όροι της διατροφής, το δικαστήριο μπορεί να μεταρρυθμίσει την απόφασή του ή και να διατάξει την παύση της διατροφής. Με το άρθρο 1495. Ελαττωμένη διατροφή Οι κατιόντες και οι ανιόντες δικαιούνται μόνο τη στοιχειώδη διατροφή, που περιλαμβάνει τα απολύτως αναγκαία για τη συντήρηση, αν υπέπεσαν απέναντι στον υπόχρεο διατροφής σε παράπτωμα που δικαιολογεί την αποκλήρωσή τους.

Το άρθρο 1496 Χρόνος και τρόπος καταβολής. Η διατροφή προκαταβάλλεται σε χρήμα κάθε μήνα. Αν συντρέχουν ιδιαίτεροι λόγοι, το δικαστήριο μπορεί να επιτρέψει στον υπόχρεο την καταβολή με άλλον τρόπο. Το άρθρο 1497 Οι γονείς που οφείλουν διατροφή σε ανήλικο άγαμο τέκνο τους έχουν δικαίωμα να ορίσουν τον τρόπο και τα χρονικά διαστήματα που θα προκαταβάλλεται η διατροφή. Αν το ζήτησε το τέκνο, το δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει διαφορετικά, εφόσον συντρέχουν ιδιαίτεροι λόγοι.

4.2 Η διατροφή στην Ελλάδα

Μετά τη λύση του γάμου με διαζύγιο, εφόσον ο ένας από τους πρώην συζύγους δεν μπορεί να εξασφαλίσει την διατροφή του από τα εισοδήματά του ή από την περιουσία του δικαιούται να ζητήσει διατροφή από τον άλλο :

Αν κατά την έκδοση του διαζυγίου και μετά από αυτό βρίσκεται σε ηλικία ή σε κατάσταση υγείας που δεν επιτρέπει να αναγκαστεί να αρχίσει ή να συνεχίσει την άσκηση κατάλληλου επαγγέλματος, ώστε να εξασφαλίσει απ' αυτό τη διατροφή του,

Αν έχει την επιμέλεια ανηλίκου τέκνου και για το λόγο αυτό εμποδίζεται στην άσκηση κατάλληλου επαγγέλματος,

Αν δεν βρίσκει σταθερή, κατάλληλη εργασία ή χρειάζεται κάποια επαγγελματική εκπαίδευση και στις δύο αυτές περιπτώσεις όμως για ένα διάστημα που δεν μπορεί να ξεπεράσει τα τρία χρόνια από την έκδοση του διαζυγίου και

Σε κάθε άλλη περίπτωση, όπου η επιδίκαση διατροφής κατά την έκδοση διαζυγίου επιβάλλεται από λόγους επιείκειας.

Η διατροφή μπορεί να αποκλειστεί ή να περιοριστεί, αν αυτό επιβάλλεται από σπουδαίους λόγους, ιδίως αν ο γάμος είχε μικρή χρονική διάρκεια ή αν ο δικαιούχος είναι υπαίτιος του διαζυγίου του ή προκάλεσε εκούσια την απορία του. Το δικαίωμα διατροφής παύει, αν ο δικαιούχος ξαναπαντρευτεί, ή αν συζεί μόνιμα με κάποιον άλλο σε ελεύθερη ένωση. Το δικαίωμα διατροφής δεν παύει με το θάνατο του υποχρέου, παύει όμως με το θάνατο του δικαιούχου, εκτός αν αφορά παρελθόντα χρόνο ή δόσεις απαιτητές κατά το χρόνο του θανάτου. (<https://e-justice.europa.eu/>)

4.2.1 Καταβολή διατροφής

Η διατροφή καταβάλλεται στον γονέα που έχει την επιμέλεια, όπως ορίζει το οικογενειακό δίκαιο κατά το άρθρο 1493 Α.Κ., καθορίζεται με βάση την ηλικία των τέκνων, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της ζωής τους, τις ανάγκες συντήρησης, διατροφής και ψυχαγωγίας τους όπως αυτές προκύπτουν από τις συνθήκες της ζωής τους και ανάλογα με την περίπτωση το δικαστήριο επιδικάζει ένα ορισμένο ποσό για διατροφή, ένδυση, υπόδηση, ψυχαγωγία και εκπαίδευση. Η διατροφή περιλαμβάνει όλα όσα είναι αναγκαία για τη συντήρηση του δικαιούχου και επί πλέον τα έξοδα για την ανατροφή, καθώς και την επαγγελματική και την εν γένει εκπαίδευσή του.

Η απόφαση που ορίζει το ποσό της διατροφής έχει ισχύ για δύο έτη, σύμφωνα με το άρθρο 1494 Α.Κ., αν, αφότου εκδόθηκε η απόφαση που προσδιορίζει τη διατροφή, μεταβλήθηκαν οι όροι της διατροφής, το δικαστήριο μπορεί να μεταρρυθμίσει την απόφασή του ή και να διατάξει την παύση της διατροφής.

Η διατροφή προκαταβάλλεται σε χρήμα κάθε μήνα. Αν συντρέχουν ιδιαίτεροι λόγοι, το δικαστήριο μπορεί να επιτρέψει στον υπόχρεο την καταβολή με άλλον τρόπο, σύμφωνα με το άρθρο 1496 Α.Κ.

4.2.2 Μη καταβολή διατροφής

Από την στιγμή που έχει κοινοποιηθεί προς τον υπόχρεο γονέα η απόφαση που καθορίζει το ύψος της διατροφής με επιταγή προς πληρωμή επισυναπτόμενη στην απόφαση και δεν καταβάλλει την διατροφή προς το τέκνο ο υπόχρεος γονέας, μπορεί ο έχων την επιμέλεια του τέκνου γονέας, να κινήσει την διαδικασία αναγκαστικής εκτέλεσης, ήτοι κατάσχεσης της ακίνητης και κινητής περιουσίας του και στη συνέχεια να προβεί σε πλειστηριασμό με σκοπό να ικανοποιηθεί η χρηματική απαίτηση που απορρέει από την δικαστική απόφαση που καθορίζει το ύψος της διατροφής. Αν ο υπόχρεος γονέας δεν διαθέτει περιουσία, τότε για να ικανοποιηθεί η χρηματική απαίτηση μπορεί να γίνει κατάσχεση εις χείρας τρίτου, δηλαδή αν εργάζεται μπορεί να γίνει κατάσχεση στα χέρια του εργοδότη από τον μισθό του υπόχρεου.

Τέλος, η παραβίαση της υποχρέωσης για διατροφή από τον υπόχρεο γονέα συνιστά ποινικώς κολάσιμο αδίκημα, το οποίο επισύρει ποινή φυλάκισης μέχρι ενός έτους και αποτελεί διαρκές έγκλημα το οποίο δεν παραγράφεται σύμφωνα με την πρόσφατη νομοθεσία. Για να καταδικαστεί ο υπόχρεος γονέας στην ανωτέρω ποινή, θα πρέπει προηγουμένως να έχει ασκηθεί ποινική δίωξη κατόπιν μηνύσεως, η οποία λειτουργεί ως μέτρο πίεσης για την καταβολή της οφειλόμενης διατροφής. Αν και πάλι ο υπόχρεος γονέας δεν συμμορφωθεί μέχρι την δικάσιμο που θα έχει οριστεί, τότε κατά την δικάσιμο το μόνο βέβαιο είναι ότι θα καταδικαστεί. (Κουμάντος, 1998)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται εκτενής αναφορά για το πώς το ανδρόγυνο βιώνει το διαζύγιο, αφενός μπορεί να είναι ανακούφιση, αφετέρου όταν όμως έχουν αποκτήσει παιδιά υπάρχουν ευθύνες και μετά το διαζύγιο προς τα ανήλικα τέκνα. Πρέπει να υπάρχει επικοινωνία μεταξύ των γονέων για χάρη των παιδιών αλλά και σωστός χειρισμός πρακτικών θεμάτων. Στο κεφάλαιο αυτό αναλύεται μία βασική ευθύνη – υποχρέωση που είναι η διατροφή. Αναφέρονται οι προϋποθέσεις που ορίζεται η εξασφάλιση του χρηματικού ποσού βάση με τις ανάγκες του δικαιούχου. Παρατίθεται η νομοθεσία και τι ορίζεται στα ελληνικά δικαστήρια. Επίσης παρουσιάζεται τι ορίζει το οικογενειακό δίκαιο για τη καταβολή της διατροφής αλλά και τι γίνεται στη περίπτωση παραβίασης της υποχρέωσης για διατροφή από τον υπόχρεο γονέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η προσαρμογή όλων των μελών της οικογένειας στο διαζύγιο

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσεγγιστεί το διαζύγιο ως προς την επιρροή που έχει σε όλα τα μέλη ξεχωριστά, γονείς- παιδιά και πως αυτό επηρεάζει την καθημερινότητά τους και σε ποια επίπεδα. Θα δοθεί ιδιαίτερα έμφαση στις σχέσεις μεταξύ γονέα-παιδιού.

5.1 Γονεϊκή απώλεια

Πολλές έρευνες συνδέουν την απώλεια του γονέα με την κατάθλιψη του παιδιού. Με τον όρο «απώλεια του ενός γονέα» εννοούμε την απομάκρυνση του παιδιού από τον ένα γονέα πριν την ηλικία των δέκα επτά χρόνων, είτε λόγω θανάτου, είτε λόγω διαζυγίου ή διάστασης, είτε λόγω εγκατάλειψης. (Dong *et al.*, 2002:31, 101-110) Στο κεφάλαιο αυτό θα χρησιμοποιηθεί ο όρος γονεϊκή απώλεια για να αποδώσει την απώλεια του ενός γονέα από το σπίτι, δεν υπάρχει ο όρος αυτός στην ελληνική βιβλιογραφία. Εκτός από την περίπτωση του θανάτου, η κατάθλιψη εμφανίζεται συχνότερα σε άτομα των οποίων οι γονείς χώρισαν. Η συχνά φαινομενική βραχυπρόθεσμη προσαρμογή του παιδιού μετά το διαζύγιο δεν σημαίνει απαραίτητα και τη μακροπρόθεσμη προσαρμογή του. Ιδιαίτερα η περίοδος της εφηβείας μπορεί να ανασύρει όλες τις αρνητικές επιπτώσεις του διαζυγίου και σε αυτό φαίνεται να συμβάλλει σε συνδυασμό με το διαζύγιο η γονεϊκή απώλεια. (Kessler *et al.*, 1997), (Takeuchi *et al.*, 2002:53, 215-219)

Η απουσία του ενός γονιού προκαλεί στα παιδιά θλίψη, άγχος, φόβο εγκατάλειψης, ενοχή, θυμό, αρνητική συμπεριφορά και καθυστέρηση στην ανάπτυξη του λόγου. (Emery,2004)

5.2 Πως βιώνουν τα παιδιά το διαζύγιο

Ένα διαζύγιο δεν έχει αναγκαστικά τις ίδιες επιπτώσεις σε όλα τα παιδιά. Οι ειδικοί παράγοντες που καθιστούν πολύ πιθανότερο τον ψυχικό τραυματισμό του παιδιού μετά από ένα διαζύγιο είναι η αλλαγή ποιότητας των σχέσεων του παιδιού με κάθε γονιό χωριστά μετά το διαζύγιο. Η παραμέληση του παιδιού κατά τη διάρκεια του διαζυγίου, ή και μετά, από τους ενήλικες γύρω του. Η μετάθεση των αρνητικών συναισθημάτων του πληγωμένου γονέα στο παιδί με αποτέλεσμα να γίνονται ξεσπάσματα θυμού προς το παιδί. Η χρησιμοποίηση του παιδιού ως μέσου διαμάχης μεταξύ των γονιών του. Η συνεχής υποτίμηση του απομακρυσμένου γονιού από το γονιό που έχει την επιμέλεια. (Teyber, 2011) Κάθε παιδί θα αντιδράσει τελείως διαφορετικά σε ένα διαζύγιο και αυτό εξαρτάται από πλήθος άλλων παραγόντων όπως από την προσωπικότητά του και την ιδιοσυγκρασία του, από την ηλικία του, τη θέση που κατέχει στη σειρά των αδελφών (πρωτότοκος, δευτερότοκος, μοναχοπαίδι), την σχέση που είχε με τον γονιό που θα φύγει αυτοί είναι μερικοί από τους παράγοντες που επηρεάζουν την αντίδρασή του. Αυτό που είναι όμως σίγουρο, είναι ότι όλα τα παιδιά θα βιώσουν έντονα το αίσθημα της απώλειας, και συχνά, ειδικά στις αρχές, παρατηρούμε κάποιες κοινές ψυχολογικές αντιδράσεις, ανάλογα με την ηλικία τους. (Καππάτου, 2013)

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας (2,5 – 6 ετών) έχουν μεγαλύτερη ανάγκη τους γονείς τους καθώς είναι αυτοί με τους οποίους αισθάνονται μεγαλύτερη ασφάλεια. Σε αυτή την ηλικία λοιπόν που ο κόσμος του παιδιού περιστρέφεται κυρίως γύρω από τους γονείς του, είναι πολύ δύσκολο να καταλάβουν ότι «η μαμά και ο μπαμπάς δεν ζουν πια μαζί» και ακόμα δυσκολότερο να κατανοήσουν τους λόγους για τους οποίους έγινε αυτό. Για τον λόγο αυτό αρχικά μπορεί να αντιδράσουν με δάκρυα και θυμό και αργότερα με στάδια έντονης σιωπής, σε σημείο αδιαφορίας. Κάποια από τα συνήθη συμπτώματα μετά την ανακοίνωση ενός διαζυγίου σε παιδί προσχολικής ηλικίας είναι διαταραχές στον ύπνο, στο φαγητό, επιθετικότητα, φοβίες, παλινδρόμηση σε προηγούμενες αναπτυξιακές συμπεριφορές και αυξημένη προσκόλληση στον ένα γονέα. Γενικά, υποστηρίζεται πως όσο μικρότερο είναι το παιδί τόσο πιθανότερο είναι να νιώθει το ίδιο ενοχές για το διαζύγιο και να νομίζει εσφαλμένα ότι επειδή ήταν «άτακτο» ή κούραζε τους γονείς του, φταίει που φεύγει ο ένας από τους δυο. Αν και σ' αυτή την ηλικιακή ομάδα το παιδί «τραυματίζεται» καθοριστικά από το χωρισμό, παρατηρείται ότι προσαρμόζεται πιο

εύκολα από τα μεγαλύτερα, εφόσον οι γονείς συμπεριφερθούν ώριμα. Τα βρέφη δεν αντιλαμβάνονται εύκολα την έννοια του διαζυγίου. Αισθάνονται, όμως, την απουσία του ενός γονιού από το σπίτι και τη συναισθηματική αναστάτωση εκείνου που διαμένει μαζί του, και επιζητούν το γνώριμο πρόσωπο που τώρα λείπει από το οπτικό τους πεδίο. Τα νήπια βιώνουν την απουσία πολύπλευρα. Νιώθουν ανασφάλεια, αγωνία και ενοχές, γιατί θεωρούν πως εκείνα έδιωξαν τον ένα γονιό από το σπίτι. Κυρίως τα αγόρια εκδηλώνουν την οδύνη τους με ψυχοκινητική διέγερση και αντιθετικές συμπεριφορές, αρνούνται να υπακούσουν ή ξεπερνούν τα όρια. Το μικρό παιδί φοβάται ότι ο γονιός που έφυγε από το σπίτι θα το εγκαταλείψει και θα το ξεχάσει. Παράλληλα, προσκολλάται στο γονιό με τον οποίο μένει, και δεν μπορεί να ανεχθεί να μείνει μόνο του σε ένα χώρο ούτε για λίγο. Το άγχος του αποχωρισμού βρίσκεται και πίσω από εκρήξεις θυμού και κλάματος τη στιγμή που το αφήνετε στον παιδικό σταθμό ή στο σχολείο, ή όταν αποφασίσετε να βγείτε μόνοι από το σπίτι. Η φαντασίωση της επανένωσης των γονιών παρουσιάζεται στο παιδί των 4-6 ετών και εκφράζεται με παρακάλια, κλάμα και θυμό. (Wallerstein - Blakeslee,2003)

Τα παιδιά της σχολικής ηλικίας (7-11 ετών), από την άλλη είναι πιο ενήμερα για το τί είναι διαζύγιο και μπορεί να κατανοήσουν ευκολότερα τί σημαίνει αυτή η απόφαση. Όμως είναι και πάλι πολύ δύσκολο να δεχτούν το γεγονός ότι οι γονείς χωρίζουν γιατί δεν αγαπιούνται πια. Κάποιες από τις πιο συνήθεις αντιδράσεις σε αυτή την ηλικία είναι το άγχος, η ευερεθιστότητα, η θλίψη και ο έντονος θυμός, η αδυναμία συγκέντρωσης και η παραμέληση των μαθημάτων τους με μεγαλύτερη διάρκεια των συμπτωμάτων στα αγόρια. (Καππάτου,1999) Τα παιδιά φαίνεται να προσαρμόζονται, αλλά συμβαίνει να έχουν και εκρήξεις θυμού, παλινδρόμηση και πισωγυρίσματα. (Γεωργιάδου,2008)

Οι έφηβοι αντιμετωπίζουν το διαζύγιο των γονιών τους ως μία απώλεια, μερικοί ισχυρίζονται ότι οι έφηβοι αντεπεξέρχονται στην κατάσταση καλύτερα. Ωστόσο, η βιβλιογραφία παρουσιάζει δύο διαφορετικές απόψεις. Διαχρονικές επιστημονικές μελέτες αναφέρουν πως παιδιά που έζησαν δύσκολα διαζύγια θυμούνται σκληρές βίαιες με λεπτομέρειες ακόμα και 15 χρόνια αργότερα. Συχνά τέτοια παιδιά εμπλέκονται ως ενήλικες σε βίαιες σχέσεις. Τα κορίτσια στην εφηβεία έχουν συγκρουσιακές σχέσεις με τις μητέρες τους ιδίως στους αποχωρισμούς. Πολλά κορίτσια 10 χρόνια μετά το διαζύγιο έχουν συχνές εφήμερες σχέσεις και έχουν αρκετά μεγαλύτερους συντρόφους. Αναφέρουν ότι φοβούνται τις δεσμεύσεις την απιστία και την προδοσία. (Maxym, Leslie, 2000). Ο έφηβος στην περίοδο αυτή έχει πολλά θέματα να διαχειριστεί, το σώμα του που αλλάζει,

την ταυτότητά του, τους φίλους του, τη σεξουαλικότητά του (Ασκητής κ. συν.,2012).Αν σε όλα αυτά προστεθεί και το διαζύγιο, ο χωρισμός των γονιών μπορεί να επιδράσει αρνητικά στην ψυχική του υγεία. Επιπλέον, οι αλλαγές στο περιβάλλον του, που ενδεχομένως συνοδεύουν ένα διαζύγιο, μπορεί να του προκαλέσουν έντονα συναισθήματα ανασφάλειας και μελαγχολίας. Ο έφηβος μπορεί να εμφανίσει ποικίλες αντιδράσεις, όπως στενοχώρια και θλίψη, απόσυρση, φόβο, άγχος, θυμό, πτώση της σχολικής τους επίδοσης, αλλαγές στη συμπεριφορά τους στο σχολείο, επιθετικότητα, αισθήματα απόρριψης, σκέψεις ενοχοποίησης του εαυτού τους, φαντασιώσεις για συμφιλίωση των γονιών, ντροπή και εσωτερικές συγκρούσεις για τους δύο γονείς τους που δεν είναι πια μαζί ως σύντροφοι. Επιπλέον, η έλλειψη συναισθηματικής εγγύτητας από την οικογένεια, όπως και η απουσία της γονεϊκής στοργής και αγάπης, είναι δυνατό να οδηγήσουν κατά την ενήλικη ζωή σε καταθλιπτικές συναισθηματικές καταστάσεις ή/και διαταραχές, σε σεξουαλικές συμπεριφορές παραφιλικού χαρακτήρα ή σε ανάπτυξη παραφυλιών (σεξουαλικές παρεκκλίσεις) καθώς και σε παραβατικές συμπεριφορές (Ασκητής, 2006). Ένα παιδί που έχει βιώσει πολλές οικογενειακές εντάσεις και τσακωμούς πριν το διαζύγιο, είναι πιθανό να σχηματίσει μια διαστρεβλωμένη εικόνα για τις σχέσεις των δύο φύλων, γενικεύοντας αυτή τη συμπεριφορά που είδε τόσες φορές να επαναλαμβάνουν οι γονείς του. Αυτό μπορεί να του δημιουργήσει πρόβλημα στις ερωτικές του σχέσεις στο μέλλον ή μια γενικότερη αίσθηση ανασφάλειας, φόβο δέσμευσης ή φόβο πιθανής απόρριψης. Επίσης, ο έφηβος μπορεί να αισθάνεται ότι φταίει το ίδιο για αυτό που συμβαίνει. Άλλοτε, μπορεί να προσπαθεί να τραβήξει την προσοχή των γονέων του ώστε να ασχολούνται περισσότερο μαζί του και λιγότερο με τις διαφωνίες και τον χωρισμό τους. Έτσι, είναι πιθανό να αναπτύξει μια έντονη σεξουαλική συμπεριφορά που θα ανησυχήσει τους γονείς και θα τους κάνει να ασχοληθούν μαζί του. Η στάση και συμπεριφορά των γονιών του αποτελούν μία σημαντική παράμετρο στη διαμόρφωση της σεξουαλικότητας του εφήβου. Ο έφηβος βλέπει, αντιλαμβάνεται και αισθάνεται ότι ο ένας γονιός αγαπάει τον άλλο, ότι ο ένας σέβεται τον άλλο, ενώ ουσιαστικά χαίρεται μέσα από τη ζεστή εικόνα που εισπράττουν οι δύο γονείς του και σύντροφοι μεταξύ τους, εξασφαλίζοντάς του την καλύτερη συναισθηματική κάλυψη και ασφάλεια (Καππάτου, 2013 & 2014). Ο χωρισμός των γονιών επιδρά και στην ψυχική και στη σεξουαλική ζωή του παιδιού, όταν γίνεται κάτω από αρνητικές και έντονα φορτισμένες συνθήκες. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η σεξουαλικότητα του παιδιού και η μελλοντική σεξουαλική του ζωή συνδέονται άμεσα με την ψυχική ισορροπία του και την

συναισθηματική ικανοποίηση που εισπράττει κατά την παιδική του ηλικία. Όταν οι γονείς χωρίζουν, σε πολλές περιπτώσεις η φάση του χωρισμού είναι ιδιαίτερα επώδυνη, αν υπάρχει εχθρότητα και έντονες συγκρούσεις, με αποτέλεσμα το παιδί να εισπράττει όλη αυτή την λαίλαπα της κακίας και της εχθρότητας που αυτοί οι δύο άνθρωποι ενδέχεται να δείξουν μεταξύ τους. Όταν οι γονείς αποφασίζουν αν χωρίσουν το παιδί δεν μπορεί να διαχειριστεί μία τέτοια απόφαση, όταν αποφασίσουν να ζήσουν χώρια. Γι αυτό το λόγο πρέπει να το ενημερώσουν και οι δύο και να μην κατηγορούν ο ένας τον άλλον. Ο χωρισμός των γονιών προκαλεί στο παιδί έντονα συναισθήματα ανασφάλειας, μελαγχολίας διαταραχές μάθησης, προβλήματα ένταξης στην σχολική κοινότητα, δυσκολία στη συγκέντρωση της σκέψης, αντικοινωνικότητα και φοβίες (Ασκητής,2006).

Φαίνεται ότι το φύλο του παιδιού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο δηλαδή , τα κορίτσια έχουν λιγότερα συνολικά προβλήματα συμπεριφοράς σε σχέση με τα αγόρια. Τα αγόρια φαίνεται να εξωτερικεύουν τα προβλήματα συμπεριφοράς. Στις μετα-αναλύσεις, Amato (2001) αναφέρθηκαν ελαφρώς μεγαλύτερα ποσοστά όσον αφορά τα προβλήματα συμπεριφοράς των αγοριών από τα κορίτσια των οποίων οι γονείς είναι διαζευγμένοι, και οι Amato και Keith (1991) ανέφεραν κάπως μεγαλύτερα ποσοστά επίδρασης των κοινωνικών σχέσεων για τα αγόρια από ότι στα κορίτσια. Τα αγόρια επηρεάζονται μάλλον πιο αρνητικά από ότι τα κορίτσια.(Carlson & Corcoran, 2001:63, 779–792)

Η σωματική υγεία των παιδιών φαίνεται και αυτή να επηρεάζεται από το διαζύγιο. Άμεσες και έμμεσες είναι οι συνέπειες του διαζυγίου όσον αφορά την υγεία των παιδιών. (Troxel, Matthew,2004) .Επιδημιολογικά δεδομένα, (Dawson,1991:53,573–584) δείχνουν ότι τα παιδιά από διαζευγμένες οικογένειες έχουν αυξημένα ποσοστά από ακούσιους τραυματισμούς και ασθένειες. Το διαζύγιο έχει άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των παιδιών. Η ψυχική υγεία των παιδιών επηρεάζεται αρνητικά από το διαζύγιο των γονέων και την μεταξύ τους σύγκρουση. (Strohschein, 2005)

Η συναισθηματική υγεία είναι προϋπόθεση για την ψυχική υγεία. Μελέτες υποστηρίζουν ότι τα παιδιά των διαζευγμένων οικογενειών παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα προσαρμογής σε διάφορους τομείς της ανάπτυξης σε σύγκριση με παιδιά από μη διαζευγμένες οικογένειες (Hetherington,1981). Οι Wallerstein & Kelly απέδειξαν , ότι τα παιδιά που έχουν βιώσει το διαζύγιο πιθανόν να παρουσιάσουν ήπια κατάθλιψη σε σύγκριση με παιδιά που προέρχονται από μη διαζευγμένες οικογένειες. (Wallerstein & Kelly,1996). Κατά μέσο όρο φαίνεται ότι , τα παιδιά των οποίων οι γονείς χώρισαν,

παρουσιάζουν αύξηση των επιπέδων άγχους και κατάθλιψης που είχαν ήδη πριν από το διαζύγιο. (Strohschein, 2005)

Πράγματι, περισσότερο από δύο δεκαετίες έρευνας καταδεικνύουν ότι η σύγκρουση των γονέων και η διάλυση του γάμου συνδέονται με μία γκάμα δυσμενών επιπτώσεων όσον αφορά την ψυχική υγεία των παιδιών, συμπεριλαμβανομένης της επιθετικότητας, εχθρότητας, άγχος, κατάθλιψη, και την αυτοκτονία (Grych, Fincham, 1990:108, 267–290) επίσης έντονο θυμό, που διαρκεί τουλάχιστον για ένα χρονικό διάστημα μετά το χωρισμό των γονέων, (Stevenson, Black, 1995) επιφανειακή αδιαφορία σαν να μην έχει αλλάξει κάτι, συστολή, εσωστρέφεια και παθητικότητα, ρηχότητα στην αντιμετώπιση όλων των ζητημάτων, προσκόλληση στο γονέα που έχει την επιμέλεια ή μπορεί να θεωρούν τον εαυτό τους υπεύθυνο για το χωρισμό των γονέων τους, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε παραβατική συμπεριφορά, εκδηλώσεις όπως το κάπνισμα, χρήση αλκοόλ, (New comber & Urby, 1987). Επίσης στο κομμάτι της συναισθηματικής υγείας τα παιδιά εμφανίζουν απογοήτευση για το διαζύγιο των γονέων τους, (Minuchin, 1986) πόνο και φόβο για την απώλεια του ενός από την οικεία (Judith, Joan, 1980). Η αβεβαιότητα για το μέλλον τους μπορεί να εκδηλωθεί με έντονο άγχος, θλίψη κατάθλιψη, διατροφικές διαταραχές, καρδιοπάθειες, τον καρκίνο και άλλες χρόνιες παθήσεις. (Middlebrooks, Audage, 2008)

5.3 Το στρες του διαζυγίου για τους συζύγους

Όπως έχει αναφερθεί και πιο πάνω για την ψυχολογική κατάσταση του κάθε συζύγου θα πρέπει να ληφθεί υπόψη σε ποια φάση βρίσκεται και ποιος έχει πάρει την απόφαση του διαζυγίου έτσι λοιπόν και το στρες διαφέρει και υπό αυτό το πρίσμα θα προσεγγισθεί στο παρόν κεφάλαιο.

Οι ερευνητές Holmes και Rahe το 1967 δημιούργησαν μια λίστα γεγονότων που μπορεί να συμβούν στη ζωή ενός ανθρώπου και να του προκαλέσουν ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό στρες. Ιδιαίτερα τα γεγονότα αυτά που τοποθετούνται υψηλότερα στη βαθμολογική κλίμακα είναι ικανά να επηρεάσουν αρνητικά τη σωματική και ψυχική υγεία του ανθρώπου. Το διαζύγιο έρχεται δεύτερο στην κλίμακα με 73 μονάδες. (Holmes, Rahe, 1967). Σε μελέτη των Booth και Amato με τίτλο διαζύγιο και ψυχολογικό στρες, ερευνήθηκε το στρες πριν και μετά την διαδικασία του διαζυγίου τα αποτελέσματα τείνουν να δείχνουν έντονο στρες πριν και τα ίδια επίπεδα στρες να εμφανίζονται και κατά την πρώτη περίοδο χωρισμού, ψυχολογικό στρες εξακολουθεί να υπάρχει κατά τα δύο επόμενα χρόνια. Στο άρθρο αυτό επιβεβαιώνεται αυτό που βρέθηκε από την βιβλιογραφία ότι συνυπολογίζονται και άλλοι παράγοντες για τους συζύγους ώστε να οριστεί όσο είναι δυνατόν το ψυχολογικό στρες. Λαμβάνεται υπόψη το φύλο αλλά και η αιτία του διαζυγίου. (Booth Amato, 1991)

Άλλη έρευνα που έχει γίνει από τους Glaser, Bane, Malarkey και William για την αγάπη, το γάμο, το διαζύγιο και τις ορμόνες του στρες τα αποτελέσματα της έρευνας τείνουν να δείχνουν νευροενδοκρινικές λειτουργίες για περίπου 90 ζευγάρια κατά το πρώτο έτος του γάμου τους, που σχετιζόταν με την οικογενειακή διάλυση και την ικανοποίηση τους. Σε σύγκριση με εκείνους που παρέμειναν παντρεμένοι, τα επίπεδα επινεφρίνης των διαζευγμένων γονέων ήταν 34% υψηλότερα κατά τη διάρκεια μιας συγκρουσιακής συζήτησης υψηλότερα ποσοστά όλη την ημέρα, και της επινεφρίνης και της νορεπινεφρίνης, με υψηλότερο ποσοστό το βράδυ. Μεταξύ των ζευγαριών που ήταν ακόμα παντρεμένοι. Η ορμόνη ACTH ήταν διπλάσια σε γυναίκες των οποίων οι γάμοι ήταν ταραγμένοι πάνω από 10 χρόνια από ό, τι μεταξύ των γυναικών των οποίων οι γάμοι ήταν χωρίς συγκρούσεις. Τα ζευγάρια των οποίων οι γάμοι ήταν ταραγμένοι κατά την παρακολούθησή τους παράγαγαν 34% περισσότερο νορεπινεφρίνη κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης, 24% περισσότερο νορεπινεφρίνης κατά τη διάρκεια της ημέρας, και 17%

περισσότερο κατά τη διάρκεια της νύχτας ώρες σε σχέση με τα ζευγάρια που δεν είχαν συγκρούσεις. (Kiecolt-Glaser *et al.*, 2003)

Συμπερασματικά από την βιβλιογραφική ανασκόπηση κατανοούμε ότι το διαζύγιο από μόνο του είναι ένα πολύ στρεσογόνο γεγονός το οποίο επηρεάζει άμεσα όλα τα μέλη της οικογένειας. Το διαζύγιο είναι μία κρίση για την οικογένεια, οι αλλαγές στο σύστημα της οικογένειας προκαλούν στρες σε όλα τα μέλη της στις διάφορες φάσεις που το βιώνουν (Constance, 1980).

5.4 Το διαζύγιο ως στρεσογόνο γεγονός για τα παιδιά.

Το γονικό διαζύγιο, είναι πλέον μια κοινή εμπειρία για πολλά παιδιά, ιδιαίτερα στις Η.Π.Α. όπου από το 1960 τα διαζύγια σημειώνουν μια ραγδαία αύξηση μέχρι σήμερα όπου σχεδόν οι μισοί γάμοι, τελειώνουν πλέον με ένα διαζύγιο επηρεάζοντας περίπου 1,5 δισεκατομμύριο παιδιά το χρόνο. Και στη χώρα μας όμως φαίνεται ακολουθεί αυξητικές τάσεις. Το διαζύγιο δεν αποτελεί ένα και μόνο στρεσογόνο γεγονός αλλά συνοδεύεται από πολλά άλλα που προηγούνται και έπονται. Για παράδειγμα οι γονεϊκές συγκρούσεις, που αναφέρθηκε και πιο πάνω σε πολλές περιπτώσεις κάνουν της εμφάνιση τους μήνες ή και χρόνια πριν από το διαζύγιο και συνεχίζοντας μετά από αυτό. Γίνονται έτσι ένας χρόνιος στρεσογόνος παράγοντας για το παιδί.

Άλλα στρεσογόνα γεγονότα και καταστάσεις συχνά συνυφασμένα με το διαζύγιο είναι η απώλεια της καθημερινής επαφής με τον πατέρα, η αυξανόμενη σπάνια επαφή με τον πατέρα, θα αναφερθεί και θα αναπτυχθεί σε παρακάτω κεφάλαιο. Επίσης το μοίρασμα της διαμονής σε δύο σπίτια, σε δυο περιβάλλοντα με διαφορετικούς κανόνες και πρακτικές πειθαρχίας, το άγχος- distress της μητέρας που παρεμβάλλεται στη σχέση της με το παιδί.

Όπως διαφαίνεται από τα παραπάνω υπάρχουν καταστάσεις που μπορεί να προκύψουν στη ζωή ενός ατόμου τις οποίες μπορεί να δυσκολεύεται να διαχειριστεί, που μπορεί να αποτελέσουν αιτία για να βιώνει αρνητικά συναισθήματα για χρόνια. Χωρίς αυτά τα συναισθήματα να αποτελούν ψυχική διαταραχή, είναι ικανά να προκαλέσουν ψυχικά και σωματικά προβλήματα υγείας λόγω του έντονου στρες που προκαλούν. Ο χωρισμός των γονέων έχει θεωρηθεί ως ένα από τα πιο στρεσογόνα γεγονότα της ζωής του παιδιού. (Davies, Cummings, 1994:387–411)

Σε τυχαίοποιημένη κλινική μελέτη που έγινε στην Ελλάδα η εφαρμογή του προγράμματος Διαχείρισης του Στρες σε παιδιά δημοτικού στα 2 πρώτα χρόνια από το διαζύγιο των γονιών τους, επιβεβαιώνεται ότι το διαζύγιο για τα παιδιά είναι μια στρεσογόνα κατάσταση. Το δείγμα αποτελούνταν από εξήντα (60) παιδιά, ηλικίας 7 έως 12 ετών. Ο σκοπός της μελέτης ήταν η διερεύνηση, από την σκοπιά των ίδιων των παιδιών, του αντίκτυπου του στρες του διαζυγίου που βιώνουν. Η στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων δείχνει ότι πριν την παρέμβαση τα παιδιά εμφανίζουν τα παρακάτω ποσοστά στις μετρήσεις που έγιναν με τα επιλεγμένα εργαλεία από την ερευνήτρια.

Παρατηρείται ότι το ποσοστό των παιδιών που θα ήθελαν να βελτιώσουν τις διατροφικές τους συνήθειες, μέσα στο επόμενο έτος, ήταν μεγαλύτερο μεταξύ των παιδιών της ομάδας ελέγχου (48,3%) συγκριτικά με τα παιδιά της ομάδας παρέμβασης (10,3%, p -value=0,002). Στο ερωτηματολόγιο μέτρησης του στρες (SIC) Παρατηρείται ότι το ποσοστό των παιδιών που δήλωσε ότι όταν είναι λυπημένο το δείχνει πολύ συχνά, είναι μεγαλύτερο μεταξύ των παιδιών της ομάδας παρέμβασης (31,0%) συγκριτικά με τα παιδιά της ομάδας ελέγχου (3,4%, p -value=0,047). Τα παιδιά και των δύο ομάδων σύμφωνα με τις απαντήσεις τους δείχνουν να έχουν στρες. Στο ερωτηματολόγιο του Kurdek <<Children's Beliefs About Parental Divorce Scale: Psychometric characteristics and concurrent validity.>> Παρατηρείται ότι το ποσοστό των παιδιών που δήλωσαν ότι ο πατέρας ήταν ο συνήθης ένοχος για τους τσακωμούς των γονέων, ήταν μεγαλύτερο μεταξύ των παιδιών της ομάδας ελέγχου (48,3%) συγκριτικά με τα παιδιά της ομάδας παρέμβασης (17,2%, p -value=0,012). Ακόμα, το ποσοστό των παιδιών που δήλωσαν ότι ο πατέρας έχει προκαλέσει τα περισσότερα προβλήματα στην οικογένεια, ήταν μεγαλύτερο μεταξύ των παιδιών της ομάδας ελέγχου (44,8%) συγκριτικά με τα παιδιά της ομάδας παρέμβασης (17,2%, p -value=0,023).

Η ολοκλήρωση της τυχαιοποιημένης κλινικής μελέτης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά επηρεάζονται από το διαζύγιο των γονιών τους και οι κατάλληλες παρεμβάσεις έχουν θετικά αποτελέσματα γιατί οι τεχνικές που εφαρμόστηκαν φαίνεται να τείνουν στην μείωση του στρες των παιδιών. (Αϊβουζίδη, 2014)

Οι Lengua και Sandler μελέτησαν την αντιμετώπιση του στρες σε παιδιά που βρίσκονται στην προεφηβεία (Liliana *et al.*, 1999). Τα αποτελέσματά της εν λόγω έρευνας τείνουν να δείχνουν μείωση του στρες των παιδιών δουλεύοντας με τους παράγοντες που το προκαλούν θεωρώντας την ιδιοσυγκρασία του κάθε παιδιού ως σημαντικό παράγοντα όπως επίσης έλαβαν υπόψη τους και τα ψυχολογικά συμπτώματα που αντίστοιχα και στην παρούσα μελέτη διερευνήθηκαν τα ψυχολογικά συμπτώματα μέσω των εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν. Σε άλλη μελέτη του Emory και Cowen και άλλων (Pedro-Carroll *et al.*, 1985) που αφορούσε τις σχέσεις υποστήριξης και προσαρμογής, φάνηκε ότι η υποστήριξη για να προσαρμοστούν καλύτερα και να αντιμετωπίσουν το διαζύγιο μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά. Βρέθηκε λοιπόν να επηρεάζονται θετικά.

5.5 Επικοινωνία παιδιών με τον ένα γονέα

Στα ελληνικά διαζύγια όπως έχει αναφερθεί και εκτενώς στα παραπάνω κεφάλαια είναι σύνηθες η επιμέλεια να ανατίθεται στον έναν από τους δύο γονείς. Όπως έχει διαπιστωθεί κατά την συντριπτική πλειοψηφία δίνεται στην μητέρα. Αυτό επιβεβαιώνεται και από έρευνα που έγινε το 2007 στο πρωτοδικείο Αθηνών, κατανοούμε ότι δεν μπορούμε να γενικεύσουμε τα αποτελέσματα διότι δεν αφορά όλο τον Ελλαδικό χώρο η έρευνα.

Η έρευνα αφορούσε την γονική μέριμνα, επιμέλεια και επικοινωνία παιδιών σε περίπτωση διαζυγίου. Τα στατιστικά στοιχεία της έρευνας αφορούν όλες τις αποφάσεις του έτους 2007 (απογραφή) του Πρωτοδικείου Αθηνών, Διαδικασία διατροφών. Απλά τυχαία δείγματα (μεγέθους 30) αποφάσεων ετών 1999 έως και 2008 (εξαιρουμένου του 2007). Οι στατιστικοί έλεγχοι έδειξαν ότι οι αποφάσεις του 2007 δεν παρουσιάζουν συστηματικές αποκλίσεις από αυτές των άλλων ετών.

Παρατίθενται δύο πίνακες με στατιστικά στοιχεία που έρχονται να επιβεβαιώσουν αυτό που έχει βρεθεί και στην βιβλιογραφία, ότι την επιμέλεια την παίρνει η μητέρα.

Πόσες αποφάσεις αναθέτουν άσκηση επιμέλειας στον πατέρα και πόσες στη μητέρα:

Σύνολο αποφάσεων

14_Επιμέλεια Αριθμός %

Γυναίκα γονέας 840 92.31

Άνδρας γονέας 62 6.81

Άλλος 8 0.88

N= 910

*= 1.297

TOTAL= 2.207

.

Αποφάσεις 2007

14_Επιμέλεια Αριθμός %

Γυναίκα γονέας 746 92.10

Άνδρας γονέας 58 7.16

Άλλος 6 0.74

N= 810

*= 1.122

TOTAL= 1.932

.

Αποφάσεις άλλων ετών (πλην του 2007)

14 Επιμέλεια Αριθμός %

Γυναίκα γονέας 94 94.00

Άνδρας γονέας 4 4.00

"Άλλος 2 2.00

N= 100

*= 175

TOTAL= 275

Η έρευνα αυτή σχολιάστηκε στην παρουσίαση της ημερίδας που έγινε στο δήμο Αθηναίων και οι δικηγόροι έκαναν τα δικά τους ερμηνεύτηκα σχόλια σχετικά με τα αποτελέσματα, μερικά από τα οποία θα παραθέσουμε.

Τα αποτελέσματα της έρευνας και τα προκύψαντα ποσοστά δεν αφήνουν κανένα περιθώριο αμφιβολίας. Στη χώρα μας παρότι η γονική μέριμνα αποτελεί καθήκον και δικαίωμα αμοιτέρων των γονέων κυριαρχεί στο διαζύγιο η αποκλειστική επιμέλεια των τέκνων να ασκείται από τη μητέρα. Η επιμέλεια δίδεται αποκλειστικά στη μητέρα όταν αυτή υποβάλλει σχετικό αίτημα σε ποσοστό 90% περίπου, ανεξάρτητα από την ηλικία και το φύλλο των παιδιών, ο δε πατέρας περιορίζεται στο ρόλο του επισκέπτη και έτσι αντί να έχει ουσιαστικό ρόλο στο βίο του παιδιού γίνεται θολή φιγούρα περίπου σαν ανάμνηση μιας βόλτας του Σαββατοκύριακου.

Η στάση του αυτή ερμηνεύεται ως συμμόρφωση με την κρατούσα αντίληψη και πρακτική που επιβάλλει την ανάθεση της επιμέλειας αποκλειστικά στη μητέρα, χωρίς να σημαίνει οπωσδήποτε ελλιπές ενδιαφέρον για τα παιδιά και την ανατροφή τους. Τουναντίον αμφότεροι οι γονείς έχουν ελλιπή πληροφόρηση για το ότι θα μπορούσαν να ασκήσουν από κοινού την επιμέλεια των παιδιών τους.

Εξάλλου όταν ο πατέρας διεκδικεί την επιμέλεια (ποσοστό 9% περίπου) πολύ συχνά του ανατίθεται από το Δικαστήριο, (ποσοστό 7% περίπου) πρόκειται όμως για ακραίες κοινωνικά περιπτώσεις προφανούς ακαταλληλότητας της μητέρας είτε για περιπτώσεις εγκαταλείψεως των τέκνων από αυτήν.

Στον αντίποδα της επιμέλειας η επικοινωνία αποτελεί χαρακτηριστικό αίτημα του πατέρα το οποίο ζητά με ανταγωγή είτε με αγωγή σε ποσοστό 12% περίπου. Είναι πιθανότατο ότι

το δικαίωμα επικοινωνίας ασκείται σε ποσοστό πολύ μεγαλύτερο από αυτό που προκύπτει από την παρούσα έρευνα αν ληφθεί υπόψη ότι υφίστανται ιδιωτικά συμφωνητικά διαζυγίου περί επικοινωνίας τα οποία τηρούνται.

Σημαντικό είναι ότι σε όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις που ο πατέρας υπέβαλλε σχετικό αίτημα του επιδικάσθηκε δικαίωμα επικοινωνίας με τα τέκνα του ανεξαρτήτως φύλλου και ηλικίας. Ωστόσο ο συνολικός χρόνος καθώς και οι ημέρες επικοινωνίας που επιδικάζονται φέρονται σχεδόν πανομοιότυπες δηλαδή ορίζουν χρόνο επικοινωνίας δύο Σαββατοκύριακα το μήνα ένα απόγευμα την εβδομάδα από μία εβδομάδα εναλλάξ τις εορτές Χριστουγέννων και Πάσχα και δεκαπέντε έως 30 ημέρες διακοπές το καλοκαίρι. Παρότι το δικαίωμα της επικοινωνίας παρέχεται στο γονέα που δεν ασκεί την επιμέλεια ως απορρέον από το φυσικό δεσμό του με το παιδί και προς αποφυγή της αποξενώσεώς τους, αλλά και προς παρακολούθηση της ανάπτυξης του, το μικρό χρονικό διάστημα που παρέχεται σύμφωνα με τα παραπάνω κινείται στα περιθώρια και όχι στον πυρήνα της ζωής του παιδιού και των δραστηριοτήτων του (Παραβάντης,2007). Μελετώντας προσεκτικά την παραπάνω έρευνα γίνεται κατανοητό τα παιδιά να έχουν μία δυσκολία με την επικοινωνία τους με τον γονέα που μένει σε άλλο σπίτι, δεν υπάρχει η καθημερινή τριβή και η οικειότητα. Όταν ο χωρισμός των γονιών δεν είναι καλός και η δικαστική απόφαση δεν διευκολύνει την επικοινωνία, μπαίνουν επιπλέον εμπόδια στην μεταξύ τους σχέση.

Βιβλιογραφικά δεν έχουν βρεθεί άλλες έρευνες που να έχουν διεξαχθεί στον Ελλαδικό χώρο με θέμα την επικοινωνία του παιδιού με τον έναν γονέα, σίγουρα αυτό που θα μπορούσαμε να σχολιάσουμε και βασιζόμενοι και στην πιο πάνω έρευνα είναι οι επιπτώσεις που μπορεί να χει μια δικαστική απόφαση στην ψυχολογία του παιδιού για παράδειγμα η λίγη επικοινωνία απομακρύνει το παιδί από τον έναν γονέα, εκτιμούμε ότι δεν μπορεί να χτιστεί μία σχέση μέσω τηλεφώνου ή ακόμα αν σκεφτούμε την περίπτωση της χιλιομετρικής απόστασης και η επικοινωνία γίνεται μόνο σε γιορτές.

Η ελληνική πολιτεία έχει μεριμνήσει για τα δικαιώματα των παιδιών στο σχολείο που οι γονείς βρίσκονται σε διάσταση, έχει σταλεί σχετικό έγγραφο σε όλες τις σχολικές διευθύνσεις και έχει κοινοποιηθεί και στο συνήγορο του πολίτη που ορίζει τα δικαιώματα παιδιών-μαθητών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση των οποίων οι γονείς βρίσκονται σε διάσταση ή είναι διαζευγμένοι. Ορίζονται τα παρακάτω : α) Στις περιπτώσεις που λόγω διάστασης ή διαζυγίου των γονέων μαθητή, η άσκηση της επιμέλειας του προσώπου του έχει ανατεθεί στον ένα γονέα (που διαμένει μαζί του), η

περιστασιακή επικοινωνία του παιδιού με τον γονέα που δεν μένει μαζί του, αλλά διατηρεί την γονική μέριμνα αυτού, δεν μπορεί να απαγορευθεί εντός του σχολικού χώρου, κατά μείζονα δε λόγο δεν μπορεί να απαγορευθεί η είσοδος του γονέα αυτού στο σχολείο. Η επικοινωνία αυτή ωστόσο δεν μπορεί να γίνεται συστηματικά, και δεν θα πρέπει να παρεμποδίζει την συμμετοχή του παιδιού στην εκπαιδευτική διαδικασία. β) Δεδομένου ότι η δικαστική απόφαση περί επικοινωνίας ορίζει μόνο το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο γονέας που μένει με το παιδί οφείλει να έχει αυτό στη διάθεση του άλλου γονέα, η επικοινωνία πέραν της ρυθμιζόμενης στη δικαστική απόφαση δεν μπορεί να αποκλείεται παρά μόνο αν ρητά την απαγορεύει η απόφαση. Η οποιαδήποτε προφορική ή γραπτή εντολή του ενός γονέα προς το σχολείο να απαγορεύσει την είσοδο του άλλου ή την επικοινωνία με το τέκνο, εξετάζεται με προσοχή, αλλά δεν είναι υποχρεωτική αφ' εαυτής. γ) Η συμμετοχή του γονέα που δεν διαμένει με το παιδί σε εκδηλώσεις, όπως οι σχολικές εορτές, δεν μπορεί επίσης να απαγορευθεί, παρά μόνο για σπουδαίο λόγο (εάν ο γονέας με τις ενέργειές του προκαλεί αναστάτωση της εκδήλωσης ή η παρουσία του δημιουργεί προβλήματα στο τέκνο). Η αντίθετη επιθυμία του άλλου γονέα, από μόνη της, δεν μπορεί να συνιστά σπουδαίο λόγο.

Επίσης επισημαίνεται ότι για την περίπτωση που η δικαστική απόφαση θέτει όρους για την υλοποίηση της επικοινωνίας (όπως σε περίπτωση που επιβάλλεται η παρουσία του άλλου γονέα ή κοινωνικού λειτουργού), η υποχρέωση συμμόρφωσης προς αυτήν επιβάλλει, προκειμένου να επιτραπεί επικοινωνία στο χώρο του σχολείου, να εξεταστεί από τους εκπαιδευτικούς εάν πληρούνται οι παραπάνω όροι. δ) Η ενημέρωση του γονέα που δεν ασκεί την επιμέλεια του τέκνου επιβάλλεται στο πλαίσιο εκπλήρωσης των υποχρεώσεων του σχολείου. Κατ' εξαίρεση, εάν από τον γονέα έχει αφαιρεθεί συνολικά η άσκηση της γονικής μέριμνας, υποχρέωση ενημέρωσης του για το πρόσωπο του τέκνου (επομένως και για τη φοίτηση του) έχει ο άλλος γονέας. ε) Η συμμετοχή του γονέα που δεν ασκεί την επιμέλεια του τέκνου-μαθητή (αλλά το υπόλοιπο της γονικής του μέριμνας) στα συλλογικά όργανα της σχολικής κοινότητας (Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων) δεν μπορεί να αποκλειστεί λόγω της μη δικαστικής ανάθεσης της άσκησης της επιμέλειας σε αυτόν, εκτός εάν προβλέπεται η συμμετοχή του ενός μόνο γονέα, οπότε κα προτιμηθεί εκείνος που ασκεί την επιμέλεια. στ) Η παραλαβή του τέκνου γίνεται από το πρόσωπο που ορίζει ο γονέας που ασκεί την επιμέλειά του. Σε περίπτωση διαφωνίας των γονέων που ασκούν από κοινού την επιμέλεια, η παραλαβή θα πρέπει να γίνεται από το πρόσωπο που είχε οριστεί, πριν προκύψει η διαφωνία τους, έως ότου προσκομισθεί

στο σχολείο δικαστική απόφαση, η οποία να επιλύει τη διαφωνία των γονέων. Μέριμνα του εκπαιδευτικού πρέπει να αποτελεί η προστασία των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων του παιδιού- μαθητή σε ανατροφή και από τους δύο γονείς, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη την άποψη του παιδιού και έχοντας ως γνώμονα το συμφέρον του, καθώς και την απρόσκοπτη άσκηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, χωρίς να ευνοεί τυχόν ανοίκειες ιδιοκτησιακές αντιλήψεις του γονέα που ασκεί την επιμέλεια απέναντι στο παιδί-μαθητή. (<http://edu.klimaka.gr/nomothesia/dioikhtika/1004-dikaiwmata-mathhtwn-chorismenwn-diastash-gonewn.html>)

5.6 Εναλλασσόμενη κατοικία

Η εναλλασσόμενη κατοικία, δεν εφαρμόζεται στην Ελλάδα παρά μόνο αν το αποφασίσουν οι γονείς. Όταν μιλάμε για εναλλασσόμενη κατοικία απαραίτητη προϋπόθεση είναι η κοινή επιμέλεια. Όσον αφορά την Ελλάδα δεν υπάρχει βιβλιογραφία για να γίνει εκτενής αναφορά γιατί τα ελληνικά δικαστήρια όπως αναφέραμε και πιο πάνω δεν δίνουν κοινή επιμέλεια. Παρόλα αυτά στο κεφάλαιο αυτό θα προσεγγισθεί η εναλλασσόμενη κατοικία με βάση το πώς εφαρμόζεται σε Ευρωπαϊκά κράτη.

Στη Γαλλία, η ισχύουσα νομοθεσία προβλέπει την από κοινού εναλλασσόμενη επιμέλεια / φροντίδα, αλλά οποιαδήποτε σύγκρουση, ακόμη και αν προέρχεται από ένα μόνο μέρος, δίνει στο δικαστήριο τη δυνατότητα να βάλει στην άκρη τον κανόνα αυτό. Αυτό δημιουργεί μεγάλη δυσαρέσκεια. Η πρακτική της εναλλασσόμενης επιμέλειας/φροντίδας δεν υπήρξε ποτέ ταμπού στη Γαλλία. (<http://www.synepimelia.gr/?p=756>)

Οι χώρες που μπορεί να εφαρμοστεί η εναλλασσόμενη κατοικία είναι αυτές που έχουν αναφερθεί και σε παραπάνω κεφάλαιο που εφαρμόζουν την κοινή επιμέλεια. Για παράδειγμα στην Δανία Με τον νόμο του 2007 (Parental Responsibility Act 2007, Act No. 499), κεφάλαιο 3 παρ. § 17, δεν προβλέπεται αναγκαστικά η εξίσου κοινή επιμέλεια ή η κοινή επιμέλεια δίνει χώρο για αντίθετες συμφωνίες των γονέων. Δηλαδή επιτρέπει την αποκλειστική επιμέλεια εάν συμφωνήσουν οι γονείς ή αν το δικαστήριο τερματίσει την κοινή επιμέλεια. Άρα η εξίσου κοινή επιμέλεια δεν είναι η επιβαλλόμενη λύση αλλά η προκρινόμενη λύση. Οι κοινωνικές υπηρεσίες λειτουργού τόσο διαμεσολαβητικά όσο και για ν' αποφεύγουν τις αντιδικίες, μια και στην περίπτωση διαφωνιών από την κοινή επιμέλεια να είναι αυτές που υποβάλλουν αιτήσεις για δικαστική προστασία. (Jeppesen de Boer, 2008) .Στην εναλλασσόμενη κατοικία το παιδί έχει δύο σπίτια και ο χρόνος είναι χωρισμένος ισόποσος μεταξύ της μητέρας και του πατέρα. Το παιδί όσες μέρες μένει με τη μητέρα μένει αντίστοιχα και με τον πατέρα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύθηκε η γονεϊκή απώλεια που προκύπτει από τη απουσία του ενός γονέα από την καθημερινότητα του παιδιού όπως προκύπτει από το διαζύγιο. Τα παιδιά βιώνουν έντονα και δυσάρεστα συναισθήματα από το διαζύγιο των γονιών τους, η ηλικία και το φύλο διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για το πώς το παιδί θα αντιδράσει και πόσο θα επηρεαστεί. Οι σχέσεις των γονιών επηρεάζουν και αυτές με την σειρά τους τα παιδιά. Οι έρευνες δείχνουν ότι και οι άντρες και οι γυναίκες στρεσάρονται από την διαδικασία του διαζυγίου. Σε μελέτη των Both και Amato για το διαζύγιο διερευνώντας το ψυχολογικό στρες, φάνηκε το στρες πριν και μετά την διαδικασία του διαζυγίου να είναι εξίσου έντονο και στο ίδιο επίπεδο πριν και μετά το χωρισμού, το ψυχολογικό στρες εξακολουθεί να υπάρχει κατά τα δύο επόμενα χρόνια. Αντίστοιχα πολύ έντονο είναι το στρες και για τα παιδιά, αρκετές μελέτες έρχονται να το επιβεβαιώσουν. Το μοίρασμα της διαμονής σε δύο σπίτια, σε δυο περιβάλλοντα με διαφορετικούς κανόνες και πρακτικές πειθαρχίας μπορεί σύμφωνα με την βιβλιογραφία να αποτελέσει παράγοντα στρες. Επίσης στο κεφάλαιο αυτό αναπτύχθηκε η επικοινωνία των παιδιών με τον ένα γονέα και τι προβλέπει η νομοθεσία πως μπορεί να γίνει η επικοινωνία στο σχολικό χώρο. Παρουσιάστηκε η εναλλασσόμενη κατοικία στην Ελλάδα πως ορίζεται αλλά και πως εφαρμόζεται σε άλλα κράτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Παιδιά εκτός γάμου

Στο κεφάλαιο αυτό θα δοθούν ορισμοί σύμφωνα με τα λεξικά της νεοελληνικής γλώσσας και θα γίνει εκτενής αναφορά στο τι ορίζει ο νόμος για τα παιδιά εκτός γάμου και ποια η επικοινωνία που μπορεί να έχει ο πατέρας. Επιπλέον θα εξετασθεί υπό το πρίσμα της Ελληνικής κοινωνίας πως λειτουργεί το κράτος για τα παιδιά εκτός γάμου και θα γίνει και μία αναφορά στο τρόπο αντιμετώπισης από τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη.

6.1 Ορισμός παιδιών εκτός γάμου

Τα παιδιά εκτός γάμου, θεωρούνται τα παιδιά που γεννήθηκαν χωρίς γάμο (θρησκευτικό ή πολιτικό). Στο λεξικό της κοινής νεοελληνικής βρέθηκε ο όρος εξώγαμος, η, ο που αναφέρεται για το παιδί που γεννήθηκε από γονείς, οι οποίοι δεν έχουν συνάψει μεταξύ τους νόμιμο γάμο. Επίσης αναφέρεται και ο όρος νόθος: Σύμφωνα με διατάξεις του νόμου για τα εξώγαμα τέκνα. (Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, 1998)

Σύμφωνα με το λεξικό του καθηγητή Μπαμπινιώτη εξώγαμος, η, ο παρατηρούμε ομοιότητες με τον πιο πάνω ορισμό, θεωρείται το παιδί που οι γονείς δεν έχουν συνάψει γάμο. Σαν συνώνυμες λέξεις δίνονται ο νόθος. (Μπαμπινιώτης, 2005)

Ο ορισμός σχετικά με τα παιδιά εκτός γάμου έχει την ίδια εννοιολογική σημασία και δεν παρατηρούνται σημασιολογικές διαφορές, για το λόγο αυτό δεν θα παρατεθούν άλλοι ορισμοί. Στην παρούσα εργασία δεν θα χρησιμοποιείται ο όρος εξώγαμος ή νόθος αλλά παιδιά εκτός γάμου.

6.2 Τι ορίζει ο νόμος για τα παιδιά εκτός γάμου

Ο Αστικός Κώδικας, περιλαμβάνει ένα άρθρο (1515) για τα τέκνα χωρίς γάμο των γονέων τους και συγκεκριμένα αναφέρει: Η γονική μέριμνα του ανήλικου τέκνου που γεννήθηκε και παραμένει χωρίς γάμο των γονέων του, ανήκει στη μητέρα του. Σε περίπτωση αναγνώρισης του, αποκτά γονική μέριμνα και ο πατέρας, που όμως την ασκεί αν υπάρχει συμφωνία των γονέων κατά το άρθρο 1513 ή αν έπαυσε η γονική μέριμνα της μητέρας ή αν αυτή αδυνατεί να την ασκήσει για νομικούς ή πραγματικούς λόγους. (Καρακώστας, 2011)

6.2.1 Δικαιώματα παιδιών εκτός γάμου

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία έχει κυρωθεί στη χώρα μας με το Ν.2101/1992, που διαθέτει αυξημένη τυπική ισχύ, κατ'άρθρο 28 του Συντάγματος, αποτελεί το σημαντικότερο διεθνώς νομικό κείμενο για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Στη Σύμβαση αυτή (στο εξής ΔΣΔΠ) το δικαίωμα του παιδιού σε ανατροφή και από τους δύο γονείς κατοχυρώνεται σε μια σειρά άρθρων, πράγμα που αποδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία που του αποδίδεται.

Το άρθρο 7 ορίζει ότι «Το παιδί εγγράφεται στο ληξιαρχείο αμέσως μετά τη γέννησή του και έχει από εκείνη τη στιγμή το δικαίωμα του ονόματος, το δικαίωμα να αποκτήσει ιθαγένεια και, στο μέτρο του δυνατού, το δικαίωμα να γνωρίζει τους γονείς του και να ανατραφεί από αυτούς» (παρ.1). Το άρθρο 8 κατοχυρώνει το δικαίωμα του παιδιού 'για τη διατήρηση της ταυτότητάς του, συμπεριλαμβανομένων και των οικογενειακών σχέσεών του. Το άρθρο 9 (παρ.3) προβλέπει ειδικότερα ότι «Τα συμβαλλόμενα κράτη σέβονται το δικαίωμα του παιδιού που ζει χωριστά από τους δύο γονείς του ή από τον ένα από αυτούς να διατηρεί κανονικά προσωπικές σχέσεις και να έχει άμεση επαφή με τους δύο γονείς του, εκτός αν αυτό είναι αντίθετο με το συμφέρον του παιδιού» και αποτελεί το κατ' εξοχήν άρθρο που θεμελιώνει το δικαίωμα επικοινωνίας στις περιπτώσεις διαζυγίου ή διάστασης, ή παιδιού γεννημένου εκτός γάμου, του οποίου οι γονείς δεν συμβιώνουν.

Τέλος, το άρθρο 18 (παρ.1 εδ.α') ορίζει ότι: «Τα συμβαλλόμενα κράτη καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για την εξασφάλιση της αναγνώρισης της αρχής,

σύμφωνα με την οποία και οι δύο γονείς είναι από κοινού υπεύθυνοι για την ανατροφή του παιδιού και την ανάπτυξή του».

Όπως προκύπτει αβίαστα από την απλή ανάγνωση των πιο πάνω άρθρων, η ΔΣΔΠ δεν κάνει καμία διάκριση μεταξύ των γονέων με βάση το φύλο, αναφερόμενη πάντα στον ουδέτερο όρο γονέας, ούτε με βάση την ύπαρξη ή μη νομικού δεσμού μεταξύ των γονέων, και, τέλος, κατοχυρώνει το δικαίωμα του παιδιού σε ανατροφή και από τους δύο γονείς από το χρονικό σημείο της γέννησής του.

Η κατοχύρωση όμως του δικαιώματος του παιδιού σε ανατροφή και από τους δύο γονείς από τις διατάξεις του εσωτερικού μας δικαίου δεν είναι εξίσου ικανοποιητική για όλα τα παιδιά ανεξαιρέτως.

Όσον αφορά τα παιδιά, των οποίων οι γονείς έχουν τελέσει μεταξύ τους γάμο, αλλά και τα παιδιά που γεννιούνται πλέον από γονείς που έχουν υπογράψει σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ τους (άρ.10 ν.3719/2008), το δικαίωμά τους αυτό κατοχυρώνεται πλήρως, κατά τη διάρκεια του γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης. (Μπλιάτη,2009), (<http://www.synepimelia.gr/?p=854>)

Η προσπάθεια των Ηνωμένων Εθνών για τη σύνταξη της πρώτης σύμβασης για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, θεωρείται χρονικά ορόσημο το έτος 1989, στις 20 Νοεμβρίου υιοθετείται από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών η Σύμβαση για τα ,δικαιώματα του Παιδιού. Πρόκειται για έναν κατάλογο κατοχυρωμένων δικαιωμάτων, του οποίου τα μέτρα προστασίας κρίνονται με βάση το καλύτερο συμφέρον του παιδιού. Ταυτόχρονα αναγνωρίζεται υπέρ του παιδιού ένας, διαρκώς αυξανόμενος, ρόλος στη διαμόρφωση των καταστάσεων που το αφορούν. (Ρούκουνας Ε. 1995:280-283)

6.3 Δικαιώματα γονέων ως προς τα παιδιά εκτός γάμου

Η νομοθεσία ορίζει για τα παιδιά εκτός γάμου στο άρθρο 1484 του αστικού κώδικα σε περίπτωση αναγνώρισης, εκούσιας ή δικαστικής, αν ο νόμος δεν ορίζει διαφορετικά, το τέκνο έχει ως προς όλα θέση τέκνου γεννημένου σε γάμο απέναντι στους δύο γονείς και τους συγγενείς τους. (<http://www.epimelitesanilikon.gr>)

Το τέκνο που γεννήθηκε χωρίς γάμο έχει συγγένεια με τη μητέρα και τους συγγενείς της, όμως δεν συνδέεται νομικά με τον βιολογικό πατέρα και δεν έχει μ' αυτόν καμιά συγγένεια, ακόμη και αν αυτός είναι γνωστός ή βέβαιος. Μπορεί όμως να αναγνωρισθεί από αυτόν, εκούσια ή δικαστικά ή με επιγενόμενο γάμο, οπότε αποκτά δικαιώματα και υποχρεώσεις τέκνου που γεννήθηκε σε γάμο. (<http://www.mlsi.gov.cy/>)

Ο πατέρας έχει το δικαίωμα να ζητήσει να αναγνωρίσει το τέκνο. Η αναγνώριση ενός τέκνου μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: είτε εκούσια, με σύνταξη σχετικής συμβολαιογραφικής πράξης ή διαθήκης, είτε δικαστικά με έγερση αγωγής αναγνώρισης της πατρότητας. Ο πατέρας μπορεί να αναγνωρίσει εκούσια ως δικό του το τέκνο που γεννήθηκε χωρίς γάμο, εφόσον συναινεί σ' αυτό και η μητέρα. Αν η μητέρα έχει πεθάνει ή δεν έχει δικαιοπρακτική ικανότητα, η αναγνώριση γίνεται με μόνη τη δήλωση του πατέρα. Αν έχει πεθάνει ο πατέρας ή δεν έχει δικαιοπρακτική ικανότητα, η αναγνώριση μπορεί να γίνει από τον παππού ή τη γιαγιά της πατρικής γραμμής. (<http://www.cylaw.org/>)

Σύμφωνα με το άρθρο 1479 η μητέρα έχει δικαίωμα να ζητήσει με αγωγή την αναγνώριση της πατρότητας του τέκνου της που γεννήθηκε χωρίς γάμο της με τον πατέρα του. Το ίδιο δικαίωμα έχει και το τέκνο. Όταν η μητέρα αρνείται την προβλεπόμενη από την πρώτη παράγραφο του άρθρου 1475 συναίνεσή της, δικαίωμα δικαστικής αναγνώρισης έχουν επίσης ο πατέρας και, στην περίπτωση της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 1475, ο παππούς ή η γιαγιά της πατρικής γραμμής.

Σύμφωνα με το άρθρο 1480 Η αγωγή της μητέρας ασκείται κατά του πατέρα ή των κληρονόμων του. Η αγωγή του τέκνου ασκείται κατά του γονέα που δεν έχει προβεί στην αναγκαία για την εκούσια αναγνώριση δήλωση ή κατά των κληρονόμων του. Η αγωγή του πατέρα ή των γονέων του ασκείται κατά της μητέρας ή των κληρονόμων της. Το άρθρο 1481 ορίζει ότι η πατρότητα τεκμαίρεται, αν αποδειχθεί ότι αυτός, για τον οποίο προβάλλεται ισχυρισμός ότι είναι πατέρας, είχε σαρκική συνάφεια με τη μητέρα κατά το

κρίσιμο διάστημα της σύλληψης. Το τεκμήριο δεν ισχύει, αν η αγωγή ασκείται από το τέκνο μετά τη ενηλικίωσή του και ο πατέρας πέθανε πριν από το τέλος της αποδεικτικής διαδικασίας στον πρώτο βαθμό. Το άρθρο 1482 Το τεκμήριο του προηγούμενου άρθρου ανατρέπεται, αν προκύπτουν σοβαρές αμφιβολίες για την πατρότητα. Επίσης στο άρθρο 1483

Το δικαίωμα της μητέρας να ζητήσει την αναγνώριση της πατρότητας του τέκνου της αποσβήνεται όταν περάσουν πέντε χρόνια από τον τοκετό. Το δικαίωμα του τέκνου αποσβήνεται, ένα έτος μετά την ενηλικίωσή του, και το δικαίωμα του πατέρα ή των γονέων του δύο έτη αφότου αρνήθηκε τη συναίνεσή της η μητέρα. Αν η μητέρα ήταν έγγαμη κατά το κρίσιμο διάστημα της σύλληψης του τέκνου, η προθεσμία του πρώτου εδαφίου της προηγούμενης παραγράφου αρχίζει αφότου γίνει αμετάκλητη η απόφαση που δέχεται την προσβολή της πατρότητας. (Γεωργιάδης κ. συν., 2003)

6.4 Τι επικοινωνία υπάρχει με τον ένα γονέα για τα παιδιά

Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία στην Ελλάδα την επιμέλεια του τέκνου εκτός γάμου την έχει η μητέρα. Σε περίπτωση που ο πατέρας αναγνωρίσει το παιδί με όποιον τρόπο από αυτούς που αναφέρθηκαν παραπάνω έχει υποχρέωση καταβολής διατροφής. Ο πατέρας έχει μόνο υποχρεώσεις ως προς το παιδί. Η γονική μέριμνα του ανήλικου τέκνου που γεννήθηκε και παραμένει χωρίς γάμο των γονέων του, ανήκει στη μητέρα του. Σε περίπτωση αναγνώρισης του, αποκτά γονική μέριμνα και ο πατέρας, που όμως την ασκεί αν υπάρχει συμφωνία των γονέων κατά το άρθρο 1513 ή αν έπαυσε η γονική μέριμνα της μητέρας ή αν αυτή αδυνατεί να την ασκήσει για νομικούς ή πραγματικούς λόγους. (<http://www.cylaw.org/>)

Ο νόμος δεν ορίζει συγκεκριμένη επικοινωνία του πατέρα με το τέκνο εκτός γάμου. Η επικοινωνία καθορίζεται ύστερα από απόφαση του δικαστηρίου. Η μητέρα όπως αναφέρθηκε και εκτενώς με την παράθεση των παραπάνω νόμων αποφασίζει για όλα τα θέματα που αφορούν το παιδί.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε συγκρίνοντας τα παιδιά των διαζευγμένων γονέων σε σχέση με τα παιδιά εκτός γάμου ότι δεν υπάρχει ισοτιμία στην επικοινωνία του πατέρα με τα παιδιά. Παρατηρούμε ότι δεν διευκολύνεται από τα ένδικα μέσα η επικοινωνία και δεν βρέθηκε βιβλιογραφικά η συνδρομή κοινωνικού λειτουργού σε περιπτώσεις παιδιών εκτός γάμου. Επίσης δεν βλέπουμε ομοιότητες σε άλλα Ευρωπαϊκά κράτη σε σχέση με τη νομοθεσία για τα παιδιά εκτός γάμου. Για παράδειγμα η απόφαση της Zaunegger της Γερμανίας 2009 αυτή η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων – ΕΔΔΑ του έτους 2009 σηματοδότησε την εξάλειψη και της τελευταίας διάκρισης για τα παιδιά εκτός γάμου στις γερμανόφωνες χώρες. Μέχρι τότε την γονική μέριμνα / επιμέλεια των παιδιών εκτός γάμου την ανέθεταν αποκλειστικά στην μητέρα και μόνο εάν αυτή συμφωνούσε μπορούσε ν' αναθέσει το Δικαστήριο και στον πατέρα. Παρατηρούμε λοιπόν από την παρουσίαση της απόφασης να είναι ενεργές οι κοινωνικές υπηρεσίες και συνεπικουρούν για το συμφέρον του παιδιού. (<http://www.synepimelia.gr/>)

Ο Horst Zaunegger είναι Γερμανός ο οποίος γεννήθηκε το 1964 και ζει στην Pulheim (Γερμανία). Έχει μια κόρη που γεννήθηκε εκτός γάμου το 1995, η οποία μεγάλωσε και με τους δύο γονείς μέχρι το χωρισμό τους τον Αύγουστο του 1998. Από εκείνη τη στιγμή μέχρι το 2001 έζησε με τον πατέρα της.

Αφού το παιδί είχε αλλάξει σπίτι και είχε πάει για να ζήσει με τη μητέρα του, οι γονείς, **με τη βοήθεια των κοινωνικών υπηρεσιών** κατέληξαν σε συμφωνία, σύμφωνα με την οποία ο πατέρας θα είχε συχνή επικοινωνία με το παιδί σε τακτική βάση. Σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, η μητέρα είχε την αποκλειστική γονική μέριμνα και επιμέλεια του παιδιού. Σημειώνεται ότι στην Γερμανία από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η επιμέλεια παιδιών εντός γάμου παραμένει κοινή μετά τον χωρισμό και το διαζύγιο. Για τα παιδιά εκτός γάμου έπρεπε να συμφωνήσει και η μητέρα για να υποβάλλουν μια κοινή δήλωση για να επιτραπεί από το Δικαστήριο η από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας και επιμέλειας. Επειδή η μητέρα δεν συμφωνούσε, ο κ. Zaunegger ζήτησε να το διατάξει το Δικαστήριο.

Το Πρωτοδικείο Κολωνίας και το Εφετείο Κολωνίας απέρριψαν την αγωγή επειδή σύμφωνα με το γερμανικό δίκαιο απαιτείτο η συγκατάθεση και της μητέρας για την από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας παιδιών εκτός γάμου. Το ίδιο έκρινε και το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο.

Το ΕΔΔΑ – Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με την απόφασή του, επεσήμανε ότι τα Γερμανικά Δικαστήρια, απορρίπτοντας την αίτηση του κ. Zaunegger για ανάθεση σ' αυτόν κοινής γονικής μέριμνας και επιμέλειας χωρίς να εξετάσουν κατά πόσον αυτή θα ήταν προς το συμφέρον του παιδιού – επειδή το εθνικό δίκαιο δεν του επέτρεπε να το κάνουν – τα εθνικά δικαστήρια του είχαν επιφυλάξει μια διακριτική μεταχείριση σε σχέση με τη μητέρα και σε σύγκριση με παντρεμένους πατέρες.

Εξετάζοντας το κατά πόσο έχει εφαρμογή το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ (απαγόρευση διακρίσεων) δέχθηκε το ΕΔΔΑ κατά αρχάς ότι οι διατάξεις του εσωτερικού γερμανικού δικαίου είχαν ως στόχο την προστασία της ευημερίας του παιδιού που γεννήθηκε εκτός γάμου, εξασφαλίζοντας ότι ένα πρόσωπο – η μητέρα του – θα το εκπροσωπούσε και θα λάμβανε κάθε απόφαση γι' αυτό από τη γέννησή του και για ν' αποφεύγονται οι συγκρούσεις μεταξύ των γονέων σχετικά με τα θέματα επιμέλειας. Ως εκ τούτου, οι σχετικές διατάξεις επιδίωκαν θεμιτό σκοπό.

Θεώρησε επίσης ότι θα μπορούσαν να υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να αρνηθούν στον πατέρα του παιδιού που γεννήθηκε εκτός γάμου ν' ασκεί γονική μέριμνα, για παράδειγμα,

εάν η έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των γονέων κινδύνευε να βλάψει την ευημερία του παιδιού.

Οι σκέψεις αυτές δεν ίσχυαν στην προκειμένη περίπτωση, αφού ο κ. Zaunger συνέχιζε να έχει αναλάβει τη φροντίδα του παιδιού σε τακτική βάση.

Το ΕΔΔΑ δεν συμερίστηκε την εκτίμηση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας ότι η κοινή γονική μέριμνα / επιμέλεια ενάντια στη θέληση της μητέρας θα μπορούσε εξ αρχής να θεωρηθεί ότι είναι αντίθετη προς το συμφέρον του παιδιού. Ενώ είναι αλήθεια ότι οι νομικές διαδικασίες για την ανάθεση της γονικής μέριμνας μπορεί να προκαλέσουν διαταραχή στο περιβάλλον του παιδιού, το γερμανικό δίκαιο προέβλεπε τον δικαστικό έλεγχο της ανάθεσης της γονικής μέριμνας/επιμέλειας σε περιπτώσεις όπου οι γονείς ή είχαν παντρευτεί ή είχαν επιλέξει την από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρχαν επαρκείς λόγοι για τους οποίους στην υπό κρίση υπόθεση θα επέτρεπαν λιγότερο δικαστικό έλεγχο.

Κατά συνέπεια, δεν υπήρχε εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ του καθολικού αποκλεισμού του δικαστικού ελέγχου της ανάθεσης της αποκλειστικής γονικής μέριμνας / επιμέλειας στη μητέρα και του επιδιωκόμενου σκοπού, δηλαδή την προστασία του βέλτιστου συμφέροντος ενός παιδιού που γεννήθηκε εκτός γάμου.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 ΕΔΔΑ (απαγόρευση διακρίσεων) σε συνδυασμό με το άρθρο 8 (προστασία της οικογενειακής ζωής).

Μετά την απόφαση σε χώρες όπως η Γερμανία (τον επόμενο χρόνο), η Αυστρία, η Ελβετία (μόλις πρόσφατα) κα άλλαξε ριζικά η νομοθεσία και πλέον ισχύει η κοινή γονική μέριμνα / επιμέλεια όπως και στα παιδιά εντός γάμου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα παιδιά εκτός γάμου και δίνονται ορισμοί σύμφωνα με την βιβλιογραφία που βρέθηκε σε διάφορες εγκυκλοπαίδειες, οι ορισμοί είναι ταυτόσημοι έπειτα δίνεται και ορισμός για τα παιδιά εκτός γάμου σύμφωνα με το νομικό καθεστώς στην Ελλάδα. Βλέπουμε τα δικαιώματα των παιδιών και των γονέων ως προς αυτά. Σε αυτό το κεφάλαιο δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα δικαιώματα του πατέρα διότι η μητέρα κατέχει διαφορετική θέση ως προς το παιδί σύμφωνα με το νόμο. Παρουσιάζεται η επικοινωνία παιδιού με τους γονείς του. Επίσης παρατίθεται στο παράρτημα που αφορά αυτό το κεφάλαιο μία δικαστική απόφαση της Γερμανίας όπου βλέπουμε ξεκάθαρα τον ουσιαστικό ρόλο του κοινωνικού λειτουργού.

Κεφάλαιο 7^ο

Συμπεράσματα – προτάσεις

7.1 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Με βάση τα Ελληνικά δεδομένα αλλά και με τις αλλαγές που γίνονται σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας θα γίνουν προτάσεις για περαιτέρω έρευνα σε θέματα που αφορούν το διαζύγιο, το παιδί, την οικογένεια αλλά και την ευρύτερη κοινωνία έχοντας πάντα ως στόχο μελέτης και έρευνας το παιδί.

Με αφορμή την έρευνα που παρουσιάστηκε στο πρώτο διεθνές συνέδριο με θέμα: Έρευνα για την συνεργασία των δύο γονέων μετά το διαζύγιο (Research Consensus Statement on Co-Parenting After Divorce) που ήταν η πρώτη διεθνής διεπιστημονική οργάνωση των μελετητών διαζυγίου και οικογένειας (ιατρική, νομική και ψυχικής υγείας) επαγγελματίες που ενδιαφέρονται για θέματα που σχετίζονται με την συνεργασία - ανατροφή των παιδιών μετά το διαζύγιο. Ο στόχος του Συμβουλίου είναι η ανάπτυξη μιας τεκμηριωμένης προσέγγισης για τις ανάγκες και τα δικαιώματα των παιδιών των οποίων οι γονείς ζουν χωριστά, και να διερευνήσει τη σκοπιμότητα της από κοινού ανατροφής των παιδιών να ζουν σε διαφορετικό οικογενειακό περιβάλλον. Το συνέδριο έλαβε χώρα 9-11 Ιουλίου 2014 στη Βόννη της Γερμανίας. (Kruk E., 2014) Πρέπει να διεξαχθούν έρευνες σε πανελλαδικό επίπεδο κατά πόσο αυτό είναι λειτουργικό για το παιδί να μένει ταυτόχρονα σε δύο σπίτια και από ποια ηλικία θα μπορούσε να εφαρμοστεί η εναλλασσόμενη κατοικία. Επίσης μία καινοτόμα έρευνα θα ήταν να διερευνηθεί κατά πόσο θα βοηθούσε η σταθερή κατοικία για το παιδί και να εναλλάσσονταν οι γονείς σε αυτή.

Θα πρέπει να γίνουν έρευνες στα νηπιαγωγεία και στα δημοτικά σχολεία στις οποίες θα συμμετέχουν και οι εκπαιδευτικοί και τα παιδιά και οι γονείς ταυτόχρονα ώστε να αξιολογηθεί αφενός στο πόσο επηρεάζει το διαζύγιο το παιδί σε επίπεδο ψυχολογικό-κοινωνικό-εκπαιδευτικό και αφετέρου κατά πόσο επηρεάζεται από την αποκλειστική επιμέλεια του ενός γονέα.

Θα πρέπει να διεξαχθούν μελέτες ως προς τις δικαστικές αποφάσεις πανελλαδικά για τα κριτήρια με τα οποία ανατίθεται η επιμέλεια και η επικοινωνία του άλλου γονέα

που δεν έχει επιμέλεια, αλλά και κατά πόσο λαμβάνεται υπόψη η κοινωνική έρευνα και η έκθεση του κοινωνικού λειτουργού ως προς την απόφαση του δικαστηρίου.

Επιπρόσθετα θα ήταν πολύ βοηθητική μία μακροχρόνια έρευνα σε παιδιά που οι γονείς έχουν συγκρουσιακό διαζύγιο και σε παιδιά με συναινετικό διαζύγιο των γονέων με σταθερό τον παράγοντα η επιμέλεια στη μητέρα. Να εξετασθεί κατά πόσο επηρεάζονται στην ψυχοκοινωνική τους ανάπτυξη και στις σχολικές επιδόσεις. Από μία τέτοια έρευνα αναμένουμε να δούμε σε βάθος χρόνου κατά πόσο θα επηρεαστούν το ίδιο τα παιδιά συγκρίνοντας τα αποτελέσματα των δύο ομάδων επίσης κάτι τέτοιο θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε στο κατά πόσο η κοινή επιμέλεια με ταυτόχρονη εναλλασσόμενη κατοικία είναι λειτουργική. Αν υποθέσουμε ότι έχουμε ένα συναινετικό διαζύγιο με μία πολύ καλή επικοινωνία αυτομάτως κατανοούμε ότι στην περίπτωση αυτή θα ήταν λειτουργική η κοινή επιμέλεια και η εναλλασσόμενη κατοικία αν όμως σε ένα συγκρουσιακό διαζύγιο με σταθερό τον παράγοντα καλή επικοινωνία του παιδιού με τον άλλον γονέα η επικοινωνία παραβιάζεται δεν τηρείται κατά πόσο η κοινή επιμέλεια και η εναλλασσόμενη κατοικία είναι λειτουργική, οι παραπάνω υποθέσεις είναι προς διερεύνηση για το πόσο εφαρμόσιμη και λειτουργική είναι η κοινή επιμέλεια και η εναλλασσόμενη κατοικία για το παιδί.

Έρευνα σε επαγγελματίες ψυχικής υγείας σε νοσοκομεία παιδών και ιατροπαιδαγωγικά κέντρα θα ήταν σκόπιμες για να διερευνηθεί κατά πόσο τα παιδιά επηρεάζονται από την αποκλειστική επιμέλεια και κατά πόσο η βίαιη μετεγκατάσταση, ακόμα και μετά από δικαστική απόφαση, αυξάνει τις πιθανές εκδηλώσεις μετατραυματικού στρες.

7.2 Συμπεράσματα- Συζήτηση από την βιβλιογραφική ανασκόπηση

Συμπερασματικά και κατανοώντας την πολυπλοκότητα του διαζυγίου οδηγούμαστε στο ότι είναι πολύ δύσκολο να καταλήξουμε στο τι πραγματικά είναι το σωστό και βλέπουμε ότι δεν υπάρχει μόνο ένας δρόμος ως προς την μέθοδο που θα πρέπει να ακολουθηθεί. Είδαμε ότι πολλοί είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν στην λήψη αποφάσεων για την ανάθεση της επιμέλειας για παράδειγμα το φύλο είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη και βιβλιογραφικά είδαμε τι κάθε περίπτωση είναι ξεχωριστή και οι συνθήκες διαφορετικές επίσης στο διαζύγιο δεν είναι μόνο παιδί και γονείς αλλά ένα ολόκληρο το δίκτυο που υπάρχει. Αυτό που μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα είναι ότι το διαζύγιο είτε συγκρουσιακό είτε συναινετικό επηρεάζει όλα τα μέρη του.

Η βιβλιογραφία επιβεβαιώνει την πολυπλοκότητα και ανοίγει δρόμους για περαιτέρω μελέτη και έρευνα. Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού είναι πολύ ουσιαστικός και απαραίτητος για την οικογένεια στην ελληνική κοινωνία και τις ανάγκες που έχουν σε θέματα οικογένειας και παιδιού κατανοούμε την μεγάλη έλλειψη από καταρτισμένους επαγγελματίες που θα μπορούν με εργαλείο την κοινωνική έρευνα-έκθεση να βοηθήσουν ουσιαστικά την οικογένεια. Δεν υπάρχουν δομές και εγκεκριμένοι φορείς που να ασχολούνται με το διαζύγιο στην Ελλάδα. Είναι πολύ επικίνδυνο να έχουν αναλάβει ρόλο εκπροσώπου στην Ελλάδα ΜΚΟ με ελλιπής κατάρτιση επιστημονικού προσωπικού και να στηρίζονται σε εθελοντές επιστήμονες χωρίς σταθερότητα και έλεγχο από κρατικό φορέα και μη έχοντας ουσιαστικά δικαιοδοσία για παρέμβαση. Για το λόγο αυτό δεν έγινε αναφορά στην παρούσα εργασία σε καμία ΜΚΟ διότι δεν βρέθηκε πιστοποιημένη ΜΚΟ από την ΙSON ή να ελέγχεται από κρατικό φορέα για το έργο της. Αυτή είναι μία σοβαρή έλλειψη της Ελληνικής κοινωνίας πάνω σε θέματα οικογένειας, διαζυγίου και παιδιού.

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση δείχνει ότι σε Ευρωπαϊκά κράτη ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού είναι πολύ ουσιαστικός και θεσμοθετημένος από τις δικαστικές τους αρχές, στην Ελλάδα ο κοινωνικός λειτουργός που καλείται να διεξάγει την κοινωνική έρευνα και να γράψει την κοινωνική έκθεση είναι συνήθως μόνιμο προσωπικό και λόγω έλλειψης κοινωνικών λειτουργών οι παρεμβάσεις δεν είναι άμεσες. Επίσης αρκετές φορές ανατίθεται σε συμβασιούχους μη καταρτισμένους κοινωνικούς λειτουργούς σε θέματα οικογενειακού δικαίου, ούτε έχουν την εμπειρία με αποτέλεσμα

να μην γίνεται σωστά η διεξαγωγή της κοινωνικής έρευνας. Ο νόμος δεν καλύπτει τον κοινωνικό λειτουργό ούτε τον διορισμένο ούτε τον ιδιώτη και δεν τηρείται το απόρρητο της κοινωνικής έκθεσης με νόμο με αποτέλεσμα να μπορεί να το δει ο δικαστικός αντιπρόσωπος είναι στην δικαιοδοσία του κάθε δικαστή στο πως θα διαχειριστεί την κοινωνική έκθεση ακόμα και αν θα την λάβει υπόψη του.

Επίσης παρουσιάστηκε η επιμέλεια και η συνεπιμέλεια στην Ελλάδα, στην παρούσα εργασία εξετάστηκε το θέμα της συνεπιμέλειας και της εναλλασσόμενης κατοικίας προς διερεύνηση και σταθήκαμε με κριτική πάνω στο κομμάτι αυτό γιατί είναι κάτι το οποίο δεν εφαρμόζεται ακόμα στην Ελλάδα με δικαστικές αποφάσεις και πρέπει να διερευνηθούν τα οφέλη, οι κοινωνικοί λειτουργοί πρέπει να στέκονται με κριτική σκέψη και να μην τάσσονται είτε υπέρ της μίας πλευράς είτε υπέρ της άλλης. Στην διεξαγωγή της κοινωνικής έρευνας μία μόνο επίσκεψη στο σπίτι του ενός γονέα μπορεί να οδηγήσει σε εσφαλμένα αποτελέσματα και ο τελικός αποδέκτης είναι το παιδί για το λόγο αυτό πρέπει να γίνονται αρκετές επισκέψεις και στους δύο γονείς και στο οικείο και σχολικό περιβάλλον και σε περιπτώσεις που ο ένας γονέας διαμένει σε άλλη πόλη πρέπει να υπάρχει συνεργασία με την κοινωνική υπηρεσία που έχει αναλάβει την διεξαγωγή της έρευνας για τον άλλον γονέα. Απαραίτητη είναι και η διεπιστημονική συνεργασία ώστε να συλλέγει όσο το δυνατόν περισσότερη πληροφορία και να διερευνηθεί το αίτημα του εξυπηρετούμενου που έχει διενεργήσει εργασίες για την διεξαγωγή της κοινωνικής έρευνας. Ωστε οι προτάσεις του κοινωνικού λειτουργού να είναι καίριες και ουσιαστικές.

Εν κατακλείδι στην παρούσα εργασία έγινε μία προσπάθεια για όσο το δυνατόν εκτενής προσέγγιση του θέματος του διαζυγίου από έγκυρες πηγές και παρουσιάστηκε το διαζύγιο με βάση την ελληνική νομοθεσία και παράλληλα τι ισχύει σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Εξετάστηκε από την ψυχολογική και κοινωνική του διάσταση για κάθε μέλος του ξεχωριστά, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στα παιδιά. Παρουσιάστηκαν τα δικαιώματα των παιδιών εκτός γάμου και η ιστορική αναδρομή για την οικογένεια και την εξέλιξη της που προηγήθηκε βοήθησε για να κατανοηθεί όσο το δυνατόν καλύτερα το θέμα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα με ιδιαίτερη έμφαση σε πανελλαδικές έρευνες για διερεύνηση θεμάτων που αφορούν το διαζύγιο, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο παιδί. Στα συμπεράσματα και την συζήτηση από την βιβλιογραφική ανασκόπηση γίνεται ένας σχολιασμός των όσων διαπραγματεύτηκε η πτυχιακή εργασία στο σύνολό της και με όσα βρέθηκαν σε έρευνες που υλοποιήθηκαν στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες χώρες. Παρατηρήθηκε και τονίστηκε η διαφορά στο τρόπο που λειτουργεί και διαχειρίζεται το ελληνικό κράτος το διαζύγιο. Στην Ευρώπη και σε άλλα μη ευρωπαϊκά κράτη παρατηρούμε ότι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού είναι ουσιαστικός και λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η άποψή του. Εξετάστηκε και σταθήκαμε με κριτική ματιά στη επιμέλεια και συνεπιμέλεια στην Ελλάδα, στο κατά πόσο είναι εφαρμοστέα και λειτουργικοί σε όλες τις περιπτώσεις. Εν κατακλείδι έγινε μία προσπάθεια προσέγγισης του θέματος στην ολότητά του με παράθεση ακόμα και δικαστικών αποφάσεων ώστε να κατανοηθεί και να διερευνηθεί εις βάθος.

Επίλογος

Τι και αν το διαζύγιο είναι συναινετικό τι και αν είναι κατά αντιδικία το μόνο σίγουρο είναι ότι ο πυρήνας του που είναι η οικογένεια κλυδωνίζεται και απορρέουν αλλαγές στην σύσταση της οικογένειας είτε αυτή λέγεται διαζευγμένη είτε λέγεται διπυρινική. Η οικογένεια αλλάζει και δεν είναι κάτι στατικό. Οι αλλαγές πάντα κουβαλούν καινούρια πράγματα και η εξέλιξη είναι συνυφασμένη με την κοινωνία μας, δεν είναι δυνατόν όταν όλα γύρω αλλάζουν η οικογένεια να ναι στατική. Η ελληνική κοινωνία εξέλιξε την παραδοσιακή της οικογένεια και έφερε δομικές αλλαγές στον πυρήνα της. Το διαζύγιο υπήρχε και θα εξακολουθεί να υπάρχει αλλά αλλάζει και αυτό μορφή και στην εποχή την οποία διανύουμε παρατηρούμε ότι και αυτό βρίσκεται στην φάση της εξέλιξης και της αλλαγής ως προς όφελος των παιδιών, αν κάτι αξίζει να κρατήσουμε από όλη αυτή την επίπονη διαδικασία του διαζυγίου είναι οι προσπάθειες να αλλάξουν τα πράγματα ω προς όφελος του παιδιού, γιατί αλλάζουν τα δεδομένα η ανάγκη του παιδιού και για τους δύο γονείς είτε υπάρχει είτε δεν υπάρχει εναλλασσόμενη κατοικία είναι δεδομένη για την ψυχοσυναισθηματική του ανάπτυξη.

Βιβλιογραφία

Ξένη βιβλιογραφία

Booth, Amato, (1991), Divorce and psychological stress. *Journal of health and social behavioral* Vol.13

Brown Emily M., (2005), a model of the divorce process family court review *An Interdisciplinary Journal*

Bryan Penelope E., (1999), Women's Freedom to Contract at Divorce: A Mask for Contextual Coercion. *Buffalo Law Review*

Carlson, M. J., & Corcoran, M. E. (2001). Family structure and children's behavior and cognitive outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 63, 779–792

Casson L., (1998). *Everyday Life in Ancient Rome*. United States of America: University press.

Constance R. Ahrons, (1980). Divorce : A crisis of family Transition and change *Family Relations* Family Stress, *National Council on Family Relations* Vol. 29, No. 4

Davies, P.T., & Cummings, E.M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116(3): 387–411

Dawson, D. A. ,(1991). Family structure and children's health and well-being: Data from the 1988 National Health Interview Survey on Child Health. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 573–584

Delphy, (1970) *L'ennemi principal*, tomes 1 et 2, Editions Syllepse, collection Nouvelles Questions Féministes, 1998 (réédition en 2002), 293 et 389 pages.
(<http://www.leconflit.com/article-l-ennemi-principal-de-christine-delphy-103237578.html>)

Dong, Q., Wang, G.Y., & Ollendick, T.H., (2002). Consequences of divorce on the adjustment of children in China., *Journal of Clinical and Adolescent Psychology*, 31, 101-110

Emery Robert E., (2004). *The Truth About Children and Divorce: Dealing with the Emotions So You and Your Children Can Thrive*. Viking Penguin

Richard Frank, Cowell, Penguin, (1980). *Life in Ancient Rome The Berkley* 2 ed. New York. *Berkshire Encyclopedia of World History*

Grych J. H., & Fincham F. D., (1990). Marital conflict and child's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108, 267–290

Guttman J., (1993). *Divorce in Psychosocial Perspective: Theory and Research*. 1st ed. New Jersey Lawrence Erlbaum Associates.

Hayes P., Stinnett, De Frain, (1981). Learning About Marriage from the Divorced *Journal of divorce*

Hetherington, E. M. (1981). Children and divorce. In R. Henderson (Ed.), *Parent-child interaction: Theory, research, and prospect* (pp. 35-58). New York: Academic Press.
Holmes, Rahe (1967) The social readjustment rating scale. *Journal of Psychosomatic Research*

Jeppesen de Boer C., (2008) Parental relocation Free movement rights and joint parenting
igitur Vol 4 (issue 2) [online] Available at
<http://www.utrechtlawreview.org/index.php/ulr/article/view/URN:NBN:NL:UI:10-1-101086> Accessed 9/4/2014 10:00 a.m

Judith S. Wallerstein, Joan B. Kelly, (1980). *Surviving the breakup: How children and parents cope with divorce*. New York : Basic Books

Kessler, R.C., Favis, C.G., & Kendler, K.S., (1997). Childhood adversity and adult psychiatric disorder in the US National Comorbidity Survey. *Psychological Medicine*, 27, 1101-1119.

Kiecolt-Glaser, Janice K., Bane, Cynthia, Glaser, Ronald, Malarkey, William B., (2003). *Love, marriage, and divorce: Newlyweds' stress hormones*. *Foreshadow Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 71

Kruk E., (2014). *Research Consensus Statement on Co-Parenting After Divorce*. The International Conference on Shared Parenting on 9-11 July 2014 in Bonn, Germany

Lewis H. Morgan, London, MacMillan and Co., (1877) Ancient Society, or Researches in the Lines of human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization. by MacMillan & Company, London

Legge 8 febbraio (2006). n. 54 «Disposizioni in materia di separazione dei genitori e affidamento condiviso dei figli» *pubblicata nella Gazzetta Ufficiale n. 50 del 1° marzo 2006*

Liliana j. Lengua, Irwin n. Sandler, Stephen g. West, Sharlene a. Wolchik, Patrick j. Curran (1999). Emotionality and self-regulation, threat appraisal, and coping in children of divorce. *Development and Psychopathology* . Cambridge University Press Printed in the United States of America

Maxym C., Leslie B. York, (2000). *Teens in Turmoil: A Path to Change for Parents, Adolescents, and Their Families*, Penguin books London, England

Murdock P. M. (1949), *Social structure* . New York: Free Press

Minuchin S., (1986). *Family Kaleidoscope*, Harvard university press

Michael R. Stevenson, Kathryn N. Black, (1995). *How divorce affects offspring: a research approach* Madison, WI: Brown and Benchmark

Middlebrooks Jennifer S. and Audage, Natalie C. (2008). *The Effects of Childhood Stress on Health Across the Lifespan*. Project Report. National Center for Injury Prevention and Control of the Centers for Disease Control and Prevention.

Neyrand Gérard, (1999). *L'enfant face a la separation des parents une solution la residence alternee*. ed. Syros, 4eme edition 2009

New comber & Urby (1987). Parental Marital status effects on adolescent sexual behavior. *Journal of marriage and family*

Popenoe D., (1988). *Disturbing the next Family Changes and decline in modern societies*. New York Aldine De Gruyter, pp.162

Pedro-Carroll, JoAnne L., Cowen, Emory L. (1985). The Children of Divorce Intervention Program: An investigation of the efficacy of a school-based prevention program. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, Vol 53*

Stephenson, (1973). *Women in Canada*. New Press: Toronto

Strohschein L., (2005). Parental Divorce and Child Mental Health Trajectories, *Journal of Marriage and Family*

Takeuchi H., Hiroe T., Kanal T., Morinobu S., Kitamura T., Takahashi K., & Furukuwa T.A., (2002). *Childhood parental separation experiences and depressive symptomatology in acute major depression*. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 53, 215-219.

Wallerstein J. - Blakeslee S., (2003). *What About the Kids? Raising Your Children Before, During, and After Divorce*. Hyperion New York

Wallerstein & Kelly, (1996). *Surviving the breakup: how children and parents cope with divorce*. New York : Basic Book

Wendy M. Troxell and Karen A. Matthews, (2004). *What Are the Costs of Marital Conflict and Dissolution to Children's Physical Health? Clinical Child and Family Psychology*

William J. Duiker and Jackson J. Spielvogel, (2012). *The Essential World History technology assistant*. Printed Canada

Wiseman, R., (1975). *Crisis theory and the process of divorce*, Social Casework, 56, 205-212

Zeitzen, Koltvedgaard M., (2008). *Polygamy: a cross-cultural analysis*. Berg. p. 3

Ελληνική βιβλιογραφία

Αϊβουζίδη, Μ.Α.,(2014). Εφαρμογή προγράμματος διαχείρισης του στρες σε παιδιά δημοτικού στα 2 πρώτα χρόνια από το διαζύγιο των γονιών τους, «*προς δημοσίευση μεταπτυχιακή εργασία*», Αθήνα: Εθνικό καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Τμήμα Ιατρικής

Αλεξιάκης, Ε.Π., (2002). *Οικογένεια, στο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα: Οι Νεότεροι Χρόνοι*, ΕΑΠ, Πάτρα

Ασκητής Θ., (2006). *Η σεξουαλική αφύπνιση της εφηβείας*. Αθήνα: Καστανιώτης

Ασκητής Θ., (2006). *Γονείς και Παιδί. Απαντήσεις σε κρίσιμα ερωτήματα*. Αθήνα: Λιβάνη

Ασκητής Θ., Κωνσταντίνος Ρ., Γιαννακούρης Α., Μόσχα Μ., Χουσιάδα Χ., Θεοδωρόπουλος Α., Κουρούσιος Κ., Ζαρκάδα Ν., (2012). *Για σένα έφηβε*. Αθήνα: Μίνωας

Βαρθακοκοίλης Β., (2000). (Αρεοπαγίτη), *Το Νέο Οικογενειακό Δίκαιο*. Αθήνα: Β ' Έκδοση

Βιδάλης Π., (1996). *Η Συνταγματική Διάσταση της Εξουσίας στο Γάμο και στην Οικογένεια - Ατομικές Ελευθερίες και Θεσμικοί Μετασχηματισμοί*. Αθήνα -Κομοτηνή: Σάκκουλα , σελ .100

Γεωργιάδης, Απόστολος Σ., Μιχαήλ Π., Σταθόπουλος, (2003). *Αστικός Κώδικας Οικογενειακό Δίκαιο*. άρθρα (1346-1504), Αθήνα: Σάκκουλας, Τόμος 7

Γεωργιάδου Ν.,(2008). *Παιδιά, Γονείς και Διαζύγιο*. Αθήνα: Οξυγόνο

Γκοφ Ζ., (1993). *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας

Δαμάσκου Π., Ροδάκης Π., (1987). *Η Γυναίκα στην Αρχαιότητα: Προϊστορία -Ανατολικοί πολιτισμοί -Ελλάδα – Ρώμη*. Αθήνα: Φιλippότη

Δεληγιάννης Ι., (1986). *Οικογενειακό Δίκαιο, Εισαγωγή / Σύσταση Γάμου*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας , σελ .21

Έρευνα και ημερίδα για την επιμέλεια των παιδιών στη διάσταση και το διαζύγιο, που πραγματοποιήθηκε στις 30 Ιουνίου 2010 στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων.

Κέντρο του Δήμου Αθηναίων

http://ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_gen_el.htm

Ευρωπαϊκή επιτροπή γενική διεύθυνση δικαιοσύνης, (2013). Ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή στην Ευρώπη Οδηγός για τα δικαιώματα του πολίτη της ΕΕ, *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* Αρ. Φύλλου 241 26/11/2008 Άρθρο 4, 7,10,14 3983

Ένγκελς Φ., (2000). *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*. Αθήνα: Αναγνωστάκη

Ζιούβας Χ., (2013). *Διαζύγιο και Χωρισμός: Επιπτώσεις για τον Άνδρα, Ψυχολογικές Γνώμες*

Θεοδοροπούλου Ε., (2003). *Κοινωνιολογία της οικογένειας*. Αθήνα

Καλτσούνη - Νόβα Χ., (2004). *Κείμενα Κοινωνιολογίας του Γάμου και της Οικογένειας*. Αθήνα: τυπωθήτω

Καππάτου Α.,(2014). *Παιδιά στην εφηβεία γονείς σε κρίση*. Αθήνα: Μίνωας

Καππάτου Α., (2013). *Οι γονείς χωρίζουν: Πώς να μην πάρετε διαζύγιο και από τα παιδιά σας*. 1η έκδ. ,Αθήνα : Μίνωας

Καππάτου, Α., (1999). *Γνωρίστε το Παιδί σας*. Αθήνα: Μοντέρνοι Καιροί

Καρακώστας Ι., (2011). *Αστικός Κώδικας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη 2η έκδοση

Κοσκιιάδου Τ., (2008). *Η έννοια και η πρακτική εφαρμογή της κοινωνικής έρευνας ή ψυχοκοινωνικής μελέτης ή εκτίμησης. (assessment)* <http://www.epimelitesanilikon.gr>

Κατάκη Χ., (2012). *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*. Αθήνα: Πεδίο Σειρά Ανθρώπινα Συστήματα

Κουμάντος Γ., (1998). *Οικογενειακό Δίκαιο Ι. ΙΙ.*, Αθήνα: Σάκκουλα

Λακάν Ζ., (1990). *Τα οικογενειακά συμπλέγματα στη διαμόρφωση του ατόμου*. Σύγχρονη ψυχαναλυτική βιβλιοθήκη, Αθήνα: Καστανιώτη

Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, (1998). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη

Λουκάτος Δ., Λαϊκός βίος. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*.τομ . ΙΑ΄ , σελ . 279

Μάνεσης Ν., (2011). *Στερεότυπα και Διακρίσεις στην Οικογένεια*. Αθήνα: ΥΠΔΒΜΘ

Μάουερ Λ., (2007). *Ο Ελληνικός λαός: Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31η Ιουλίου 1834*. τόμος Α., Αθήνα: Αφοί Τολίδη

Μαντζιαφού - Κανελλοπούλου, Μ.,(1979). *Οικογένεια. Ιστορική και κοινωνική μελέτη*. Αθήνα

Μινούτσιν Σ., (2000). *Οικογένειες και οικογενειακή Θεραπεία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Μπαμπινιώτης Γ., (2005). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε Έκδοση 2^η

Μουσούρου Λ. Μ., (2005). *Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg

Μουσούρου, Στρατηγάκη, Γεωργιάς, Γκάρη, Κογκίδου, Μπαγκάβος, Μυλωνάς, Τεπερόγλου, Χατζηβαρνάβα, (2004). *Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής. Θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις*. Αθήνα: Gutenberg

Μουσούρου Λ.Μ., (1989). *Κοινωνιολογία της σύγχρονης Οικογένειας*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη κοινωνικής επιστήμης και κοινωνικής πολιτικής

Μπόρνεμαν Ε., (1988). *Η πατριαρχία*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας

Ντομίνιαν J.,(1998). *Μαθήματα γάμου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Ξενίδου Β. Schild, (2001). *Οι γυναίκες στην ελληνική αρχαιότητα*. Αθήνα: Ερμής

Παπαϊωάννου Κ., (2008). *Κλινική Κοινωνική εργασία, κοινωνική εργασία με άτομα*. Αθήνα: Έλλην, 2^η έκδοση

Παππά Β., (2006). *Επάγγελμα γονέας: Ψυχολογικοί τύποι γονέων και συμπεριφορά παιδιών και εφήβων*. Αθήνα: Καστανιώτης

Παπαρηγόπουλος Ι., (1932). *Ιστορία του ελληνικού έθνους : από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1930*. Αθήνα: Ελευθερουδάκης

Παραβάντης Ι., (2007). *Η επιμέλεια των παιδιών στη διάσταση και το διαζύγιο*. Δήμος Αθηναίων: Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων, 30 Ιουνίου 2007

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, (1996). Λήμα: *Οικογένεια*. Αθήνα: Πάπυρος

Π.Δ. 50/1989, Καθορισμός επαγγελματικών δικαιωμάτων των πτυχιούχων του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματών Υγείας και Πρόνοιας των ΤΕΙ

Πετροπούλου Α., (2000). *Οικογενειακοί θεσμοί, Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Αρχαία Ελλάδα*. Πάτρα

Πιντέρης Γ., (2008). *Αντιμετωπίζοντας το Χωρισμό. Από την απελπισία στην ανανέωση*. 15^η Έκδοση, Αθήνα: Θυμάρι

Ρέινζμπεργκ Γ., (2004). *Γάμος, εταίρες και παιδραστία στην αρχαία Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαδήμα, σ. 57

Ρούκουνας Ε., (1995). *Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Αθήνα: Εστία, σ. 280-283

Σύνταγμα της Ελλάδας, Βουλή των Ελλήνων ψήφισμα 27^{ης} Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων

Τέιμπερ Ε., (2011). *Τα παιδιά μετά το χωρισμό*. Modern Times

Τσαούσης Δ.Γ., (1984). *Χρηστικό λεξικό Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Gutenberg

Τσαούσης Δ., (1991). *Η κοινωνία μας*. Αθήνα: Gutenberg

Τσαρδάκης Δ., (1993). *Η γένεση του κοινωνικού ανθρώπου*. Αθήνα : Παπαζήση

Χατζηφώτης Ι. Μ., (2002). *Η καθημερινή ζωή των Ελλήνων στην Τουρκοκρατία*. Αθήνα: Παπαδήμα Δημ.

Χέλμουτ Φ.,(1989). *Κοινωνική ένταξη κι εκπαίδευση*. Αθήνα: Καστανιώτη

Χέρμπετ Μ.,(2008). *Χωρισμός και διαζύγιο: βοηθώντας τα παιδιά να το αντιμετωπίσουν*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

INTERNET

<http://www.ydmed.gov.gr/> [Ανακτήθηκε 5/9/2014, 5:05 μ.μ]

<http://www.encyclo.co.uk> [Ανακτήθηκε 5/9/2014, 5:05 μ.μ]

<http://www.ydmed.gov.gr/> [Ανακτήθηκε 5/9/2014, 5:05 μ.μ.]

<http://europa.eu> [Ανακτήθηκε 5/9/2014, 5:06 μ.μ]

<http://www.ministryofjustice.gr> [Ανακτήθηκε 5/9/14, 5:06 μ.μ.]

Ιταλικό Σύνταγμα, La Costituzione Esplicata, edizioni giuridiche esplicati “I codici esplicati IV edizione. (ottobre 2003) www.quirinale.it/costituzione/costituzione.htm
[Ανακτήθηκε 5/9/2014, 5:10μ.μ]

<http://www.kvinnojouren.se/regulation-child-custody-sweden> [Ανακτήθηκε 5/9/2014, 5:11 μ.μ]

<http://www.synepimelia.gr> (Πρόσβαση 25/7/2014, 4:34 μ.μ)

<http://www.statsforvaltningen.dk/site.aspx?p=6398> [Ανακτήθηκε 5/9/2014, 5:11 μ.μ]

<http://www.skle.gr/> [Ανακτήθηκε 5/9/2014, 5:11 μ.μ]

<https://e-justice.europa.eu/> [Ανακτήθηκε 5/9/2014, 5:11 μ.μ]

<http://edu.klimaka.gr/nomothesia/dioikhtika/1004-dikaiwmata-mathhtwn-chorismenwn-diastash-gonewn.html> (τελευταία ενημέρωση 23/7/2014 4:31 μμ)

<http://www.synepimelia.gr/?p=756> (23/7/2014 4:54 μ.μ)

Μπλιάτη Μ., (2009). *Πέρα από τα φύλα. Ζητήματα Ισότητας γονέων στην ανατροφή των Παιδιών*. Β' Θεματική Ενότητα. <http://www.synepimelia.gr/?p=854> [Ανακτήθηκε 25/7/2014 1:04 μ.μ]

<http://www.epimelitesanilikon.gr> (accessed 25/7/2014 3:30μ.μ)

<http://www.mlsi.gov.cy/> (accessed 25/7/2014 3:49 μ.μ)

<http://www.cylaw.org/> (accessed 25/7/2014 3:56 μ.μ)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ i

Υπόδειγμα ιδιωτικού συμφωνητικού ρύθμισης επιμέλειας, επικοινωνίας και διατροφής ανήλικου τέκνου (συναινετικό διαζύγιο)

Στην Αθήνα σήμερα την ...6.2013, οι κάτωθι συμβαλλόμενοι

1. Ο ....., κάτοικος Αθηνών, οδός .....
2. Η ....., κάτοικος Αθηνών, οδός .....

Αφού έλαβαν υπόψη τους ότι:

A. Οι συμβαλλόμενοι με το παρόν σύζυγοι τέλεσαν στις .....2007 νόμιμο θρησκευτικό γάμο, κατά τους κανόνες της Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας, στην ....., στην ..... Από το γάμο τους αυτό απέκτησαν στις ....., την ....., ηλικίας σήμερα 3 ετών.

B. Οι συμβαλλόμενοι αποφάσισαν να ζητήσουν τη λύση του τελεσθέντος μεταξύ τους γάμου, σύμφωνα με το άρθρο 1441 ΑΚ, όπως αυτό τροποποιήθηκε δυνάμει του άρθρου 3 του ν. 4055/2012, και εν όψει της διακοπής της έγγαμης συμβίωσής τους διευθετούν τα εξ αυτής δημιουργούμενα ζητήματα επιμέλειας, επικοινωνίας και διατροφής του ανήλικου τέκνου τους ως εξής:

1. Η επιμέλεια του ανήλικου τέκνου των συμβαλλομένων, ..., ανατίθεται στη δεύτερη συμβαλλομένη - μητέρα του, με την οποία και θα κατοικεί, μέχρι την ενηλικίωσή του.
2. Η δεύτερη των συμβαλλομένων θα μετοικήσει με την κόρη της από την οικογενειακή στέγη, ιδιοκτησίας του πρώτου των συμβαλλομένων, το αργότερο έως και ...6.2013 και θα .....

3. Η δεύτερη συμβαλλόμενη κατά την αποχώρησή της από τη συζυγική στέγη, θα παραλάβει όλα τα προσωπικά και ανήκοντα αποκλειστικά στην ίδια αντικείμενα (ρουχισμός, βιβλία κ.λ.π) και τα κάτωθι κινητά πράγματα ιδιοκτησίας της: .....
4. Η γονική μέριμνα του ανήλικου τέκνου θα συνεχίσει να ασκείται και από τους δύο γονείς, όπως γινόταν μέχρι σήμερα, με γνώμονα πάντοτε το συμφέρον του ανήλικου τέκνου και με την επιφύλαξη των παρακάτω οριζόμενων (υπό 5) για την επιμέλεια.
5. Η επιμέλεια του ανήλικου τέκνου ανατίθεται, όπως προεκτέθηκε, στην δεύτερη συμβαλλόμενη - μητέρα με την οποία και θα κατοικεί το παιδί. Ειδικότερα, όσον αφορά στα θέματα υγείας (σωματικής ή ψυχικής) και περίθαλψης του τέκνου συμφωνείται ότι θα υπάρχει πάντοτε έγκαιρη και πλήρης ενημέρωση του πατέρα και κοινή απόφαση των γονέων ως προς την αντιμετώπιση των σοβαρών περιπτώσεων (ιατρικών επεμβάσεων, κ.τ.λ.).
6. Ο πρώτος συμβαλλόμενος, πατέρας του ανήλικου τέκνου, θα επικοινωνεί με το παιδί του ως ακολούθως: Α) Κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο, από ώρα 10:00 Σαββάτου έως ώρα 19:00 Κυριακής. Η ως άνω επικοινωνία θα αργεί κατά την περίοδο των θερινών διακοπών του τέκνου με την δεύτερη συμβαλλόμενη –μητέρα και εφόσον συμπίπτει με τις άνω ημέρες. Β) Εβδομαδιαίως κάθε Τρίτη και Πέμπτη από ώρα 18:30 έως 20:30. Η επικοινωνία κατά τις ανωτέρω ημέρες θα αργεί κατά την περίοδο των εορτών και την περίοδο των θερινών διακοπών του ανήλικου με την μητέρα του. Γ) Κατά τις εορτές των Χριστουγέννων – Νέου Έτους, τρεις (3) μέρες ως εξής: Κάθε μονό έτος από την 24 Δεκεμβρίου και ώρα 10:00 έως και 27 Δεκεμβρίου και ώρα 19:00. Κάθε ζυγό έτος από την 31 Δεκεμβρίου και ώρα 10:00 έως και 3 Ιανουαρίου και ώρα 19:00. Κατά την εορτή του Πάσχα τρεις (3) μέρες ως εξής: Κάθε μονό έτος από Μεγάλη Παρασκευή και ώρα 10:00 έως και Δευτέρα του Πάσχα και ώρα 19:00. Κάθε ζυγό έτος από την Πέμπτη της Διακαινισμού και ώρα 10:00 μέχρι Κυριακή του Θωμά και ώρα 19:00. Ο πατέρας θα παραλαμβάνει το παιδί από την κατοικία της μητέρας και θα το παραδίδει και πάλι εκεί τις ανωτέρω ημέρες και ώρες. Σε

περίπτωση κωλύματος της δεύτερης συμβαλλόμενης θα μπορεί να παραδίδει και να παραλαμβάνει το ανήλικο τέκνο η μητέρα της. Επίσης ο πατέρας θα έχει δικαίωμα να διαμένει με το ανήλικο τέκνο, δέκα (10) ημέρες το καλοκαίρι και, συγκεκριμένα, κατά τον μήνα Αύγουστο, οι οποίες προσδιορίζονται ως εξής: Κάθε μονό έτος από 1 Αυγούστου και ώρα 10:00 έως και 11 Αυγούστου και ώρα 19:00. Κάθε ζυγό έτος από 11 Αυγούστου και ώρα 10:00 έως και 21 Αυγούστου και ώρα 19:00. Ο πρώτος συμβαλλόμενος - πατέρας θα ενημερώνεται από την δεύτερη συμβαλλόμενη- μητέρα για τις θερινές διακοπές της με το τέκνο της, είκοσι (20) μέρες νωρίτερα. Ο πατέρας θα έχει το δικαίωμα να επικοινωνεί τηλεφωνικά, καθημερινά με το τέκνο του στο σταθερό τηλέφωνο της οικίας της μητέρας. Συμφωνείται ακόμη ότι σε περίπτωση που ο πρώτος των συμβαλλομένων αδυνατεί να τηρήσει τις ώρες που άνω καθορίστηκαν για την επικοινωνία του με το ανήλικο τέκνο οφείλει εγκαίρως, ήτοι μέχρι την προηγούμενη της κάθε καθορισθείσας ημέρας συναντήσεως του με αυτό, να το γνωστοποιεί στη δεύτερη των συμβαλλομένων – μητέρα.

7. Ο πρώτος συμβαλλόμενος θα καταβάλει κάθε μήνα στη δεύτερη συμβαλλομένη ως διατροφή του ανήλικου τέκνου τους το ποσό των ....., ποσό το οποίο κρίθηκε εύλογο και δίκαιο, καθόσον το ανήλικο τέκνο από το Σεπτέμβριο του 2013 θα παρακολουθεί ιδιωτικό παιδικό σταθμό ....., τα δίδακτρα του οποίου ανέρχονται μηνιαίως στο ποσό των τριακοσίων (300€) ευρώ. Το ποσό των ..... ευρώ θα καταβάλλεται από τον πατέρα μέσα στο πρώτο πενθήμερο κάθε ημερολογιακού μηνός επί μία διετία από σήμερα στον λογαριασμό Ταμειυτηρίου της δεύτερης συμβαλλομένης σε τράπεζα που διατηρεί και θα γνωστοποιηθεί στον πρώτο συμβαλλόμενο. Μετά την πάροδο της διετίας το ως άνω ποσό της διατροφής που αφορά το ανήλικο τέκνο θα αναπροσαρμοσθεί κατόπιν νεωτέρας συμφωνίας των συμβαλλομένων, βάσει των τότε εισοδημάτων των συμβαλλομένων και των αναγκών του ανήλικου τέκνου τους.
8. Οι συμβαλλόμενοι δηλώνουν αμοιβαία και εκατέρωθεν ότι δεν έχουν καμία άλλη απαίτηση ή δικαίωμα ο ένας εναντίον του άλλου ούτε καμία απαίτηση για περιουσιακά οφέλη, τα οποία αποκτήθηκαν ατομικά ή από κοινού κατά τη διάρκεια του γάμου τους και τα οποία θα

παραμείνουν ως έχουν, δεδομένου ότι κανείς από τους δύο δεν συνέβαλε κατά οποιονδήποτε τρόπο στην αύξηση της περιουσίας του άλλου μετά την τέλεση του γάμου.

9. Για οποιοδήποτε θέμα τυχόν ανακύψει στο μέλλον είτε αναφορικά με την ερμηνεία, εφαρμογή και εκτέλεση του παρόντος είτε από οποιαδήποτε άλλη αιτία, οι συμβαλλόμενοι αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εξαντλήσουν κάθε προσπάθεια εξωδικαστικής και ειρηνικής διευθέτησής του, έχοντας πάντοτε ως γνώμονα το συμφέρον του τέκνου τους.
10. Οι συμβαλλόμενοι, τέλος, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην κατηγορούν ο ένας τον άλλο στο ανήλικο τέκνο τους, αλλά να του εμπεδώνουν αισθήματα αγάπης και σεβασμού για το πρόσωπό τους, ανεξάρτητα από τις διαφορές που τους οδήγησαν στη λύση του γάμου τους και οι οποίες αφορούν τους ίδιους προσωπικά και μόνο, και σε καμία περίπτωση τις σχέσεις τους με το τέκνο τους.
11. Η συμφωνία αυτή θα υποβληθεί στο αρμόδιο δικαστήριο για επικύρωση, μαζί με την έγγραφη συμφωνία των συμβαλλομένων για τη λύση του γάμου τους, για την έκδοση συναινετικού διαζυγίου.

ΣΕ ΠΙΣΤΩΣΗ των ανωτέρω συντάχθηκε το παρόν σε τρία (3) πρωτότυπα και αφού διαβάστηκε και βεβαιώθηκε, υπογράφεται από τους συμβαλλομένους, όπως ακολουθεί. Κάθε συμβαλλόμενος παρέλαβε από ένα όμοιο πρωτότυπο, ενώ το τρίτο θα κατατεθεί στο Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών.

ΟΙ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΟΙ

.....

.....

(<http://www.dsa.gr> , δικηγορικός σύλλογος Αθηνών)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ii

Υπόδειγμα Συμφωνητικού Εξίσου Κοινής Επιμέλειας Τέκνων και Διαζυγίου

ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟ ΕΞΙΣΟΥ ΚΟΙΝΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΤΕΚΝΩΝ

Στην ~~Αθήνα~~ σήμερα την ~~1/1/2013~~ εμείς που υπογράφουμε το παρόν συμφωνητικό, από τη μία ο ~~XXXXXX XXX~~ του ~~XXXX~~ κάτοικος ~~Αθηνών~~, οδός ~~ΑΑΑΑΑ~~ αρ. ~~αα~~ και αφετέρου η ~~ΨΨΨΨΨΨΨ ΨΨΨΨ~~ του ~~ΨΨΨΨΨ~~ κάτοικος ομοίως, με κοινή μας συμφωνία αναλαμβάνουμε τις ακόλουθες ηθικές και νομικές υποχρεώσεις.

Ήδη, με το συμφωνητικό με σημερινή ημερομηνία αποφασίσαμε να λύσουμε τον μεταξύ μας γάμο που έχουμε τελέσει την ~~1/01/2000~~ στο Ι. Ναό ~~ΗΗΗΗΗΗ~~ και έχουμε αποτυπώσει σ' αυτό τη ρύθμιση των μεταξύ μας σχέσεων.

Μέσα στον γάμο μας έχουμε αποκτήσει ~~1 (ένα) άρρεν~~ τέκνο που ονομάζεται ~~ΩΩΩΩΩΩ~~ ~~ΩΩΩΩ~~ και γεννήθηκε την ~~1/01/2001~~ και είναι σήμερα ~~12~~ ετών.

Συμφωνούμε ότι θα λάβουμε μέριμνα ώστε η διακοπή της συζυγικής σχέσης και της έγγαμης συμβίωσης να μην έχει καμία επίπτωση στην κοινή μας ιδιότητα του γονέα του ανηλίκου τέκνου μας.

Δεδομένου τούτου και σεβόμενοι απολύτως και οι δύο ότι το τέκνο μας έχει ανάγκη την εξίσου και από κοινού ανατροφή του και από τους δύο γονείς του, συμφωνούμε ότι ΤΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΤΟΥ ΤΕΚΝΟΥ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΑΝΑΤΡΑΦΕΙ ΕΞΙΣΟΥ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΜΑΣ.

Επομένως, η γονική μέριμνα συμπεριλαμβανομένης της επιμέλειας συμφωνούμε ότι παραμείνει κοινή και μετά τη λύση του γάμου μας, έως και την ενηλικίωση του τέκνου μας.

Ειδικότερα :

1. Γονική μέριμνα και επιμέλεια

Συμφωνούμε ότι η γονική μέριμνα στην οποία περιλαμβάνεται η επιμέλεια του ανηλικού τέκνου μας, θα εξακολουθεί να ασκείται από κοινού και από τους δύο εδώ συμβαλλομένους γονείς.

Ενδεικτικά αναφέρεται στο σημείο τούτο, ότι μέσα στα πλαίσια της κοινής άσκησης της γονικής μέριμνας και επιμέλειας, και οι δύο γονείς θα συναποφασίζουμε και θα φροντίζουμε από κοινού για την διοίκηση και διαχείριση της περιουσίας και την εκπροσώπηση του τέκνου μας σε κάθε υπόθεση ή δικαιοπραξία ή δίκη που αφορούν το πρόσωπο ή την περιουσία του.

Ομοίως από κοινού θα ασκούμε την επιμέλεια προσώπου του τέκνου μας και θα αποφασίζουμε από κοινού για την ανατροφή, την επίβλεψη, την μόρφωση και την

εκπαίδευσή του, τα θέματα υγείας και περίθαλψη του τέκνου και την φροντίδα του προσώπου του.

2. Διαμονή τέκνου

Συμφωνούμε από κοινού τον τόπο κατοικίας του τέκνου μας και ορίζουμε τον ~~Δήμο Αθηναίων~~ μέσα στα όρια του οποίου το τέκνο μας θα κατοικεί μέχρι την ενηλικίωσή του.

Τυχόν μεταβολή του τόπου κατοικίας του τέκνου θα αποφασισθεί από κοινού με νέα έγγραφη συμφωνία έχοντας ως αποκλειστικό γνώμονα το συμφέρον του τέκνου μας.

Μέσα στον τόπο κατοικίας του το τέκνο μας θα μπορεί να διαμένει εξίσου και στην οικία της μητέρας του όσο και στην οικία του πατέρα του.

3. Διαμονή καθημερινή φροντίδα και επικοινωνία

Ο γονέας για όσο διάστημα το τέκνο κατοικεί στο σπίτι του αναλαμβάνει μόνο την καθημερινή φροντίδα αυτού ενώ η επιμέλεια θα συνεχίζει ν' ασκείται από κοινού.

Κατά το διάστημα αυτό η επικοινωνία με τον άλλο γονέα είναι ελεύθερη, ο δε γονέας που έχει το τέκνο στην φροντίδα του δεν θα παρεμποδίζει τον άλλο γονέα να επικοινωνεί τηλεφωνικά με αυτό τουλάχιστον μία φορά την ημέρα.

4. Πρόγραμμα διαμονής του τέκνου με κάθε γονέα (ένα από τα 15 πιθανά)

Το Σαββατοκύριακο ο χρόνος του παιδιού με τον ένα γονέα ξεκινάει από την Παρασκευή με την παραλαβή του παιδιού από τον παιδικό σταθμό ή το σχολείο και λήγει όταν αυτός ο γονέας συνοδεύει το παιδί στον παιδικό σταθμό ή το σχολείο το πρωί της Δευτέρας.

Ο χρόνος του άλλου γονιού αρχίζει από την παραλαβή του παιδιού την Δευτέρα μετά τον παιδικό σταθμό ή το σχολείο και ούτω καθεξής.

Τις καθημερινές αρχίζει ομοίως με την παραλαβή του παιδιού από τον παιδικό σταθμό ή το σχολείο την Τετάρτη λήγει όταν συνοδεύει το παιδί το πρωί της Πέμπτης.

Η ρύθμιση αυτή ισχύει κατά περιόδους για κάθε γονέα. Δηλαδή κατά περιόδους εναλλαγής έως τις διακοπές των Χριστουγέννων ή του Πάσχα ή τις καλοκαιρινές διακοπές εναλλάξ.

Κατά τις διακοπές των Χριστουγέννων και του Πάσχα εναλλάξ το τέκνο μας θα μένει με κάθε ένα από εμάς (αρχής γενομένης από τον πρώτο από εμάς) για μία εβδομάδα που θ' αρχίζει αμέσως μετά τη τελευταία μέρα του σχολικού προγράμματος και θα λήγει στις 09:00 του πρωινού της Δευτέρας της δεύτερης εβδομάδας των διακοπών.

Ομοίως το καλοκαίρι όπου θα περνά με κάθε γονέα εναλλάξ δεκαπέντε μέρες διακοπών αρχίζοντας από την τελευταία μέρα του σχολικού προγράμματος έως το τις 09:00 της Δευτέρας της δεύτερης εβδομάδος και ούτω καθ' εξής εναλλάξ έως την πρώτη ημέρα του νέου σχολικού έτους.

Το παιδί μπορεί, κατά τον χρόνο που το παιδί θα μένει μαζί του, να το παραλαμβάνει και να το παραδίδει είτε ο ίδιος ο γονέας είτε πρόσωπο της επιλογής του αφού εγγράφως και προκαταβολικά θα είναι εξουσιοδοτημένο και αφού προηγουμένα ενημερώσει το παιδί και τον άλλο γονέα.

Ο γονέας μέσα στον χρόνο του οποίου μένει το παιδί στο σπίτι του θα συνοδεύει το παιδί σε παιδικά πάρτυ και κάθε άλλη εξωσχολική δραστηριότητα του παιδιού.

Το τέκνο μας δεν θα μένει για φύλαξη στον παιδικό σταθμό ή στο σχολείο εάν κάποιος από εμάς δηλώνει ότι μπορεί κατά τον χρόνο αυτό να το επιβλέπει ο ίδιος.

5. Δαπάνες διαβίωσης του τέκνου

Συμφωνούμε ότι από κοινού και οι δύο γονείς θα καταβάλλουμε από κοινού και ~~εξίσου~~ τις απαιτούμενες δαπάνες διατροφής του τέκνου μας. Το ποσό της συμμετοχής ενός εκάστου από εμάς θα υπολογίζεται στο τέλος κάθε μήνα με βάση τις αποδείξεις για κάθε σχετική δαπάνη και κάθε γονιός θα κρατάει στα χέρια του αποδείξεις ισόποσες με το ποσό της συμμετοχής του.

Συμφωνούμε ότι οι δαπάνες αυτές θα αφορούν ποσά αποκλειστικά προς κάλυψη των δαπανών του τέκνου δηλαδή α) ~~των διδάκτρων φροντιστηρίων στα οποία το τέκνο φοιτά,~~ β) ~~στις προσωπικές ανάγκες του τέκνου σε ένδυση διατροφή, ψυχαγωγία, υγεία.~~

Εξίσου θα επιμερίζονται οι αποδείξεις που εκπίπτουν από το φορολογητέο εισόδημα καθώς και οι φορολογικές απαλλαγές για τους γονείς ανηλικού τέκνου όπως και κάθε μορφής επίδομα ή ωφέλημα .

6. Διαμεσολάβηση

Συμφωνούμε ότι για κάθε διαφορά ή διένεξη που αναφανεί σχετικά με την ανατροφή του τέκνου μας διορίζουμε ως μεσολαβητή ~~τον κοινωνικό λειτουργό κ. ΖΖΖΖΖΖ ΖΖΖΖ~~ με στόχο τη διευκόλυνση στην επίλυση διαφόρων προβλημάτων σχετικά με το τέκνο μας.

Αναθέτουμε στον κοινωνικό λειτουργό να λαμβάνει σχετικό ιστορικό και να επισκέπτεται οποτεδήποτε το τέκνο μας όπου αυτό διαμένει. Σ' αυτόν θα υποβάλουμε και εγγράφως τις

απόψεις μας για κάθε θέμα που τυχόν προκύψει σχετικά με το τέκνο μας. Στην περίπτωση που δεν επιτύχει η μεσολάβηση, ο κοινωνικός λειτουργός θα υποχρεούται να υποβάλλει έκθεση προς κάθε αρμόδιο δικαστικό ή διοικητικό όργανο.

7. Επίλυση διαφορών

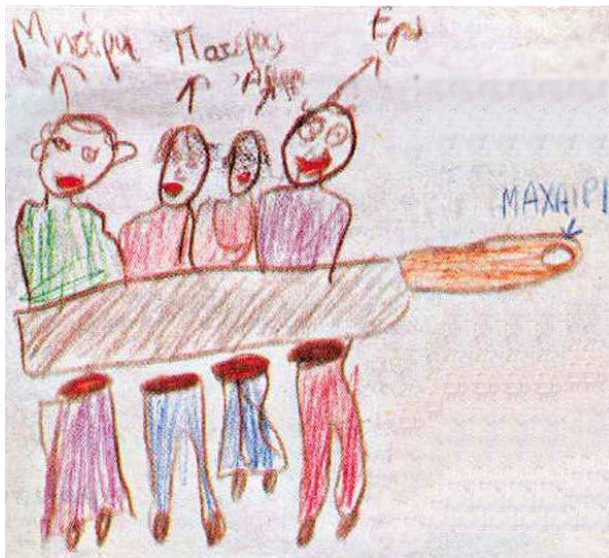
Δηλώνουμε ότι αν ανακύψουν διαφορές είτε αναφορικά με την ερμηνεία, εφαρμογή και εκτέλεση του παρόντος, είτε από οποιαδήποτε άλλη αιτία, θα εξαντληθεί από αμφοτέρα τα μέρη και αμοιβαία κάθε προσπάθεια να διευθετηθεί το θέμα αυτό με πνεύμα φιλικό και συμβιβαστικά προς το συμφέρον του τέκνου μας.

Αφού συμφωνήσαμε τα ανωτέρω, συντάξαμε το παρόν σε τρία (3) πρωτότυπα, τα οποία υπογράψαμε και καθένας από εμάς έλαβε από ένα όμοιο, το δε τρίτο θα κατατεθεί στο Δικαστήριο κατά την συζήτηση του συναινετικού διαζυγίου.

ΟΙ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΟΙ

[\(http://www.synepimelia.gr/\)](http://www.synepimelia.gr/)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ iii

Εικόνα 1

